

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study and Support Foundation

แนวทางเจริญวิปัสสนา

เล่ม ๑๒๖ ตอนที่ ๑๒๕๑ – ๑๒๖๐

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

แนวทางเจริญวิปัสสนา

๑๒๕๑

สนทนาธรรมที่โรงแรมนารายณ์ นครกฐมาณู ประเทศเนปาล

วันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖

ถ. ขณะที่จับตัวเราเอง ยังไขว้เขวว่า แขนรู้สภาพเย็นที่มือ หรือมือรู้สภาพร้อนที่แขน

ส. นั่นไม่ใช่ลักษณะของการศึกษาสภาพของนามธรรมและรูปธรรม

ถ. แต่เป็นของจริง

ส. คุณคงยังกำลังคิดว่า นี่แขน หรือมือ

ถ. ผมคิดถึงปรมัตถธรรม

ส. ปรมัตถธรรมมีแต่แจ้ง เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า ตัวตนนี้จะเอียงและเหนียวแน่นซึมซาบลึกแค่ไหน ในเมื่อยังมีตัวเราเองจับ ยังมีความเป็นตัวเราอยู่ ไม่มีทางที่จะเอาตัวตนออกได้ เพราะยังเป็นตัวเราอยู่ จึงไปสืบสาวว่านี่มือหรือแขน ซึ่งไม่ใช่การศึกษาลักษณะของนามธรรมหรือรูปธรรม

ถ. อดีตจะใคร่ครวญหาเหตุผลไม่ได้

ส. แต่ไม่ใช่ใคร่ครวญว่ามือหรือแขน ถ้ามือหรือแขนก็ของเรา มือก็ของเรา แขนก็ของเรา และจะเอาตัวตนออกได้อย่างไร

ถ. ก่อนศึกษาไม่ได้พิจารณา แต่เมื่อศึกษาแล้ว สภาพที่รู้ ก็ลองจับดูว่าเรามีความรู้สึกที่มือ หรือมีความรู้สึกที่แขน

ส. กลายเป็นมาศึกษาเรื่องตัวเราว่า เป็นแขน หรือเป็นมือของเรา จะเอาตัวตนออกไปไม่ได้ เพราะไม่ได้ศึกษาลักษณะที่เป็นนามธรรมว่าต่างกับลักษณะของรูปธรรม ไม่ต้องทำอย่างอื่น จะอยู่ที่ไหน จะเป็นของใคร ก็ไม่ต้องสนใจ ถ้าขณะนั้นกำลังศึกษาลักษณะที่เป็นนามธรรม คือ สภาพรู้ และรู้ว่าต่างกับลักษณะของรูปธรรม ต้องแยก ๒ อย่างนี้ให้ออก

ถ. จินตามยปัญญาก็เป็นสิ่งสำคัญ

ส. ก็อย่างนี้ อีกหน่อยก็ต้องไปบอกคนอื่นว่า ให้ทำอย่างนี้ก่อน ทำอย่างนั้นก่อน ไปตั้งขึ้นมาใหม่อีก เหมือนกับที่มีคนพยายามตั้งแล้วว่า ถ้าทำอย่างเขาอย่างนี้ ๆ จะดีไหม จะถูกไหม แต่บอกไม่ได้เลย ไม่มีกฎ

ผู้ฟัง คำว่า เป็นเครื่องอาศัยระลึกเท่านั้น สำคัญที่สุด

ส. ใช่ คือ ไม่ติด เมื่อสติระลึกที่ลักษณะไหนไม่ต้องไปคำนึงถึงว่า อยู่ในบรรพไหน เราจะต้องไปรู้อะไร ศึกษาเฉพาะลักษณะที่กำลังปรากฏในขณะนั้นเท่านั้น

ถ. อย่างการเห็น สภาพรู้ที่เป็นนามธรรม ส่วนมากเรามักจะดึงมาที่ตา ซึ่งความจริงผิด ใช่ไหม

ส. ใครดึง ตัวตนดึง เป็นเราอยู่ตลอดเวลา

ถ. เพราะฉะนั้น ก็เป็นสภาพรู้เห็นชนิดหนึ่งเท่านั้น ไม่ต้องนึกถึงว่าอยู่ที่ตา หรือที่หู หรือที่ไหน ใช่ไหม

ส. ขณะที่กำลังให้อยู่ที่หนึ่งที่ได้ ขณะนั้นไม่ได้ศึกษาสภาพรู้ว่าเป็น อาการรู้ ลักษณะรู้ คือ ตัวตนจะทำให้ผิดไปนิด ๆ อยู่เรื่อย ๆ แทรกเข้ามาอยู่เรื่อย ๆ

ถ. ใหม่ ๆ ก็เป็นอย่างนี้

ส. จนกว่าปัญญาของคนนั้นเองจะเกิดขึ้น และค่อย ๆ รู้วิธีละ ต้องเป็นปัญญาของตัวเอง จึงเป็นปัจจัยตัดรู้วิธีละด้วยตัวของตัวเองว่า เมื่อเข้าใจอย่างนี้ และค่อย ๆ ประพฤติอบรมอย่างนี้ ความเป็นตัวตนจะค่อย ๆ หดไป

ถ. แต่ถ้าระลึกเฉย ๆ รู้สึกเหมือนกับว่า รู้เฉย ๆ และว่าง ๆ ไป

ส. นั่นคือไม่ได้ศึกษา คำว่า ไตรสิกขา อยู่ที่ไหน ทั้ง ๆ ที่ทรงแสดงไว้ เมื่อรู้ว่าสติระลึกจะเฉยไม่ได้ เพราะถ้าเฉยปัญญาไม่เกิด ในขณะที่สติเกิดต้องศึกษา และศึกษาในขณะนั้นเป็นไตรสิกขา ทั้งศีลสิกขา จิตสิกขา ปัญญาสิกขา คือ พยายามน้อมที่จะรู้ในลักษณะของนามธรรมหรือรูปธรรม จึงจะเป็นไตรสิกขา ซึ่งอยู่ที่นั่นเอง

ถ้าคนอ่านตำราไตรสิกขา พุคได้หมดเลยว่า ในมรรคมงคล ๘ ที่เป็นไตรสิกขา เป็นอย่างไร แต่เมื่อไม่เคยระลึกจึงไม่รู้ว่า เมื่อสติเกิดแล้ว ไตรสิกขาอยู่ในขณะที่กำลัง น้อมไปศึกษาพร้อมสติที่จะรู้ในลักษณะของสภาพที่ปรากฏ

ถ. แต่ตัวเรารู้ ในใจเรารู้

ส. ใจเรารู้อะไร

ถ. รู้ว่า เป็นสภาพรู้ ไม่มีตัวตน สัตว์ บุคคล

ส. รู้ว่าไม่มีตัวตน แต่กำลังเห็น เห็นใคร เป็นเครื่องพิสูจน์ตอบอยู่ใน ตัวเลย รู้ว่าไม่มีตัวตน แต่ขณะที่กำลังเห็น เห็นใคร นี่คือข้อสอบในความหมายที่ว่า เรารู้แล้วว่าไม่มีตัวตน

ถ. ก็เห็นเฉย ๆ

ส. เห็นอะไร จะเห็นเฉย ๆ ได้อย่างไร

ถ. ขณะที่เรามีโยนิโส

ส. ไม่อยากให้ใช้คำว่าโยนิโสเลย เหมือนกับจะทำ เพราะแปลว่า ทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย ก็จะทำกัน โยนิโสเอาไว้ โยนิโสเอาไว้ เปลี่ยนเป็น สติระลึกและศึกษาดีไหม พิจารณา สังเกต แทนที่จะให้เป็นโยนิโส ซึ่งจะต้อง สอบถามว่า ที่โยนิโส อะไรโยนิโส ถ้ามลงไปจนถึงว่าอะไรโยนิโส ก็ตัวตนโยนิโส เพราะเหตุใด เพราะไม่รู้ลักษณะของนามธรรมว่า ขณะนั้นเป็นสภาพอะไรที่กำลัง เป็นความเพียร เป็นความสังเกต หรือเป็นการพิจารณา

เห็น รู้แล้วว่าเป็นอนัตตาทั้งหมด และกำลังเห็น ไขใหม่

ถ. มองไปก็เห็นสี่ บัญญัติก็ไม่มี

ส. ไม่มีแล้วเห็นอะไร

ถ. ก็เห็นเป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏทางตา

ส. ไม่มีใครสักคนเดียวที่นี่เลยหรือ

ถ. ขณะนั้นมีความรู้สึกลักษณะนั้น

ส. ขณะนั้นมีความรู้สึกอย่างนั้นเพราะอะไร เพราะอะไรจึงรู้สึกอย่างนั้น ผลกับเหตุต้องตรงกัน จะมีผลเปล่า ๆ โดยปราศจากเหตุไม่ได้ เพราะฉะนั้น ใครเอาผลมาบอก ไม่ต้องตื่นเต้น ไม่ต้องชื่นชมยินดี ไม่ต้องคัดค้าน จนกว่าจะถามถึงเหตุว่า ทำอย่างไร เพราะฉะนั้น คนที่เขาคิดว่าคนอื่นเป็นพระอรหันต์มีมาก เพียงเพราะเขาบอกว่าไม่ต้องยึดถือว่าเป็นตัวเรา ก็ดูเหมือนว่าคนพูดนั้นไม่ยึดถือแล้ว แต่เหตุที่จะทำ ให้กล่าวคำนั้นได้ หรือจะให้ไม่ยึดถือจริง ๆ นั่นคืออย่างไร ที่คุณหมอวางไปเฉย ๆ เห็นเป็นสี่เฉย ๆ

ถ. มีสติ

ส. สติระลึกเท่านั้นเอง สติไม่ใช่ปัญญา สติกับปัญญาต่างกัน ปัญญาต้องเจริญขึ้นสติจึงจะเป็นพละ คือ มีกำลังขึ้น และปัญญาต้องเจริญขึ้นด้วย ไม่ใช่เพียงมีปัญญา แต่ถ้าปัญญาไม่เจริญ สติจะมั่นคงไม่หวั่นไหวไม่ได้

ส่วนมากทุกคนไม่อยากจะระลึกสภาพที่เป็นอกุศล แสดงถึงความหวั่นไหวหรือเปล่า เมื่อเป็นอกุศลก็เดือดร้อน หรือว่าเป็นอกุศลใหม่ นั่นเป็นอกุศลใหม่ นั่นเป็นบาปใหม่ แสดงถึงความหวั่นไหว

เพราะฉะนั้น ที่สติจะมั่นคงได้ เพราะปัญญามั่นคง และปัญญาที่จะมั่นคงขึ้น ก็ต้องอาศัยการศึกษารู้อลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏว่า ไม่ใช่เราจริง ๆ

ที่กล่าวว่าไม่ใช่ตัวตนทั้งนั้น เป็นอนัตตาทั้งหมด แต่เวลาอกุศลเกิดก็หวั่นไหว หรือทางตาที่กำลังเห็น ที่จะเป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏทางตา ต้องมีเหตุเหมือนกัน การรู้สภาพธรรมทางตา การรู้สภาพธรรมทางใจ เกี่ยวข้องสืบเนื่องต่อกันอย่างไรจึง ไม่ใช่ตัวตน นี่ไม่ใช่ปริยัติเลย แต่เป็นเพราะสติระลึกจนทั่ว ทุกทวาร เมื่อสภาพธรรมเกิดสืบต่อกันแต่ละทวาร ก็ปรากฏตรงตามที่ได้ศึกษา

ถ. ... (ได้ยินไม่ชัด)

ส. ในรูปแต่ละกลาป หรือแต่ละกลุ่มซึ่งเล็กที่สุดในทุก ๆ สิ่ง เช่น ที่ตัวสามารถที่จะแตกย่อยกระจายละเอียดยับได้เล็กที่สุด คือ กลุ่มของรูปซึ่งมีจำนวนของรูปไม่เท่ากัน บางกลุ่มมีเพียง ๘ รูป บางกลุ่มมี ๙ รูป บางกลุ่มมี ๑๐ รูป

บางกลุ่มมี ๑๑ รูป บางกลุ่มมี ๑๒ รูป บางกลุ่มมี ๑๓ รูป ถ้ากลุ่มที่มีวิการรูปเกิดร่วมด้วยก็ต้องเกิดพร้อมกับมหาภูตรูป ๔ และ สี กลิ่น รส โอชา รวม ๘ รูป ไม่แยกกัน วิการรูปจะแยกจากมหาภูตรูปในกลุ่มที่เล็กที่สุดไม่ได้เลย

เพราะฉะนั้น การที่จะรู้ลักษณะของอ่อนหรือแข็ง เวลาที่กระทบสัมผัสหลายกลุ่ม พอกระทบไปก็ต้องรู้หลายกลุ่ม แต่ว่าอ่อนหรือแข็งหลายกลุ่มซึ่งไม่มีวิการรูปเกิดร่วมด้วย กับอ่อนหรือแข็งหลายกลุ่มซึ่งมีวิการรูปเกิดร่วมด้วย มีลักษณะต่างกันให้รู้ว่า อ่อนหรือแข็งกลุ่มนี้มีวิการรูปเกิดร่วมด้วย และอ่อนหรือแข็งกลุ่มนั้นไม่มีวิการรูปเกิดร่วมด้วย

วิการรูป เป็นรูปที่มีลักษณะวิการ เป็นอาการวิการของมหาภูตรูปซึ่งไม่แยกออกจากกัน เป็นกลุ่มละเอียด ๆ เล็ก ๆ แต่รวมกันจนกระทั่งลักษณะนั้นปรากฏ เหมือนกับกลุ่มละเอียด ๆ เล็ก ๆ ของแข็งรวมกัน ลักษณะของแข็งจึงปรากฏ

ท่าทาง นั่งไม่ได้ ปัญญาจะต้องรู้ลักษณะของสภาพธรรมจริง ๆ ที่มีลักษณะปรากฏ ซึ่งเป็นส่วนที่เล็กน้อยปลีกย่อย ถ้ากระทบที่นิ้ว ส่วนอื่นไม่ปรากฏเลย ศีรษะตลอดเท้าส่วนอื่นจะไม่ปรากฏ ถ้าย้ายจากกระทบที่นิ้วมากระทบที่หลัง ส่วนอื่นทั้งแขน ทั้งตา ตลอดศีรษะจรดเท้าไม่ปรากฏ เพราะเกิดแล้วดับแล้วเร็วที่สุด จึงจะไม่มีตัวตนได้

การที่จะไม่มีตัวตน เพราะว่าสภาพธรรมแต่ลักษณะปรากฏจริง ๆ กับจิตที่กำลังรู้เฉพาะสภาพธรรมนั้นอย่างเดียว เมื่อเป็นเพียงแข็งจริง ๆ ไม่มีอย่างอื่นมาปนด้วยเลย ซึ่งในขณะนั้นตัวตนจะยังคงมีอยู่ไม่ได้ แต่ถ้าตราบไต่ยังเป็นเพียงการนึกว่าไม่ใช่ตัวตน แต่มีทุกอย่างครบ ยั้กถึงตรงโน้น ยั้กถึงตรงนี้ ตัวตนก็ยังคงอยู่อยู่นั่นเอง เพราะฉะนั้น ทำนั้งจึงมีไม่ได้ เพราะเมื่อลักษณะของสภาพธรรมปรากฏทางกาย ก็ปรากฏเพียงชั่วขณะที่กระทบเท่านั้นเอง ซึ่งส่วนอื่นจะมารวมอยู่ในที่นั้นไม่ได้

ถ้ามีท่าทาง ก็ต้องเป็นเราแน่ ๆ ที่กำลังนั่งอยู่ ต่อให้นึกว่าเป็นรูป ก็ไม่มีทางสำเร็จ

ผู้ฟัง คิดเอาเองว่า นี่รูปนั่ง

ถ. ขณะที่พิจารณาตรงแข็งนั้น ผมยอมรับว่าที่อื่นไม่มี

ส. ยอมรับ แต่ก็อยากจะได้รู้ว่า มันแขนหรือมันมือ

ถ. เพียงแข็ง

ส. ก็แข็งนั้น มือหรือแขน

ถ. บางครั้งก็ไม่คิด

ส. ถ้าไม่คิด ขณะนั้นก็ศึกษาเพียงสภาพที่แข็ง เพื่อที่จะปล่อยความเป็นตัวเราที่กำลังนั่งอยู่ออกให้หมด ใช้คำว่า ออกให้หมด

ถ. ผมยอมรับว่า ถ้าอารมณ์แรง ๆ เช่น ร้อนจัด ๆ สภาพตัวตนก็ไม่ปรากฏ เหมือนไม่มีจริง ๆ

ส. จนกระทั่งไม่มีเลย ทุกครั้ง ตลอดไปเลย ไม่เกิดอีกเลย ดับเป็นสมุจเฉท เพราะฉะนั้น เป็นปัจจุัตตัง รู้ด้วยตัวเอง ซึ่งการฟังบ่อย ๆ จะทำให้รู้ว่าจริง ๆ เพราะสติระลึกรู้ หรือรู้เพราะเข้าใจ

ผู้ฟัง จริง ๆ รู้เพราะเข้าใจ แต่ยังไม่รู้จริง ๆ

ถ. แล้วต่อไปเป็นอย่างไร

ส. ต่อไปเป็นอย่างไร จะทำอีกแล้ว ต้องเข้าใจว่า ไม่มีคุณจริยกำลังยืนฟังกำแพง แต่มีนามธรรมที่กำลังรู้เย็น เพราะฉะนั้น เมื่อไรเป็นเพียงนามธรรมไม่ใช่เราที่กำลังรู้เย็น อย่างอื่นไม่มีเลย นั่นคือการเริ่มที่จะเข้าถึงความหมายของคำว่า อนัตตา หรือสภาพที่เป็นอนัตตาจริง ๆ

ถ. ความเย็นนี้ รู้สึกว่าต่อกัน

ส. ไม่เป็นไร ศึกษาลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมเพื่อเอาเราออกจากที่กำลังรู้เย็น จะต่อหรือไม่ต่อไม่ต้องไปคิด ตราบใดที่อย่างอื่นยังไม่แทรกเข้ามา ก็มีแต่เย็นที่กำลังปรากฏ เมื่อยังไม่ประจักษ์ความเกิดดับ ยังไม่เป็นพระโสดาบัน ก็ศึกษาสภาพที่กำลังปรากฏ จะเป็นเย็นในขณะนั้นก็คือเย็น ถ้ามีเสียงปรากฏ ยังไม่เคยรู้อีกก็ต้องศึกษาทวารอื่นต่อไปอีกเรื่อย ๆ

ถ. ... (ได้ยินไม่ชัด)

สุ. สลับกัน ก็แล้วแต่ สติก็ต้องระลึกลับกันไป

ถ. เป็นตัวตนด้วย ไม่เป็นตัวตนด้วย สลับกันไปมา

สุ. จนกว่าตัวตนจะหมด

ถ. เวลาเป็นตัวตน รู้สึกว่า ขณะนั้นเรายังไม่ได้ระลึกรู้

สุ. เพราะฉะนั้น ก็ระลึกรู้ต่อไปจนกว่าตัวตนจะหมด สติเคยระลึกรู้บ้างไหม ทางอื่น ทางไหนที่สติเริ่มระลึกรู้ ทางไหนที่สติยังไม่ได้ระลึกรู้ สติระลึกรู้ทางไหนบ้างแล้ว ทางไหนยังไม่มีรู้ ก็ต้องระลึกรู้ไป จนกว่าจะรู้ทั่ว

ถ. ความรู้สึก รู้เย็นนี้มากกว่า

สุ. แล้วแต่ ไม่ต้องสนใจว่าใครจะเป็นอย่างไร จะต่างกัน จะเหมือนกัน แต่สภาพธรรมใดกำลังปรากฏ มันคงเลยว่า สภาพธรรมใดกำลังปรากฏ สติระลึกรู้ ศึกษาเพื่อรู้ลักษณะที่ไม่ใช่ตัวตนเพราะเป็นนามธรรมหรือเป็นรูปธรรม ต้องรู้ในลักษณะของรูปหรือในลักษณะของนามจนกว่าจะชิน ถ้าไม่ชินก็ยังเป็นตัวเรา เมื่อชินในลักษณะของนามธรรมเพิ่มขึ้นจนกระทั่งนามธรรมปรากฏลักษณะที่เป็นนามธรรม แม้อย่างนั้นก็ยังไม่พอที่จะละความเป็นตัวตน ต้องระลึกรู้ไปเรื่อยจนกว่าการรู้แจ้งในลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมจะปรากฏเป็นลำดับขั้น อย่าผิดทางเท่านั้น

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรม ธรรมดาที่สุด เรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพราะว่าท่านเหล่านั้นไม่มีข้อสงสัยในเรื่องการเป็นผู้มีปกติเจริญสติปัฏฐาน เพราะฉะนั้น ไม่มีเรื่องอื่นเลย นอกจากทรงแสดงธรรมเพื่อเตือนให้สติระลึกรู้ลักษณะของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจเท่านั้นเอง ไม่ว่าในพระสูตรไหนทั้งนั้น สภาพของจริง ไม่ว่าใครไปเฝ้าทูลถามปัญหา ทรงแสดงธรรมเรื่องสิ่งที่มีจริงซึ่งกำลังมี เพื่อให้สติระลึกรู้ให้พิสูจน์ได้ เพราะฉะนั้น ก็มีหน้าที่ คือ ระลึกรู้ต่อไป ระลึกรู้ต่อไป ศึกษาต่อไป สังเกตต่อไป จนกว่าจะเป็นความรู้

ขออนุโมทนาทุกท่านที่เจริญกุศลทุกทาง รวมทั้งการสนทนาธรรมระหว่างเดินทางไปในมัสการสังเวชนียสถานและพุทธสถาน ซึ่งการสนทนาธรรมนั้น นอกจากจะเป็นประโยชน์แก่คณะเดินทางแล้ว ยังเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้ฟังท่านอื่นด้วย

ในคราวก่อนเป็นเรื่องของสัมมปปธาน ซึ่งเป็นโพธิปักขิยธรรม ๔ ในโพธิปักขิยธรรม ๓๗

สัมมปปธาน ได้แก่ วิริยเจตสิก ถ้ากล่าวถึงวิริยเจตสิก ขณะนี้มีไหม ซึ่งเป็นอาการที่จะรู้ได้ เพราะการที่สติจะเริ่มระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรม ก็ต้องเป็นไปทีละเล็กทีละน้อย ทีละประเภท ทีละอย่าง เพราะฉะนั้น จึงยากที่จะมีใครสามารถระลึกรู้ลักษณะของวิริยะซึ่งเป็นสภาพที่เพียร ที่อุปถัมภ์ค้ำจุนสหชาตธรรม คือ จิตและเจตสิกที่เกิดร่วมกัน ให้ดำเนินไปสู่จุดประสงค์ที่ต้องการ

เพราะฉะนั้น ต้องอาศัยพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงโดยละเอียด เพื่อจะได้เข้าใจในลักษณะของสภาพธรรมนั้น ๆ จริง ๆ และเริ่มอบรมวิริยะจากชีวิตประจำวัน จนกว่าวิริยะนั้นจะเป็นสัมมปปธาน ๔ ในโพธิปักขิยธรรม ซึ่งเป็นส่วนประกอบที่จะทำให้รู้แจ้งอริยสัจธรรม

การที่จะกล่าวถึงธรรมแต่ละลักษณะ จะเห็นได้ว่า สัมพันธ์กันโดยตลอด ถ้ากล่าวถึงเจตสิกเพียง ๑ ประเภท จะต่อไปถึงจิตทุกประเภท หรือว่าอาจจะสืบเนื่องไปถึงเจตสิกอื่น ๆ ซึ่งเกิดร่วมกัน

ในการบรรยายเรื่องของสติปัฏฐาน เมื่อได้กล่าวถึงสติปัฏฐานไว้มากแล้ว ในบางตอนจะขอกล่าวถึงพระอภิธรรมหรือปรมัตถธรรมประกอบด้วย เพื่อให้ท่านผู้ฟังได้เข้าใจในลักษณะสภาพธรรมละเอียดขึ้น

การฟังทั้งหมด เรื่องความละเอียดของนามธรรมและรูปธรรมนั้น เพื่อให้เข้าใจในสภาพที่ไม่ใช่ตัวตนเพิ่มขึ้น จนกระทั่งเมื่อใดที่สติระลึก เมื่อนั้นสัมปชัญญะหรือปัญญาค่อย ๆ น้อมสังเกตตามที่ได้ฟัง จนกระทั่งสามารถที่จะละการยึดถือนามธรรมและรูปธรรมว่า เป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล ซึ่งจะต้องเป็นเวลาที่นานมาก แม้แต่ในเรื่องของการฟัง ในเรื่องการศึกษาที่จะให้เข้าใจละเอียดขึ้น

ในเรื่องที่สติจะเริ่มระลึกลักษณะของนามหรือรูป และยังไม่ชัดทีเดียว ต้องค่อย ๆ ระลึกไปอีกเรื่อย ๆ ตามปกติ ไม่ว่าจะเป็นทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ นี่คือเรื่องของวิริยะเจตสิก ซึ่งจะต้องค่อย ๆ อบรมเจริญขึ้นจนกว่าจะถึงการเป็นสัมมปปธาน

ถ. เมื่อวานนี้ได้สนทนาธรรมกันในหัวข้อการเจริญวิปัสสนา ดิฉันเล่าให้กลุ่มฟังว่า ก่อนนอนสติเกิดขึ้น และก็นอนหลับไป รุ่งเช้าสติก็เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง โดยทางทวารเดียวกัน คือ เสี่ยง ขณะนั้นจะเป็นสัมมาสติหรือเปล่า

ส. ถ้าเป็นสัมมาสติ หมายความว่าขณะนั้นระลึกที่ลักษณะของสภาพธรรมหนึ่ง และรู้ในสภาพที่ไม่ใช่ตัวตน ซึ่งบางครั้งจะสังเกตได้ว่า อาจจะเป็นระยะที่สั้นมาก คือ สติระลึกแล้วก็หมด และสติก็หายไป หรืออาจจะเป็นสติที่ระลึกแล้วระลึกอีกที่เสี่ยง ซึ่งเกิดต่อจากนั้น หรืออาจจะเป็นทวารอื่นก็ได้

ข้อสำคัญที่สุด คือ ให้ทราบว่า การที่ปัญญาเจริญขึ้น หมายความว่า ในขณะที่ทางตาเห็นและทางหูได้ยิน สติที่อบรมเจริญแล้วสามารถที่จะระลึกในลักษณะของสภาพธรรมที่ไม่ใช่ตัวตน คือ อาจจะระลึกลักษณะของนามธรรมที่เห็น และนามธรรมที่ได้ยินเสี่ยง

ถ. ขณะที่กำลังระลึก ที่สติเกิด ก็แน่ชัดว่าไม่มีตัวตน หลังจากนั้นก็เกิดความดีใจขึ้น มีท่านหนึ่งกล่าวว่า อย่าไปดีใจ ถ้าดีใจก็เป็นตัวเป็นตน แต่ขณะนั้นก็อดดีใจไม่ได้ เพราะไม่เคยเกิดในลักษณะนั้น

ส. อย่าไปดีใจ ก็เป็นไปไม่ได้ เพราะดีใจไปแล้ว สภาพธรรมใดที่เกิดแล้วทั้งหมด ไม่มีใครสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ไม่ว่าจะเป็นสุขหรือทุกข์ มากหรือน้อย ดีใจหรือเสียใจ จะเห็นได้ว่า เป็นสภาพธรรมที่ไม่ใช่ตัวตน เพราะเกิดขึ้นและหมดไป

๑๒๕๒

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๒๖

ถ. จัดเป็นสัมมาสติในมรรคมงคล ๘ ด้วยหรือเปล่า

สุ. เป็นปัจจัยตั้ง ขณะนั้นสติระลึกลักษณะที่เป็นปรมาัตถธรรม บางท่านก็ถามว่า ปรมาัตถธรรมคืออะไร ปรมาัตถธรรมอยู่ที่ไหน แต่ก็ทราบแล้วโดยสติระลึกลักษณะธรรมใดที่กำลังปรากฏในขณะที่สติระลึกลักษณะนั้นเป็นปรมาัตถธรรม คือ สิ่งที่มีจริง ๆ และขณะนี้กำลังปรากฏ แต่เพราะไม่รู้จึงแสวงหาว่า ปรมาัตถธรรมอยู่ที่ไหน ปรมาัตถธรรมคืออะไร

เช่น ทางตาที่กำลังเห็นขณะนี้ ต้องเป็นปรมาัตถธรรมแล้ว ถ้าไม่เป็นปรมาัตถธรรมจะมีอะไรปรากฏ ก็ไม่มีอะไรปรากฏเลย

เพราะฉะนั้น สิ่งที่มีจริง ที่กำลังปรากฏในขณะนี้ เป็นปรมาัตถธรรม และเห็นคือ สภาพที่กำลังรู้ หรือเห็นสิ่งที่กำลังปรากฏ ก็มีจริง ก็เป็นปรมาัตถธรรม แต่ที่หาปรมาัตถธรรมว่า ปรมาัตถธรรมอยู่ที่ไหน ปรมาัตถธรรมคืออะไร เพราะว่าเข้าใจผิดคิดว่า เห็นคน เห็นสัตว์ เห็นสิ่งที่แข็ง เห็นวัตถุสิ่งต่าง ๆ เพราะฉะนั้น เมื่อเป็นวัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือว่าเป็นบุคคลหนึ่งบุคคลใดในขณะนั้น จึงไม่รู้ว่า แท้ที่จริงแล้วเป็นปรมาัตถธรรมที่กำลังปรากฏ ไม่ต้องเรียกชื่ออะไรเลย สิ่งที่กำลังปรากฏก็มีจริง

ลักษณะจริง ๆ ที่มี ที่ปรากฏ โดยที่ไม่ต้องเรียกอะไรเลย นั่นเป็นลักษณะของสภาพธรรมที่เป็นของจริง ซึ่งภาษาบาลีใช้คำว่า ปรมาัตถธรรม

ถ้าสติระลึกลักษณะที่กำลังระลึกลักษณะจริง ๆ และกำลังศึกษา คือ เริ่มรู้ว่าทางตาที่กำลังเห็น ไม่มีใครเลยสักคนในสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา เพราะเป็นเพียงสิ่งที่คนตาบอดไม่เห็นเท่านั้นเอง ซึ่งนั่นคือลักษณะแท้ ๆ ของปรมาัตถธรรม ยังไม่ต้องเรียกชื่ออะไรทั้งหมด แต่รู้ว่าเป็นสภาพธรรมอย่างหนึ่ง จนกว่าจะละอัตตสัญญา ความเห็นว่าเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด ละนิจจสัญญา ความเห็นว่ายั่งยืน ไม่เกิดดับ

เรื่องการอบรมเจริญสติปัฏฐาน เป็นเรื่องนาน ไม่ใช่เฉพาะชาติเดียว และการฟังพระธรรม ก็เพื่อเป็นเครื่องประกอบให้สติระลึกได้ถูกต้อง และในขณะที่สติระลึก ปัญญาที่เกิดจากการฟังและการพิจารณาจนกระทั่งเป็นความเข้าใจจริง ๆ จะเกื้อกูลให้ขณะนั้นสามารถรู้ลักษณะแท้ ๆ ของปรมาตมธรรม และถ้าเป็นผู้ที่อบรมเจริญสติปัฏฐานมั่นคงแล้ว ขณะใดที่สติระลึก จะไม่มีอย่างอื่นเลยนอกจากลักษณะของปรมาตมธรรมทั้งนั้น แท้ที่กำลังปรากฏจะรู้ได้ทันทีว่าเป็นของจริง ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตนในขณะนั้น เวลาที่เสียงปรากฏ สติระลึกก็รู้ว่า ขณะนั้นก็เพียงแค่เพียงสภาพของนามธรรมที่เกิดขึ้นได้ยินเสียงเท่านั้นเอง นี่คือลักษณะของปรมาตมธรรม

เพราะฉะนั้น ขณะนี้มีปรมาตมธรรมซึ่งกำลังเกิดดับอยู่เรื่อย ๆ ถ้าสติสามารถจะระลึกได้ทั่วจริง ๆ การเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน จะค่อย ๆ หดไป เพราะว่า มีแต่สภาพของปรมาตมธรรมเท่านั้นที่กำลังปรากฏแต่ละทาง ต้องเป็นปกติ และต้องทั่วจริง ๆ จึงจะหยั่งถึงอรรถที่เป็นอนัตตา คือ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

มิฉะนั้นเวลาอ่านเป็นอนัตตาจริง เวลาสนทนาธรรมก็เป็นอนัตตาจริง แต่ขณะที่กำลังเห็น กำลังได้ยิน กำลังคิดนึก เป็นอนัตตาหรือยัง นี่เป็นเหตุที่จะให้สติระลึกได้ว่า แม้ในขณะนั้น ๆ สติปัฏฐานต้องเกิด และรู้ในสภาพที่เป็นอนัตตาของสภาพธรรมแต่ละอย่าง

ถ. ขอเล่าต่อว่า หลังจากทีสติเกิดและเกิดความยินดี ตอนที่ยินดีก็เป็นตัวเป็นตนต่อไป ในขณะที่สติเกิดนั้น เรียกว่ามีปัญหาเกิดร่วมด้วยหรือเปล่า

ส. ย้อนไปถึงขณะนั้น ยากเสียแล้ว เพราะว่าดับไปนานแล้ว ไม่มีทางที่จะรู้ได้ ขณะนี้สำคัญที่สุด ถ้าจะรู้สภาพธรรมใด ๆ ได้ ต้องในขณะนั้นที่สภาพธรรมนั้น กำลังปรากฏ ถ้าให้ย้อนไป แม้แต่ตัวบุคคลนั่นเองจำได้แน่ชัดหรือในสภาพที่เกิดเป็นไปในขณะนั้น เพราะว่าจิตเกิดดับสลับกันเร็วมาก บางครั้งแยกไม่ได้เลยว่า นี่เป็นกุศลจิต หรือเป็นอกุศลจิต ถ้าปราศจากสติสัมปชัญญะที่เกิดในขณะนั้น ไม่มีใครสามารถที่จะบอกได้ เพราะฉะนั้น ของเก่าไม่ต้องสนใจ ของใหม่คือในขณะนี้ เดียวนี้ ถ้าจะรู้ความ

จริงต้องรู้ในขณะนี้ว่า ขณะนี้เป็นสัมมาสติหรือเปล่า ถ้าย้อนไปถึงถามถึงของเดิม เป็นสิ่งซึ่งไม่สามารถจะรู้ได้

เพราะฉะนั้น ท่านผู้ฟังจะเคยเจริญสติปัฏฐานมามากบ้างน้อยบ้างประการใดก็ตามแต่ ต้องเป็นปัญญาในขณะนี้ ถ้าปัญญาในขณะนี้สามารถรู้ได้ ก็หมายความว่า ค่อย ๆ อบรมมาเรื่อย ๆ จนถึงรู้ตามปกติในขณะนี้ได้

ถ. เวลานอนหลับฝันว่าเจริญสติ เป็นไปได้ไหม

สุ. เป็นไปได้ เพราะเวลาที่สติเกิด สติเกิดทางมโนทวาร และฝันก็ทางมโนทวาร แต่จะไม่แนบ และบางท่านอาจจะตื่นทันที บางท่านอาจจะฝันเรื่องอื่นติดต่อกันไปทันที เหมือนเดี๋ยวนี้นี้ไหม

ถ. เหมือนเดี๋ยวนี้นี้ในลักษณะไหน

สุ. เหมือนเดี๋ยวนี้นี้ในลักษณะที่ว่า สติเกิดเล็กน้อยและหมดไป และก็หลงลืมสติ และสติอาจจะเกิดบ้างเพียงเล็กน้อย และก็หมดไป จนกว่าสติจะมั่นคง

ถ. เท่าที่เรียนถามอาจารย์มา เป็นการปฏิบัติที่ถูกต้องไหม

สุ. ถ้าเป็นผู้ที่มีปกติเจริญสติปัฏฐานแล้ว ถูกต้อง ต้องเป็นผู้ที่มีปกติเจริญสติปัฏฐานจริง ๆ เพราะขณะนี้ปรมัตถธรรม เพียงแต่สติจะระลึกหรือไม่ระลึก ถ้าสติไม่ระลึก ก็หลงลืมสติ ไม่ใช่ปรมัตถธรรม เป็นเรา เป็นความเห็นผิด เป็นการยึดถือว่ามีตัวตน แต่ขณะใดที่สติระลึก มีลักษณะของปรมัตถธรรม ในขณะนั้นก็เพิ่มความรู้ว่าไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ทุกขณะที่สติระลึกที่ลักษณะของปรมัตถธรรม

ถ. ที่โยมอาจารย์ตอบหมายความว่า ในขณะที่รู้สึกตัวว่ากำลังฝัน โดยไม่สามารถบอกตัวเองได้ว่าเป็นนามธรรมหรือรูปธรรม อย่างนี้จะชื่อว่าในขณะนั้นมีสภาพของสัมปชัญญะคือปัญญาเกิดร่วมด้วยหรือ ในขณะที่รู้สึกตัวว่าฝัน

สุ. ขณะนั้นต้องมีลักษณะของปรมัตถธรรม เพราะว่าไม่มีตัวตน ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีบุคคลหนึ่งบุคคลใดกำลังฝัน มีแต่สภาพของจิตซึ่งเกิดดับสืบต่อเป็นวิถิจิตและเป็นภวังคจิตสลับกันอยู่ เพราะฉะนั้น ถ้าผู้นั้นอบรมเจริญสติปัฏฐานมีปัจจัย

ที่สติจะเกิดระลึก ในขณะที่นั้นสติสามารถที่จะเกิดระลึกได้ แต่คงจะเป็นระยะที่สั้นเหมือนในขณะนี้ และก็มีความฝันอื่นเกิดต่อทันที มีฉะนั้นแล้วผู้นั้นก็จะไม่รู้ว่ามีสติในขณะนั้นฝันว่ามีสติ

ถ. หมายความว่า มีสติระลึก รู้สึกตัวสลับกัน แต่ขณะที่มีสติระลึก รู้สึกตัวนั้นอยากจะทำว่า ขณะนั้นมีปัญญา รู้ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมหรือเปล่า

ส. เรื่องของปัญญาเป็นเรื่องปัจเจก ตั้งแล้วแต่ว่าคนนั้นเขาจะรู้หรือเปล่านั้นคนอื่นไม่สามารถที่จะบอกได้ แต่ถ้าเป็นผู้ที่กำลังเจริญสติปัฏฐาน ทุกคนต้องตอบเหมือนกันหมด คือ ยังไม่รู้ชัดในลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม

ถ้าตอบว่าชัด ต้องมีเหตุผล ไม่ใช่อยู่ดี ๆ ท่านผู้นี้ก็จะตอบว่า เวลาระลึกลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมก็เกิดความรู้ชัดขึ้น แต่ต้องมาจากเหตุที่สมควรว่าที่ผู้นั้นจะรู้ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมชัด ระลึกอย่างไร ศึกษาอย่างไร และปัญญาขึ้นไหนเกิดแล้ว ถ้ายังไม่เป็นนามรูปปริจเฉทญาณ ก็เป็นความเข้าใจของบุคคลนั้นว่า ค่อย ๆ ชัดขึ้นในความรู้สึกของเขาเอง ซึ่งในตอนต้น ๆ สติจะเริ่มระลึกแต่จะชัดไม่ได้แน่นอน เพราะฉะนั้น กว่าที่จะชัด หมายความว่าไม่ใช่เพียงแต่ระลึกแต่อาศัยวิริยะอย่างยิ่ง โลภีสัมผัสมปปธานเกิด และน้อมพิจารณาจากการที่ได้รับฟังและพิจารณาจนกระทั่งเข้าใจว่า ภาตผู้กำลังรู้ อาการรู้ ไม่ใช่ลักษณะแข็ง

เมื่อมีความเพียรที่จะน้อมไปพิจารณาบ่อย ๆ บุคคลนั้นก็สามารถที่จะรู้เหตุว่าที่รู้ชัดขึ้นเพราะเมื่อสติระลึกมีการน้อมไปที่จะรู้บ่อยขึ้น แต่ทราบใดที่นามรูปปริจเฉทญาณยังไม่เกิด แต่ผู้นั้นกล่าวว่า มีความรู้ในลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมชัด ย่อมหมายความว่าความรู้ค่อย ๆ เพิ่มขึ้น และสำหรับบุคคลที่กล่าวนั้นก็มีความรู้สึกว่าการค่อย ๆ ชัดขึ้น แต่จะชัดจริง ๆ ไม่ได้ นอกจากจะเป็นวิปัสสนาญาณ และถึงแม้เป็นวิปัสสนาญาณขั้นต้นคือนามรูปปริจเฉทญาณแล้ว ก็ไม่ใช่ว่ารู้ตลอดทั่วไปหมดถึงลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมอื่นที่ยังไม่ได้พิจารณา และยังไม่สามารถที่จะประจักษ์ความเกิดดับด้วย เพราะฉะนั้น ก็จะต้องมีการอบรมเจริญปัญญายิ่งขึ้น

ผู้ที่ระดับความสงสัยในลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมได้เป็นสมุจเฉทจริง ๆ ไม่เกิดอีกเลย คือ ผู้ที่เป็นพระโสดาบันบุคคล โดยโสดาปัตติมรรคจิตเกิดขึ้นประจักษ์แจ้งในลักษณะของนิพพาน ซึ่งเป็นธรรมที่ดับกิเลส เมื่อโสดาปัตติมรรคจิตดับ เป็นปัจจัยให้โลกุตตรวิบากเกิดเป็นโสดาปัตติผลจิต จากนั้นก็เป็นภวังค์ และมีการพิจารณาสภาพของมรรคจิต ผลจิต กิเลสที่ได้ดับแล้ว และกิเลสที่ยังเหลืออยู่ ต่อจากนั้นก็สภาพของการเห็น การได้ยิน การคิดนึก ตามเหตุตามปัจจัยตามปกติ

แต่ผู้ที่เป็นพระโสดาบันแล้วก็รู้ในความเป็นพระโสดาบันว่า ยังไม่ใช่พระสกทาคามี ยังไม่ใช่พระอนาคามี ยังไม่ใช่พระอรหันต์ เพราะฉะนั้น การอบรมเจริญสติปัฏฐาน เป็นการที่ตรงต่อตัวเองตั้งแต่เบื้องต้น ตั้งแต่ขั้นที่สติเกิดหรือเปล่านั้น มีความเข้าใจในลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ โดยที่ทุกขณะเป็นสภาพธรรมทั้งนั้น แม้แต่การคิดนึกถึงเรื่องของรูปธรรมที่กำลังปรากฏ หรือนามธรรมที่กำลังปรากฏซึ่งเกิดขึ้นกับสติ ขณะนั้นก็รู้ว่าเป็นเพียงสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย จนทั่วจริง ๆ เพราะฉะนั้น ก็เป็นเรื่องของแต่ละบุคคล

ถ. ในขณะที่สติเริ่มระลึก รู้ และขณะที่สติกำลังระลึกอยู่แต่อาจจะยังไม่ชัด ในขณะนั้นชื่อว่าเป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์แล้วหรือยัง

ส. มหากุศลญาณสัมปยุตต์มีหลายขั้น ขณะที่กำลังฟังในขณะนี้ ไม่มีเรารู้จิตเกิดดับสืบต่อกันทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจอยู่เรื่อย ๆ เพราะฉะนั้น ขณะที่เข้าใจธรรม ขณะนั้นไม่ใช่กุศลจิต และไม่ใช่จักขุวิญญาณ เพราะจักขุวิญญาณเห็น ไม่สามารถเข้าใจอะไรได้ โสทวิญญูญาณมี กำลังได้ยินเสียง และดับไปทันที ไม่สามารถเข้าใจอะไรได้ เพราะฉะนั้น เมื่อได้ยินแล้ว ขณะที่กำลังฟัง และพิจารณาถูกต้อง มีความเข้าใจที่ถูกต้องเกิดขึ้น ขณะนั้นเป็นมหากุศลจิต มีสติขั้นฟัง ขั้นพิจารณาสิ่งที่กำลังฟังเกิดร่วมด้วย และเมื่อมีความเข้าใจ ในขณะนั้นต้องเป็นปัญญา เพราะสภาพธรรมอื่นไม่สามารถจะเข้าใจ

ผัสสะเข้าใจอะไรไม่ได้ เวทนาเข้าใจอะไรไม่ได้ เพราะฉะนั้น ในขณะที่กำลังเข้าใจนั่นเอง เป็นปัญญาเจตสิก เพราะฉะนั้น ต้องเป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์ขั้นฟัง และเมื่อฟังแล้ว เข้าใจแล้ว ในขณะที่ระลึกถึงสภาพธรรมด้วยความเข้าใจ ในขณะนั้น ก็เป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์ขั้นพิจารณา เพราะฉะนั้น แต่ละท่านก็เป็นผู้ตรงว่า ขั้นฟังก็เข้าใจแล้ว ขั้นพิจารณาก็เข้าใจแล้ว แต่เวลาที่สติกำลังระลึกที่อ่อนหรือแข็ง หรือสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา มีความเข้าใจขั้นไหน

กำลังเป็นความเข้าใจในลักษณะของปรมัตถธรรมเพิ่มขึ้นทีละเล็กทีละน้อย จนกระทั่งถึงวิปัสสนาญาณ คือ สภาพธรรมปรากฏแก่ปัญญาที่ได้อบรมเจริญแล้ว โดยสภาพที่เป็นอนัตตา ทั้งลักษณะของปัญญาที่กำลังประจักษ์ในลักษณะของอารมณ์ที่กำลังปรากฏในขณะนั้นด้วย เพราะฉะนั้น ก็มีญาณสัมปยุตต์หลายขั้นสำหรับ มหากุศลจิต

จะเห็นได้ว่า จิตช่างมากมาย และวิจิตร คือ ต่างกันโดยเจตสิกที่เกิดร่วมด้วย ทางตา ต่างกันโดยอารมณ์ที่ปรากฏ มีสิ่งมากมายที่ปรากฏให้ทางตาเห็น และทางใจ ก็คิดต่อไปในเรื่องของสิ่งที่ปรากฏทางตา จนกว่าวันหนึ่งวันใดจะสามารถรู้แจ้ง อริยสัจธรรมได้ จากการที่เห็นและคิดถึงสิ่งที่เห็น ได้ยินและคิดถึงสิ่งที่ได้ยิน จนกระทั่ง เป็นความเข้าใจเพิ่มขึ้น ๆ

เพราะฉะนั้น เป็นเรื่องทีละเอียดมากที่จะต้องศึกษาเรื่องของจิต โดยเฉพาะ เรื่องของกามาวจรจิต

ถ. สัมมาสติ ในขณะที่เริ่มระลึกรู้ใหม่ ๆ ก็ดี หรือว่ามีสติระลึกรู้แต่ไม่ชัด เรากล่าวได้ใหม่ว่า ลักษณะระลึกเช่นนี้เป็นสัมมาสติ หรือว่ายังไม่ใช่

สุ. สัมมาสติต้องเป็นสัมมามรรค คือ ทางปฏิบัติที่ถูกต้อง ไม่ใช่ทางปฏิบัติที่ผิด ถ้าขณะนั้นเป็นสภาพที่ระลึกในลักษณะของปรมัตถธรรมที่กำลังปรากฏ เพราะรู้ว่าเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาให้รู้ชัด ในขณะนั้นต้องเป็นสัมมาสติ

ตามธรรมดาของทุกคน ถ้าถามว่า แข็งไหม ก็ตอบได้ว่า แข็ง ผู้ที่ไม่ได้ พิจารณาธรรมโดยละเอียดอาจจะบอกว่า คนนั้นมีสติ แต่เปล่าเลย ใครก็ตอบได้ว่า

สิ่งที่กระทบสัมผัสนั้นแข็งหรืออ่อน ไม่จำเป็นต้องมีสัมมาสติ แต่ที่จะเป็นสัมมาสติ คือ จะต้องมีการระลึกรู้ในลักษณะที่ปรากฏเพื่อที่จะศึกษา เพื่อรู้ชัดในลักษณะที่ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล จนกว่าจะประจักษ์แจ้ง

เวลาที่ถูกถามว่า อ่อนหรือแข็ง ตอบว่าแข็งเฉย ๆ ก็มี แต่เวลาที่ไม่มีการถาม แต่สติกำลังระลึกที่แข็ง ทำไมจึงระลึกที่แข็ง ก็เพราะรู้ว่าเป็นสภาพธรรมที่ไม่ใช่ตัวตน ในขณะนั้น ไม่ว่าจะเป็ฯแข็งที่เคยเป็นจมูก เคยเป็นแขน เคยเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ตาม แต่ขณะใดที่สัมผัสระลึก ในขณะนั้นแม้ไม่มีใครถามว่าอ่อนหรือแข็ง แต่ทำไมสติจึงระลึกที่นั่น ก็เพราะรู้ว่าเป็นสิ่งที่จะต้องประจักษ์ชัดว่า เป็นนามธรรมหรือเป็นรูปธรรม นั่นก็เป็นสัมมาสติ

ไม่ใช่ว่าเมื่อสติระลึกแล้ว รู้ชัดทันที ไม่มีใครสามารถจะเป็นอย่างนั้นได้ แต่ผู้ที่รู้ชัดได้แต่ละท่าน ต้องไม่ขาดการอบรม การน้อมไป จนกว่าจะรู้

ถ. ... (ได้ยินไม่ชัด)

ส. ต้องเป็นสัมมาสติ เพราะเหตุว่าระลึก ก็เวลาที่มีคนถามเฉย ๆ ว่า อ่อนหรือแข็ง ตอบได้ว่าอ่อนหรือแข็ง แต่ไม่ใช่การระลึกเพื่อที่จะศึกษา เพื่อที่จะประจักษ์ในลักษณะที่เป็นนามธรรมหรือเป็นรูปธรรม

นี่เป็นความจริงที่ทุกท่านสามารถที่จะตอบได้ จะชัดทันทีไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงมีทั้งโลกียมรรคและโลกุตตรมรรค

โลกุตตรมรรค หมายความว่าถึงขณะที่โสดาปัตติมรรคจิตซึ่งเป็นโลกุตตรจิตเกิดขึ้น จึงเป็นโลกุตตรมรรคเพราะเหตุว่ามีนิพพานเป็นอารมณ์ แต่ก่อนที่โลกุตตรจิตจะเกิด ก่อนที่โสดาปัตติมรรคจิตจะเกิด จะต้องมืสัมมาสติซึ่งเป็นการระลึกถูก มีสัมมาทิฏฐิ และมีมรรคองค์อื่นเกิดร่วมด้วย เพื่อที่จะได้รู้ขึ้น ๆ ในลักษณะของสภาพธรรมที่เป็นปรมัตถธรรม ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

๑๒๕๓

ที่ห้องประชุมตึกสภากาชาดการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๒๖

ถ. สมัยก่อนที่ยังไม่ได้ศึกษาธรรม ยังไม่เคยฟังอาจารย์ จิตที่ระลึกรู้ไม่เคยเกิด แต่ขณะนี้ได้เกิดขึ้นบ้างแล้ว ถึงแม้อาจารย์จะกล่าวว่าเป็นปัจเจกดังก็ตาม แต่ผมว่า แต่ละท่าน ๆ สติได้เริ่มระลึกรู้กันบ้างแล้วในหลาย ๆ ทาง ซึ่งผมคิดว่าเป็นสัมมามรรคอย่างที่ท่านอาจารย์ว่าแน่นอน จะเป็นญาณสัมปยุตต์ขนาดไหน ซึ่งมีหลายขั้น ก็เป็นทางที่ถูกต้องแล้ว ขอถามว่า สิ่งที่เราปฏิบัติกันมา ถือว่าเราได้เริ่มจับด้ามมีดแล้วหรือยัง

สุ. จะให้คนอื่นตอบ หรือตอบเองก็ได้ ซึ่งความจริงแล้วตอบเองได้ ต้องเป็นผู้ที่มั่นใจในเหตุผลด้วยตนเอง แม้คนอื่นเขาจะบอกว่าไม่ใช่ ต้องทำอย่างอื่น แต่ผู้ที่สัมมาสติเกิดแล้วก็รู้ว่า นี่ต่างหากที่เป็นสัมมาสติ แม้คนอื่นสัก ๑๐๐ คน ๑๐๐๐ คนจะบอกว่า นี่ไม่ใช่หนทางที่ถูก

เพราะฉะนั้น ไม่จำเป็นที่จะอาศัยคนอื่น แต่ต้องเป็นปัญญาของผู้นั่นเอง ซึ่งสามารถที่จะแสดงกับบุคคลอื่นได้ด้วยว่า เป็นสัมมาสติเพราะเหตุใด เพราะเหตุว่าสภาพธรรมมีจริงกำลังปรากฏ สติซึ่งเป็นโสภณธรรมควรเกิด ควรเจริญ จำปารัตนาในที่ทั้งปวง สภาพธรรมทั้งหมดควรรู้ ไม่ใช่ควรหลงลืมสติ

ถ. ในขณะที่เราระลึก โดยมากมักจะเป็นว่า เป็นสติของเรา หรือว่าเรากำลังระลึก ผมเห็นว่า ถ้าระลึกก็เป็นตัวเราที่ระลึก หรืออดที่จะมีความรู้สึกไม่ได้ว่าเป็นสติของเรา หรือเป็นเรากำลังระลึก แบบนี้ผมคิดว่า ไม่ใช่สัมมาสติ เพราะสติเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน ไม่มีบุคคลที่กำลังระลึก

สุ. เมื่อสัมมาสติเกิด ก็เป็นพระอรหันต์บุคคลทันทีหรือ หมดการยึดถือนามธรรมใด ๆ รูปธรรมใด ๆ ว่าเป็นตัวตนทันทีหรือ

ถ. ไม่ใช่

ส. เพราะฉะนั้น สัมมาสติต้องเกิดก่อน ใช่มั้ย ต้องอบรมเจริญจนกว่า โลกุตตรจิตจะเกิด

ถ. ทั้ง ๆ ที่ระลึก แต่เป็นเราระลึก ก็เป็นสติของเรา

ส. ถ้าไม่เป็นเรา ก็เป็นพระอรหันต์บุคคล พระโสดาบันบุคคลไม่มีการยึดถือ นามธรรมและรูปธรรมใด ๆ ว่าเป็นตัวตน เพราะระลึกจนทั่วหมดทั้ง ๖ ทาง

ถ. เราไม่ได้เป็นพระโสดาบันบุคคล แต่เราเป็นผู้อบรมเจริญปัญญา ซึ่งอาจจะเกิดอย่างที่อาจารย์ว่า คือ ลืมหมดทุกสิ่งทุกอย่างในขณะนั้น มีแต่สภาพรู้ กำลังรู้อารมณ์ที่กำลังปรากฏ ซึ่งเป็นสัมมาสติในมรรคมีองค์ ๘ ผมเข้าใจว่าอย่างนั้น

ส. ใช่ ไม่ผิด

ถ. เป็นสิ่งที่สามารถจะเกิดได้กับผู้เจริญสติ แต่ยังไม่ใช่พระโสดาบัน ขอเรียนถามว่า สัมมาสติเฉย ๆ กับสัมมาสติในมรรคมีองค์ ๘ เหมือนกันไหม

ส. ขณะที่กำลังระลึกที่แจ้ง ทุกท่านพิสูจน์ธรรม เห็น มีไหม ความจริงแล้ว คนละขณะ ใช่มั้ย จะเอามาเป็นขณะเดียวกันได้ไหม และเมื่อสัมมาสติเกิดแล้ว ดับไหม เมื่อสัมมาสติดับแล้ว เห็นมีได้ไหม ในขณะที่เห็นมี สัมมาสติไม่ได้ระลึกที่เห็น ได้ไหม ได้ เพราะฉะนั้น ช่วงเวลาที่สัมมาสติเกิดช่วงเล็กน้อยเหลือเกิน กว่าที่จะปรากฏ เป็นความมั่นคงที่เป็นสติพละ ลักษณะของสติพละเป็นอย่างไรยังไม่รู้ เพราะยังไม่ได้ แยกที่จะรู้ว่า ขณะนี้สติกำลังระลึกทางกายที่แจ้ง แต่ว่าทางตาที่กำลังเห็นนี่สติไม่ได้ ระลึก แต่ความรวดเร็วของสภาพธรรมที่เกิดขึ้นดับสืบต่อกัน ทั้ง ๆ ที่สติระลึกที่แจ้ง ทางตาก็เห็น ยังไม่ได้ดับ ซึ่งตามความเป็นจริงขณะที่กำลังรู้แจ้ง จะไม่ใช่ขณะที่กำลัง เห็น โกลกันมากทีเดียว และในช่วงที่โกลกันนี้ เมื่อสติชำนาญขึ้นสติจะรู้ว่า ในช่วงนั้น มีการระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมอะไร เช่น ในขณะนี้ กำลังเห็น เสียงมี ก็เสียง ก็อก ๆ แก๊ก ๆ เมื่อก็ได้ยินไหม บางท่านผ่านไปเลยไม่สนใจ หลงลืมไปเลย แต่ผู้ที่มีสติรู้ว่า แม้ช่วงเวลาน้อยนั้นที่ได้ยิน ไม่ใช่เรา สติสัมปชัญญะจะต้องรู้ว่า แม้ขณะที่ได้ยินช่วงเล็กน้อยนั้นไม่ใช่เรา เมื่อไม่ใช่เราจริง ๆ สติต้องระลึกในลักษณะ นั้นด้วยจึงจะไม่ใช่เรา

เพราะฉะนั้น ไม่ใช่ว่าผ่านไป และไปนั่งจ้องเพียงนามเดียวรูปเดียว ระหว่างนั้น จะมีนามธรรมอะไร รูปธรรมอะไรเกิดดับก็ไม่ระลึกรู้เลย ถ้าเป็นโดยลักษณะนั้น ไม่สามารถละการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตนได้ เพราะฉะนั้น ให้ทราบว่ สัมมาสติเกิดแล้ว เล็กน้อย สั้นนิดเดียว และกั้ดับ นี่เป็นเหตุที่ทำให้ดูเหมือนกับว่า ไม่น่าจะเรียกว่าสัมมาสติ เพราะความเป็นตัวตนยังมากเหลือเกิน และขณะที่เห็นไม่ เคยระลึกรู้ ก็ต้องเป็นเราที่กำลังเห็น ความเป็นเรายังมีอยู่ แต่สติไประลึกรู้ตรงแข็ง เพ็งเริ่ม เพราะฉะนั้น ความเป็นตัวตนในระหว่างที่ทางตาเห็นแล้วไม่ได้ระลึกรู้ทำให้มี ความรู้สึกรู้ว่า แม้ในขณะที่นั้นก็เป็นเรา เพราะสติเพียงระลึกรู้นิดเดียวและกั้ดับ

สัมมปปธาน นี่คือลักษณะของวิริยะในชีวิตประจำวันที่จะต้องอาศัยการฟัง การพิจารณา การสนทนาธรรม การเข้าใจ ค่อย ๆ อบรมจนกว่าจะเป็นสัมมปปธาน ในโลกุตตรจิต แต่ต้องเริ่มจากโลกียสัมมปปธานในชีวิตประจำวัน วิริยะก็ไม่ใช่ตัวตน แต่ลักษณะของวิริยะปรากฏใหม่ ยากที่จะรู้ได้ ใช่ไหม

ถ. เรื่องของปัจจัยที่ได้เรียนมาแล้ว เจตนาที่เกิดในสหชาติกัมมปัจจัย หรือในนันทกขณิกกัมมปัจจัย หรือในมโนสัญญาเจตนาหาร ทำไมเจตนาจึงทำหน้าที่ได้ หลายอย่าง ทำไมเจตนาเก่งนัก ยังไม่เข้าใจแจ่มแจ้ง

สุ. สภาพธรรมแต่ละอย่างมีหลายระดับชั้น จิตทั้ง ๆ ที่เกิดขึ้นเพียง ขณะเดียว จะเกิดพร้อมกันหรือซ้อนกัน ๒ ขณะไม่ได้เลย และปัจจัยที่ปรุงแต่งให้จิต แต่ละขณะต่างกัน มี เพราะฉะนั้น จิตที่ต่างกัน ก็ต่างกันตามสภาพของปัจจัยที่ปรุง แต่ง

ในวันหนึ่ง ๆ ขณะนี้ทุกท่านกำลังเห็น ถ้าโดยคร่าว ๆ ก็บอกว่า เป็นจิตที่เห็น ในขณะนี้ เป็นสภาพที่มีจริง แต่ถ้าโดยละเอียด ก่อนเห็นมีจิตใหม่ เป็นจิตประเภท ไหนกว่าจะเห็น และหลังจากที่จักขุวิญญาณเกิดขึ้นทำกิจเห็นดับไปแล้ว จิตอะไรเกิด ต่อจากจิตเห็น นี่คือการชีวิตตามความเป็นจริงทุก ๆ วัน เพราะฉะนั้น จึงต้องศึกษาเรื่อง ของจิตโดยละเอียด พร้อมทั้งเจตสิกต่าง ๆ ที่เกิดกับจิต

สำหรับในภุมิมนุษยซึ่งทุกท่านกำลังอยู่ในภุมินี้ เป็นภุมิหนึ่งในกามภุมิ ๑๑ ภุมิเป็นภุมิที่มีทั้งรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ

ในกามภุมิ ๑๑ ภุมิซึ่งเป็นที่เกิดของจิต ภุมิที่ต่ำซึ่งไม่สามารถอบรมเจริญปัญญาได้มี ๔ ภุมิ ชื่อว่าอบายภุมิ ๔ ได้แก่ นรก ๑ ตีรจฉาน ๑ เปรต ๑ และอสุรกาย ๑ นอกจากนั้น คือ มนุษยภุมิ เป็นภุมิที่ ๕ และสวรรค์อีก ๖ ชั้น รวมเป็นกามภุมิ ๑๑

เวลาที่ทุกท่านศึกษาเรื่องของจิตโดยละเอียดจะต้องทราบว่า จิตแต่ละขณะนั้น ๆ โดยชาติ คือ โดยการเกิดขึ้น เป็นชาติอะไร

ซึ่งชาติของจิตมี ๔ ชาติ คือ กุศล ๑ อกุศล ๑ วิบาก ๑ กิริยา ๑ จิตที่เป็นกุศลและจิตที่เป็นอกุศลเป็นเหตุ จิตที่เป็นวิบากเป็นผล จิตที่เป็นกิริยาไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล และไม่ใช่วิบาก

เพราะฉะนั้น เจตสิกที่เกิดกับจิต ต้องต่างกันไหม

จิตที่เป็นกุศลไม่ใช่จิตที่เป็นอกุศล ต่างกัน เพราะประกอบด้วยเจตสิกซึ่งเป็นสภาพธรรมที่เกิดกับจิตฝ่ายไม่ดี จึงทำให้จิตนั้นเป็นอกุศลประเภทต่าง ๆ ซึ่งเวลาเกิดก็เกิดทีละขณะ แต่ให้เห็นกำลังที่ต่างกันของแม่โกลมุลจิตว่า โกลมุลจิตซึ่งเป็นจิตที่ประกอบด้วยโลกเจตสิกเป็นเหตุและโมหเจตสิกเป็นเหตุ นั้น มีกำลังแรงไม่เท่ากัน บางครั้งเป็นความพอใจเพียงเล็กน้อย และบางครั้งถึงกับกระทำทุจริตกรรมได้ ทั้ง ๆ ที่ก็คือโลกะนั้นเอง เวลาที่โลภะเกิดกับจิตขณะนั้นยังไม่กระทำอกุศลกรรม แต่เวลาที่โลภะมีกำลังขึ้น จึงเป็นเหตุให้ทำอกุศลกรรมได้

เพราะฉะนั้น ทางฝ่ายอกุศล เจตสิกที่เกิดร่วมด้วยและจิตนั้นมีกำลังต่างกันเป็นชั้น ๆ ฉะนั้น ทางฝ่ายกุศลก็เหมือนกันฉนั้น มีกุศลประเภทต่าง ๆ ตั้งแต่ชั้นทานเล็ก ๆ น้อย ๆ จนกระทั่งสามารถที่จะเป็นทานประเภทใหญ่ได้ มีชั้นศีล มีชั้นความสงบของจิต และมีชั้นอบรมเจริญปัญญาถึงความเป็นพระอรหันตบุคคลที่จะดับกิเลสได้เป็นสมุจเฉท

เพราะฉะนั้น เจตสิกทั้งหมด รวมทั้งเจตนาเจตสิกด้วย ก็จะต้องต่างกันโดยประเภทที่เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง เป็นวิบากบ้าง เป็นกิริยาบ้าง ตามชาติของเจตสิกและจิตในขณะนั้น ๆ

เป็นเรื่องที่ละเอียดมากซึ่งจะต้องศึกษาเรื่องของจิต โดยเฉพาะเรื่องของกามาวจรจิต คือ จิตที่วนเวียน หรือจะใช้คำว่า ท่องเที่ยวอยู่ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะในกามภูมิ ๑๑ ภูมิ ไม่ว่าจะเกิดในโลกนี้ หรือว่าในสวรรค์ชั้นหนึ่งชั้นใด ก็ไม่พ้นไปจากรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ

ผู้ที่พ้นจากกามาวจรจิต พ้นจากความเกี่ยวพันกับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะโดยอบรมความสงบถึงขั้นฌานจิตไม่เสื่อม คือ ฌานจิตสามารถเกิดก่อน จิตจิตเป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นในพรหมโลกเป็นพรหมบุคคล ซึ่งรูปาวจรวิบากจิตที่เกิดในรูปพรหมภูมิ ไม่ใช่กามาวจรจิต แต่แม้กระนั้น เมื่อมีตาเห็น ขณะที่เห็นก็เป็นกามาวจรจิต เพราะว่าเห็นรูป ขณะที่ได้ยินเสียงในรูปพรหมภูมิ จิตที่ได้ยินก็เป็นกามาวจรจิต เพราะว่าได้ยินเสียง

เพราะฉะนั้น ขณะใดที่จิตเป็นไปกับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ขณะนั้น ๆ เป็นกามาวจรจิต ซึ่งทุกท่านยังต้องวนเวียนอยู่ในกามภูมิ ๑๑ หรือว่าในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ โดยไม่สามารถพ้นไปได้ จนกว่าจะถึงปรินิพพาน เพราะว่าในรูปพรหมก็ไม่เที่ยง และถ้าเกิดในรูปพรหมภูมิ เมื่อหมดกรรมที่จะทำให้เกิดในรูปพรหมภูมิ ก็ต้องเกิดในกามสุคติภูมิเป็นเป็นมนุษย์หรือเทวดา และหลังจากชาตินั้นแล้วอาจจะเกิดในอบายภูมิ ซึ่งไม่สามารถเจริญปัญญาได้ เพราะว่าเกิดเป็นสัตว์ในนรกบ้าง เป็นสัตว์ดิรัจฉานบ้าง เป็นเปรตบ้าง หรือเป็นอสุรกายบ้าง

เพราะฉะนั้น เรื่องของกามาวจรจิต ซึ่งเกิดขึ้นเป็นไปอยู่ทุกวันในขณะนี้ ก็เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ถ้าจะศึกษาโดยละเอียดให้เข้าใจ เพื่อแก้กฎเกณฑ์ที่จะได้รู้ว่า การที่สติระลึกลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมแต่ละขณะ เป็นเพียงการรู้อย่างคร่าว ๆ ไม่ใช่เป็นการรู้อย่างละเอียด ซึ่งถ้าเป็นไปตามพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงประกาศแจ้งและได้ทรงแสดงไว้แล้ว จะละเอียดกว่านี้มาก

การที่จะรู้เรื่องของกามาวจรจิต ๕๔ จะต้องเป็นไปตามลำดับขั้น โดยขั้นของความหมายให้ทราบว่า ถ้าสติเกิดระลึกได้ขณะใด ลองพิจารณาสภาพธรรมที่ปรากฏจะไม่พ้นจากรูป เสียง กลิ่น รส โณภูฐัพพะ แม้แต่การคิดนึก ก็คิดนึกไปในรูปบ้าง ในเสียงบ้าง ในกลิ่นบ้าง ในรสบ้าง ในโณภูฐัพพะบ้าง เพราะฉะนั้น แต่ละท่านเมื่อไม่ได้อบรมเจริญฌาน ฌานจิตยังไม่เกิด อัปปนาสมาธิยังไม่เกิด แม้ในขณะที่กำลังอบรมเจริญความสงบนั้น ก็เป็นกามาวจรจิต

มีใครอยากจะพ้นกามาวจรจิตบ้างไหม

รูปเป็นที่รัก อยากได้รูปที่น่าพอใจ ต้องเป็นผู้ที่ตรงต่อตัวเอง เพราะผู้ที่ไม่ต้องการรูป เสียง กลิ่น รส โณภูฐัพพะที่น่าพอใจ มีแต่พระอนาคามีบุคคลและพระอรหันต์เท่านั้น นี่คือนักที่ตรงตามความเป็นจริง บางท่านอาจจะไม่พอใจในรูปไม่สนใจเท่าไร รูปจะงาม น่ายินดี หรือไม่น่ายินดี ก็ไม่เป็นไร แต่อาจจะพอใจในเสียงหรือในกลิ่น หรือในรส หรือในสัมผัส ก็ไม่พ้นไปได้

ขอกล่าวถึงกามาวจรจิต ๕๔ ดวง เพื่อให้ท่านผู้ฟังได้ทราบว่า ยากนักหนาที่จะพ้น เพราะการที่จะอบรมเจริญความสงบของจิตให้มั่นคงจนกระทั่งถึงอัปปนาสมาธิซึ่งเป็นฌานจิต ยากเหลือเกิน แม้ในครั้งที่พระผู้มีพระภาคยังไม่ปรินิพพาน ก็มีผู้รู้แจ้งอริยสัจธรรมโดยที่ไม่ประกอบด้วยฌานจิตมากกว่าผู้ที่รู้แจ้งอริยสัจธรรมที่ประกอบด้วยฌานจิต เพราะฉะนั้น ในยุคนี้ สมัยนี้ ท่านผู้ฟังจะเป็นถึงผู้ที่ได้อัปปนาสมาธิด้วยและได้รู้แจ้งอริยสัจธรรมด้วย ย่อมยากกว่าการที่จะอบรมเจริญปัญญาเพื่อทำให้รู้แจ้งอริยสัจธรรมเท่านั้น

เพราะฉะนั้น คงจะไม่จำเป็นต้องพูดถึงรูปาวจรจิต คือ จิตของสมาธิขั้นอัปปนาที่ทำให้เกิดในรูปพรหมภูมิ หรือว่าอรูปาวจรจิตซึ่งทำให้เกิดในอรูปพรหมภูมิ แต่ที่ควรจะต้องเข้าใจจริง ๆ คือ จิตทั้งหมดมี ๘๙ ดวง หรือ ๘๙ ประเภท จำแนกตามภูมิ คือ ตามระดับขั้น มี ๔ ภูมิ ได้แก่ กามาวจรจิต ๕๔ ดวง รูปาวจรจิต ๑๕ ดวง อรูปาวจรจิต ๑๒ ดวง และโลกุตตรจิต ๘ ดวง สำหรับจิตที่เป็นรูปาวจรจิตและอรูปาวจรจิต ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงมากนัก

ในกามาวจรจิต ๕๔ ดวง แบ่งเป็นอกุศลจิต ๑๒ ดวง ซึ่งทุกท่านมีครบ มีใครขาดอกุศลจิตประเภทไหนบ้างไหม

อกุศลจิต ๑๒ ดวง คือ โภกมุลจิต ๘ ดวง โทสมุลจิต ๒ ดวง โมหมุลจิต ๒ ดวง ครบไหม ครบ เพราะแม้แต่รูปพรหมภูมิก็ยังมีโภกมุลจิตและโมหมุลจิต แต่ไม่มีโทสมุลจิต เพราะความสงบที่ถึงขั้นอัปปนาสมาธิไม่เป็นปัจจัยให้เกิดโทสะ

สำหรับกามาวจรจิต ๕๔ ที่เป็นอเหตุกจิต คือ จิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ มี ๑๘ ดวง ฟังชื่อดูจะยาก แต่ถ้าทราบจริง ๆ โดยความสนใจเพียงเล็กน้อยจะรู้ได้ว่าเรื่องของจิต ๕๔ ดวง ไม่ใช่เรื่องเหลือวิสัยที่จะเข้าใจได้

การที่จะศึกษาเรื่องจิต แม้เพียงดวงเดียวก็ต้องรู้ชัดว่า จิตนี้เป็นภูมิอะไร คือ เป็นกามาวจรจิต หรือเป็นรูปาวจรจิต หรือเป็นอรูปาวจรจิต หรือเป็นโลกุตตรจิต จะต้องรู้ว่าจิตนี้เป็นชาติอะไร คือ เป็นกุศล หรือเป็นอกุศล หรือเป็นวิบาก หรือเป็นกิริยา และจะต้องรู้ชัดว่า จิตนี้ประกอบด้วยเหตุ คือ เจตสิกที่เป็นเหตุ ๖ ดวง ได้แก่ โภกเจตสิก โทสเจตสิก โมหเจตสิก ซึ่งเป็นอกุศลเจตสิก ๓ และเป็นโสภณเจตสิกอีก ๓ คือ อโภกเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก

เหตุทั้งหมดมีเพียง ๖ เท่านั้น คือ อกุศลเจตสิก ๓ และโสภณเจตสิก ๓ ซึ่งคู่กัน คือ โภคะ – อโภคะ โทสะ – อโทสะ โมหะ – อโมหะ ไม่เป็นสิ่งที่ยากเกินไป เพราะฉะนั้น จิตใดที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ ๖ นี้ จิตนั้นเป็นอเหตุกจิต

จิตที่เป็นอเหตุกจิต หรือจิตที่ไม่ประกอบด้วยเจตสิกที่เป็นเหตุ มีเพียง ๑๘ ดวงเท่านั้น และ ๑๘ ดวงนี้ ค่อนข้าง ชื่นหุมมาก เพราะว่าเกิดเป็นปกติทุกขณะ เพียงแต่ไม่ทราบเท่านั้นเองว่า จิตในขณะนี้ประกอบด้วยเหตุหรือไม่ประกอบด้วยเหตุ แม้ขณะนี้ก็มีจิตที่เป็นอเหตุกๆ ที่กำลังเกิดอยู่

ที่เหลืออีก ๒๔ ดวง คือ กามาวจรโสภณจิต เป็นจิตที่เป็นกามาวจร เป็นไปในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ แต่เป็นฝ่ายดี

๑๒๕๔

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๒๖

สำหรับจิตแยกได้โดยหลายประเภท แยกโดยประเภทโสภณะ และอโสภณะ ก็ได้ เช่น อกุศลจิตเป็นอโสภณจิต ๑๒ ดวง อเหตุกจิตเป็นอโสภณจิต ๑๘ ดวง เพราะเมื่อไม่ประกอบด้วยอโลภะ อโทสะ อโมหะซึ่งเป็นเหตุที่ดี จะเป็นโสภณะไม่ได้ เพราะฉะนั้น อกุศลจิต ๑๒ และอเหตุกจิต ๑๘ จึงเป็นอโสภณจิต ๓๐

กามาวจรจิตทั้งหมดมี ๕๔ ดวง เป็นอโสภณจิต ๓๐ ดวง เป็นกามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง

สำหรับกามาวจรโสภณะ ๒๔ ดวง จำไม่ยาก คือ จำแนกเป็น ๓ ประเภท เป็นมหากุศล ๘ ดวง เป็นมหาวิบากซึ่งเป็นผลของมหากุศล ๘ ดวง และเป็นมหากิริยา ๘ ดวง

มหากิริยา คือ จิตที่ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล และไม่ใช่วิบาก มหากิริยาจิตเป็นจิตของพระอรหันต์ พระโสดาบันบุคคลมีกุศลจิตและอกุศลจิต พระสกทาคามีบุคคล พระอนาคามีบุคคล ก็มีกุศลจิตและอกุศลจิต แต่พระอรหันต์ไม่มีทั้งกุศลจิตและอกุศลจิต เพราะฉะนั้น จิตฝ่ายดีของพระอรหันต์ซึ่งเป็นไปทางตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นไปในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ จึงเป็นมหากิริยาจิต

ในกามาวจรจิต ๕๔ ดวง ทุกท่านซึ่งยังไม่ใช่พระอรหันต์ มีไม่ครบ สำหรับอกุศลจิต ๑๒ ดวง ครบ อเหตุกจิต ๑๘ ดวง ไม่ครบ เพราะอเหตุกจิต ๑๘ ดวง มีเพียง ๒ ชาติเท่านั้น คือ เป็นวิบาก ๑๕ ดวง และเป็นกิริยา ๓ ดวง ฟังดูรู้สึกว่าเป็นเรื่องของตัวเลข แต่ความจริงเป็นเรื่องที่กำลังปรากฏอยู่ในขณะนี้ ถ้าได้รู้ว่า ๑๘ ดวงนั้นมีอะไรบ้าง ก็จะได้รู้ว่า คือขณะนั้นนั่นเองที่กล่าวถึง

สำหรับอเหตุกจิต ๑๘ ดวง เป็นวิบาก ๑๕ ดวง เป็นกิริยา ๓ ดวง สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ มีกิริยาจิตที่เป็นอเหตุกเกิดได้เพียง ๒ ดวงเท่านั้น คือ

ปัญจทวาราวชชนจิต ซึ่งเป็นจิตที่เกิดก่อนจักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ คือ เป็นวิถิจิตแรก ที่เกิดขึ้นรำพึงถึง อารมณ์ที่กระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ก่อนจิตเห็นจะเกิดขึ้น ก่อนจิตได้ยินจะเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น ก็คือขณะนี้ กำลังเห็น สติระลึกที่ลักษณะของสภาพรู้ หรืออาจจะระลึกที่ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏทางตา แต่ไม่สามารถรู้ได้เลยว่า ก่อนจักขุวิญญาณจะเกิด ต้องมีจิตเกิดก่อน ๑ ขณะ ซึ่งจิตนั้นไม่ได้กระทำการเห็น แต่เป็น กิจที่เป็นทางให้วิถิจิตต่อไปเกิดขึ้น จิตนั้นจึงชื่อว่าปัญจทวาราวชชนจิต โดยศัพท์ คือ รำพึงถึงอารมณ์ที่กระทบที่ทวารหนึ่งทวารใดในทวารทั้ง ๕ คือ จักขุทวาร ๑ โสตทวาร ๑ ฆานทวาร ๑ ชิวหาทวาร ๑ กายทวาร ๑

สำหรับท่านที่ได้ศึกษาพระอภิธรรมมาบ้างแล้ว หรือว่าได้ฟังเรื่องของการ จำแนกจิตโดยประเภทต่าง ๆ มาแล้ว คงพอจะจำได้ เพราะในคราวก่อนได้จำแนกจิต โดยชาติ โดยภูมิ โดยเหตุ โดยอารมณ์ โดยทวาร โดยวัตถุ

จิตดวงเดียวเท่านั้น แต่ต้องรู้ชัดในสภาพที่เป็นอนัตตา โดยการเรียนรู้ว่า จิตนั้น เป็นจิตอะไร ชาติไหน อาศัยทวารใด มีอารมณ์ใด และอาศัยรูปใดเป็นวัตถุ คือ เป็น ที่เกิด

ถ. อนิจจังกับทุกขัง มีลักษณะต่างกันอย่างไร

ส. คำว่า ไตรลักษณะ หมายความว่าถึงลักษณะทั้ง ๓ ไม่ใช่เพียงลักษณะเดียว จึงใช้คำว่า ไตรลักษณะ

คำว่า อนิจจัง คือ สภาพที่ไม่เที่ยง เกิดขึ้นและดับไป

คำว่า เป็นทุกข์ และคำว่า อนัตตา ไม่ได้แยกกันเลย เป็นลักษณะของสภาพธรรมซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วต้องดับ

ลักษณะที่เป็นอนิจจัง ไม่เที่ยงนั้นแหละเป็นทุกข์ เพราะฉะนั้น ไม่ใช่แยกลักษณะที่เป็นทุกข์ต่างหากจากสภาพธรรมที่เกิดดับ แต่สภาพธรรมใดก็ตามที่เกิดขึ้นและดับไป สภาพธรรมนั้นเองเป็นทุกข์ และสภาพธรรมที่เกิดดับจึงเป็นทุกข์นั้นแหละ เป็นอนัตตา คือ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ไม่มีใครสามารถยับยั้ง

สภาพธรรมที่เกิดขึ้นไม่ได้ดับได้ เพราะฉะนั้น ลักษณะทั้ง ๓ ไม่แยกจากกันเลย จึงชื่อว่า ไตรลักษณ์

เมื่อเกิดแล้วดับจึงเป็นทุกข์ จึงเป็นอนัตตา ไม่ใช่ว่าลักษณะนี้เกิดดับ ลักษณะอื่นเป็นทุกข์ และอีกสภาพธรรมหนึ่งเป็นอนัตตา แต่สภาพธรรมที่เกิดขึ้นเองดับไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา

ถ. คำว่าอนิจจัง แปลว่า ไม่เที่ยง คำว่าทุกข์ แปลว่า ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ลักษณะก็เหมือนกัน ทำอย่างไรจะเข้าใจได้ชัดเจน อาจารย์ช่วยอธิบายให้ละเอียด

สุ. ลักษณะที่ไม่เที่ยงนั้น ควรจะเป็นลักษณะที่พึงเห็นหรือควรเห็นว่า เป็นทุกข์ ทุกข์ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าให้เศร้าโศก แต่หมายความว่าไม่ควรเป็นที่เพลิดเพลินยินดี คือ ตรงกันข้ามกับลักษณะที่น่าเพลิดเพลินยินดี

เพราะฉะนั้น อรรถหรือความหมายอีกอย่างหนึ่งของสภาพธรรมที่เป็นทุกข์ คือ ตรงกันข้ามกับสภาพธรรมที่เป็นสุข เพราะสภาพธรรมใดเป็นสุข ก็เป็นที่ยินดีพอใจ แต่ทำอย่างไรจะคลายความเพลิดเพลินยินดีพอใจได้ ถ้ายังคงเห็นว่าลักษณะนั้น น่าพอใจ ถ้ายังคงเป็นลักษณะที่น่าพอใจอยู่ ก็จะติด และจะเพลินอยู่เรื่อย ๆ จนกว่าจะเห็นว่าลักษณะนั้นไม่น่าพอใจเลย ไม่ควรจะเป็นที่ติดที่ยินดี เพราะฉะนั้น ลักษณะนั้นตรงกันข้ามกับสุข นี่คือความหมายของคำว่าทุกข์ ซึ่งไม่ใช่ให้เจ็บปวด ไม่ใช่ให้ทรมาน หรือไม่ใช่ให้เศร้าโศกเสียใจ แต่ให้เห็นว่า ไม่ใช่สภาพธรรมที่ควรติดหรือว่าควรยินดี ควรเพลิดเพลินอีกต่อไป

ทั้ง ๆ ที่สภาพธรรมในขณะนี้ ทุกคนก็เห็นว่าไม่เที่ยง เกิดขึ้นและดับไปจริง ๆ เช่น เสียง เป็นต้น ปราภวนิดเดียว ชั่วขณะหนึ่ง และก็หมดไป แต่ทำไมไม่เห็นว่าเป็นทุกข์ คือ ยังไม่ยอมเห็นว่าเป็นสภาพที่ไม่น่ายินดี ไม่น่าที่จะติด หรือไม่น่าที่จะเพลิดเพลินต้องการ

เพราะฉะนั้น ลักษณะที่เป็นทุกข์ลักษณะ ซึ่งเป็นไตรลักษณ์ เป็นสภาพที่เห็นยาก ไม่ใช่ว่าจะเห็นง่าย เพราะจะต้องประจักษ์ถึงความเกิดขึ้นและดับไป

จึงสามารถเห็นว่า ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ เป็นทุกข์ ไม่ควรยินดีเพลิดเพลินทั้งนั้น ถ้ายังไม่ประจักษ์ก็ยังคงพอใจอยู่แน่นอน เพราะว่าสภาพธรรมใดดับไปแล้ว สภาพธรรมอื่นก็เกิดขึ้นสืบต่อทันที ทำให้ไม่ประจักษ์ในการดับไปของสภาพธรรมก่อน เนื่องจากสภาพธรรมอื่นเกิดขึ้นสืบต่อทันที

ดูไม่น่าประหลาดประหลาดเลย ใช่ไหม เพราะว่าไม่ประจักษ์การขาดตอนของการดับไปและการเกิดขึ้นของสภาพธรรมแต่ละขณะ

ถ. ไม่อยู่ในสภาพเดิม ก็แปลว่าไม่เที่ยง ก็น่าจะเหมือนกัน

สุ. พอไหม ไม่เที่ยงก็ไม่เที่ยง เมื่อไม่เที่ยงแต่ไม่เห็นว่าเป็นทุกข์ จึงต้องทรงแสดงว่า ลักษณะที่ไม่เที่ยงนั้นควรเห็นว่าเป็นทุกข์ เพราะว่าลักษณะจริง ๆ เป็นอย่างนั้น คือ เป็นสภาพที่ไม่ควรยินดี คำว่าทุกข์ที่นี้หมายความว่า เป็นสภาพที่ไม่ควรยินดี ตรงกันข้ามกับสุข

ถ้าบอกว่าไม่เที่ยง ก็ไม่มีการสลด ไม่เที่ยงก็ไม่เที่ยง แต่เพราะไม่ประจักษ์ว่า ลักษณะที่ไม่เที่ยงนั่นเองเป็นทุกข์ จึงต้องทรงแสดงลักษณะทั้ง ๓ ของสภาพธรรมที่เกิดขึ้นว่าสภาพธรรมที่เกิดขึ้นและดับนั้นเป็นทุกข์ด้วย ไม่ใช่เพียงไม่เที่ยงเฉย ๆ แต่ไม่ควรเป็นที่ยินดี ไม่ควรเป็นที่เพลิดเพลินหรือพอใจ จะต้องประจักษ์ลักษณะที่เกิดขึ้นจริง ๆ จึงจะเห็นว่าเป็นทุกข์อย่างไร คือ เป็นทุกข์โดยที่ว่า ไม่น่ายินดีพอใจในสภาพที่เพียงเกิดขึ้นและดับไปเท่านั้นเอง

จะให้เห็นแต่ลักษณะที่ไม่เที่ยง ไม่ให้แสดงว่าลักษณะที่ไม่เที่ยงนั้นเป็นทุกข์ด้วยอย่างนั้นหรือ ไม่จำเป็นต้องแสดงหรือ ซึ่งความจริงแล้วจำเป็นมาก เพราะที่เรารู้ว่าไม่เที่ยง ต้องเห็นว่าเป็นทุกข์ด้วย

การเจริญสติปัฏฐาน หรือการที่จะอบรมเจริญสัมมปธานหรือโพธิปักขิยธรรม ไม่พ้นไปจากการรู้สภาพธรรมตามปกติในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นเรื่องของจิตเจตสิกและรูปที่กำลังเกิดดับ แต่เพราะไม่รู้จักความละเอียดของจิต และไม่รู้ว่าจิตแต่ละประเภทที่เกิดขึ้นนั้นต้องอาศัยปัจจัย คือ เจตสิก เป็นสังขารธรรมปรุงแต่งประเภทใดบ้าง ทำให้ไม่มีการละคลายการยึดถือสภาพธรรมซึ่งเป็นแต่เพียงนามธรรมและรูปธรรมที่เกิด

ดับว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน เพราะฉะนั้น จึงควรที่จะกล่าวถึงเรื่องของจิต ที่เกิดดับเป็นปกติในชีวิตของแต่ละคนในภูมิที่มีชั้น ๕ โดยเฉพาะในกามภูมิ คือ มนุษย์ ก็เป็นภูมิหนึ่งในกามภูมิ ๑๑ เป็นภูมิที่ยังเกี่ยวข้องและมีความยินดีพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจิต ยากแก่การที่จะพ้นไปได้ ซึ่งการพ้นไป จะพ้นไปได้ชั่วคราวโดยนัยของสมถภาวนาอย่างหนึ่ง และพ้นไปโดยการดับกิเลสสนิท เป็นสมุจเฉทไม่เกิดอีกเลย อีกประการหนึ่ง

เพราะฉะนั้น ควรที่จะได้ทราบถึงจิตที่เป็นกามาวจรจิต ซึ่งแท้ที่จริงก็ไม่ใช่ใครสักคนเดียว เป็นแต่เพียงสภาพธรรมที่เกิดและดับอยู่ตลอดตั้งแต่ปฏิสนธิจนกระทั่งถึงจุติ ในสภาพนี้ ในลักษณะนี้ ในภพนี้ ในชาตินี้ และจะต้องถึงความสิ้นสุดของความ เป็นบุคคลนี้ในวันหนึ่งเมื่อจุติจิตเกิด เป็นของที่แน่นอนที่สุด

เมื่อกรรมหนึ่งกรรมใดเป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตเกิดต่อจากจุติจิต ซึ่งคงจะไม่พ้นจากกามภูมิ คือ ไม่พ้นจากเกิดในมนุษย์ภูมิ หรือว่าในสวรรค์ ๖ ชั้น หรือในอบายภูมิ ภูมิหนึ่งภูมิใดในอบายภูมิ ๔ ซึ่งจะต้องมีการเห็น มีการได้ยิน มีการได้กลิ่น มีการ ลิ้มรส มีการรู้สิ่งที่กระทบสัมผัสต่อไปอีก แต่เปลี่ยนสภาพจากบุคคลนี้ เรื่องของชาตินี้ ทั้งหมด เป็นบุคคลอื่นในชาติต่อไป

สำหรับจิตที่วนเวียนรู้อารมณ์ที่เป็นรูป เสียง กลิ่น รส โณภูมิจิตทั้งหมด มี ๕๔ ชื่อว่ากามาวจรจิต ๕๔ แบ่งเป็น ๓ ประเภทใหญ่ ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ คือ โภกมุลจิต ๘ โทสมุลจิต ๒ โมหมุลจิต ๒ อเหตุกจิต ๑๘ คือ อกุศลวิปากจิต ๗ กุศลวิปากจิต ๘ กิริยาจิต ๓ และกามาวจรโสภณจิต ๒๔ คือ มหากุศลจิต ๘ มหาวิปาก ๘ มหากิริยา ๘

ทั้ง ๆ ที่กามาวจรจิตมีจำนวนไม่มาก คือ มีเพียง ๕๔ แต่ทุกคนมีไม่ครบทั้ง ๕๔ เพราะฉะนั้น ควรที่จะได้ทราบว่า มีจิตประเภทไหนบ้าง และไม่มีจิตประเภทไหนบ้าง

อกุศลจิต ๑๒ ได้แก่ โภกมุลจิต ๘ โทสมุลจิต ๒ โมหมุลจิต ๒

สำหรับโลกมูลจิต ๘ นั้น โดยนัยของเวทนา เกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา ๔ เกิดร่วมกับอุเบกขาเวทนา ๔ โดยนัยของสัมปยุตต์และวิปยุตต์ เกิดร่วมกับทวิฏฐิคือความเห็นผิดต่าง ๆ เป็นทวิฏฐิคือสัมปยุตต์ ๔ เป็นทวิฏฐิคือวิปยุตต์คือไม่เกิดร่วมกับความเห็นผิดต่าง ๆ ๔ และโดยนัยของอสังขารและสสังขาร เป็นอสังขาริก ๔ เป็นสสังขาริก ๔ นี่เป็นประเภทของโลกมูลจิตซึ่งจำแนกออกไปในโลกมูลจิต ๘

ซึ่งทุกคนควรจะได้พิจารณาตามความเป็นจริงว่า มีครบทั้ง ๘ หรือเปล่าตามปกติในวันหนึ่ง ๆ ถ้าไม่ใช่เป็นคนที่เจ้าความคิด ก็คงจะไม่ได้คิดเรื่องของการเห็นต่าง ๆ ว่า โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง เป็นต้น เพราะฉะนั้น ในวันหนึ่ง ๆ จะมีโลกมูลจิตเพียง ๔ ประเภทที่ไม่เกิดร่วมกับความเห็นผิดเป็นส่วนมาก ซึ่งก็แล้วแต่ว่าท่านผู้ใดในวันหนึ่ง ๆ จะมีโลกมูลจิตที่เกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา ความรู้สึกดีใจบ่อย ๆ หรือว่าโลกมูลจิตที่เกิดร่วมกับอุเบกขาเวทนาบ่อย ๆ

ถ้าทุกคนตรงต่อตามความเป็นจริงจะเห็นได้ว่า อารมณ์ซึ่งปรากฏให้เห็นทางตาบ้าง ได้ยินทางหูบ้าง เป็นต้นนั้น เป็นปัจจัยให้โลกมูลจิตเกิดร่วมกับอุเบกขามากกว่าโลกมูลจิตซึ่งเกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา พิสูจน์ดูโดยนี่ย้อนหลัง วันนี้ก็ได้ตั้งแต่เช้ามีโลกมูลจิตที่เกิดร่วมกับโสมนัสเวทนาบ้างไหม ถ้าไม่มี ก็ไม่พ้นจากโลกมูลจิตที่เกิดร่วมกับอุเบกขาเวทนา เป็นประจำ

๑๒๕๕

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๖๖

ถ. อุเบกขาเวทนาที่เกิดร่วมกับโลกมูลจิต บางตำราแสดงไว้ว่า ไม่เหมือนกับอุเบกขาในโมหมูลจิต ถ้าอุเบกขาในโมหมูลจิตหมายความว่าไม่มีความยินดียินร้าย เป็นอุเบกขาแท้ ๆ แต่อุเบกขาในโลกมูลจิตหมายความว่ามีความโสมนัส นิดหน่อย ไม่เหมือนกับอุเบกขาในโมหมูลจิต

สุ. อย่าปนโสมนัสเวทนากับโลกเจตสิก เพราะโสมนัสเวทนาเป็นเจตสิกประเภทหนึ่ง โลกเจตสิกเป็นเจตสิกต่างหากอีกประเภทหนึ่ง

โลภะเป็นสภาพที่ติด ที่ต้องการอารมณ์ จะสังเกตได้ว่า ไม่ขาดความต้องการอารมณ์ แต่ในขณะนั้นประกอบด้วยเวทนาอย่างไร ถ้าไม่ถึงกับโสมนัส ดีใจ เพราะเป็นอารมณ์ปานกลาง เวทนาขณะนั้นก็เป็นแต่เพียงอุเบกขา ความรู้สึกที่ไม่สุขไม่ทุกข์ แต่ยังมีความต้องการอารมณ์นั้นอยู่ ไม่ใช่ว่าไม่ต้องการ

ต้องการเห็น ต้องการได้ยิน ต้องการได้กลิ่น ต้องการลิ้มรส อาหารต้องรับประทาน คงไม่มีใครที่คิดจะไม่รับประทานอาหาร ต้องการบริโภคอาหารอร่อยด้วย แต่ไม่ใช่ว่าอาหารจะอร่อยทำให้เกิดโสมนัสเวทนาทุกครั้งที่ได้รับประทาน เพราะฉะนั้น เรื่องของความต้องการ เรื่องของความติด เรื่องของความพอใจ เป็นสภาพธรรมอย่างหนึ่ง ส่วนความรู้สึกโสมนัสในขณะที่กำลังได้อารมณ์นั้น ๆ ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งความต้องการนั้น มีเป็นประจำ แต่โสมนัสเวทนาไม่ได้เกิดเป็นประจำ แล้วแต่ว่าอารมณ์ที่ประสบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย จะเป็นอารมณ์ที่ประณีตมากหรือว่าเป็นแต่เพียงอารมณ์ที่ปานกลาง

ถ้าอารมณ์นั้นเป็นอารมณ์ปานกลาง จะฝืนใจให้เป็นโสมนัสก็ไม่ได้ และถ้าอารมณ์นั้นเป็นอารมณ์ที่ประณีตพิเศษ จะฝืนใจไม่ให้เป็นโสมนัสก็ไม่ได้ เพราะฉะนั้น

สังเกตได้จากลักษณะของโสมนัสเวทนาว่า ต่างจากลักษณะของความต้องการ หรือ ความติดในอารมณ์ที่ปรากฏ

สำหรับอกุศลจิต ๑๒ คือ โลกมุขจิต ๘ ทุกท่านมีครบ แล้วแต่ว่ากาลไหนจะเป็นปัจจัยให้โลกมุขจิตเกิดร่วมกับความเห็นผิด หรือว่าไม่เกิดร่วมกับความเห็นผิด

ความเห็นผิดมีหลายชั้น ความเห็นผิดที่เกิดจากการไม่ได้ศึกษาเลย อาจจะเข้าใจว่าพระธรรมไม่ต้องศึกษา เพียงอ่านก็คงจะเข้าใจได้ แต่เมื่อได้ศึกษาแล้วจะรู้ว่า ถ้าเพียงอ่าน จะเข้าใจผิด ไม่ใช่เข้าใจถูก เพราะฉะนั้น ความเห็นผิดก็มีหลายชั้น รวมทั้งความคิดที่ว่า การประพฤติปฏิบัติที่จะดับกิเลส นั้น ไม่ต้องศึกษาพระธรรม ปฏิบัติทันทีได้ นั่นเป็นความเห็นที่ผิดแล้ว เพราะฉะนั้น แสดงให้เห็นว่า ถ้าไม่ศึกษาพระธรรมโดยละเอียด แต่ละท่านก็มีเหตุปัจจัยที่จะทำให้โลกมุขจิตเกิดร่วมกับความเห็นผิด ซึ่งแล้วแต่ว่าจะเป็นในขั้นใด ต่อเมื่อได้ศึกษาแล้วก็จะเห็นว่า ขณะใดในวันหนึ่ง ๆ เป็นอกุศลประเภทใด

สำหรับโทสมุขจิต ๒ คือ เป็นอสังขาริกประเภทหนึ่ง และอสังขาริกอีกประเภทหนึ่ง อสังขาริก หมายความว่าจิตที่เกิดโดยไม่อาศัยการชักจูง ไม่ใช่สภาพจิตที่ลังเล ไม่ใช่สภาพจิตที่มีกำลังอ่อน ถ้าเกิดโกรธขึ้น ไม่ได้อาศัยใครมาชวนให้โกรธ หรือมาชวนให้ไม่พอใจในบุคคลนั้นบุคคลนี้ ขณะนั้นเกิดโกรธขึ้นตามเหตุปัจจัยของตนเอง เป็นอสังขาริก แต่บางครั้งจะสังเกตได้ว่า ไม่ได้คิดเรื่องของบุคคลอื่นในทางที่จะเป็นอกุศล หรือในทางที่จะไม่ชอบ แต่ก็มีคนอื่นมาชักจูงให้เกิดโทสะหรือความไม่พอใจในบุคคลอื่นนั้นได้ ซึ่งในขณะนั้นเป็นสภาพจิตที่เป็นอสังขาริก

สำหรับโมหมุขจิต ๒ คือ ขณะที่ประกอบด้วยวิจิกิจชา ความสงสัยในสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในอดีต ในปัจจุบัน ในอนาคต เป็นต้น และอีกประเภทหนึ่ง คือ ขณะที่ประกอบด้วยอุทธัจจะ ซึ่งเป็นเจตสิกที่ทำให้เผลอ หรือว่าไม่รู้ลักษณะของอารมณ์

เพราะฉะนั้น ในวันหนึ่ง ๆ สติปัฏฐานย่อมจะระลึกรู้ลักษณะสภาพของ
อกุศลจิต ๑๒ ประเภทนี้ได้ เพราะทุกท่านชินกับคำว่าอกุศลจิต และก็ชินกับคำว่า
กุศลจิต แต่ไม่ชินกับคำว่า อเหตุกจิต

สำหรับกามาวจรจิต ๕๔ ถ้าจำแนกอีกนัยหนึ่ง คือ เป็นโสภณะ ๒๔ เป็น
อโสภณะ ๓๐ นี่คือการศึกษาศาสนธรรม คือ ศึกษาได้โดยหลายหลากนัยจริง ๆ
ถึงแม้ว่าจะกล่าวถึงกามาวจรจิต ๕๔ จัดแบ่งประเภทเป็นอกุศลจิต ๑๒ อเหตุกจิต
๑๘ กามโสภณะ ๒๔ ก็จริง แต่แม้กระนั้นแทนที่จะแบ่งเป็น ๓ ก็แบ่งเป็น ๒ ได้ คือ
แบ่งเป็นโสภณจิตกับอโสภณจิต โสภณจิตเป็นจิตที่ติงาม อโสภณจิตเป็นจิตที่
ไม่ติงาม

ถ้าไม่ได้ศึกษา อาจจะได้ยินคำว่า อกุศลจิตกับกุศลจิต แต่ไม่ได้ยินคำว่า
โสภณจิตกับอโสภณจิต และจะไม่ได้ยินคำว่า อเหตุกจิต

เพราะฉะนั้น ควรจะได้ทราบว่า ในวันหนึ่ง ๆ นั้น ไม่ได้มีเฉพาะจิตที่เกิดพร้อม
กับเหตุเท่านั้น แต่ในวันหนึ่ง ๆ ยังมีจิตซึ่งเป็นอเหตุกจิต คือ เป็นจิตที่ไม่มีโลภะ
โทสะ โมหะ และอโลภะ อโทสะ อโมหะเกิดร่วมด้วย ซึ่งอเหตุกจิตทั้งหมดมีเพียง
๑๘ ประเภท แบ่งเป็นอกุศลวิบาก ๗ กุศลวิบาก ๘ และกิริยา ๓

อกุศลจิต มีครบทั้ง ๑๒ แต่สำหรับอเหตุก ๑๘ ไม่ครบ สำหรับผู้ที่ไม่ใช่
พระอรหันต์จะมีอเหตุกจิตเพียง ๑๗ เว้นหสิตุปปาทจิต ซึ่งเป็นจิตที่ทำให้พระอรหันต์
ท่านแย้มหรือยิ้มประกอบด้วยโสมนัสเวทนา เพราะฉะนั้น สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์
จึงมีโสภณจิตเพียง ๒๗ ประเภท

ตัวเลขไม่เปลี่ยน ไม่ว่าจะคิดแบบไหน อย่างไร ตัวเลขต้องตรงตัวว่า ผู้ที่ไม่ใช่
พระอรหันต์มีอเหตุกจิต ๑๗ มีอกุศลจิต ๑๒ เพราะฉะนั้น ก็มีโสภณจิต ๒๗ ซึ่ง
อโสภณจิตทั้งหมดมี ๓๐ แต่ผู้ที่เป็นปุถุชนมีโสภณะ ๒๗ ไม่ถึง ๓๐

สำหรับกามโสภณะ ๒๔ ชินหุ คือ มีมหากุศล ๘ เป็นเหตุ มหาวิบาก ๘
เป็นผลของมหากุศล และมหากิริยา ๘ เป็นจิตที่เป็นโสภณะ แต่ไม่ใช่กุศล เพราะว่า

เป็นจิตของพระอรหันต์ ผู้ที่เป็นพระอรหันต์แล้วไม่มีทั้งกุศลและอกุศล เพราะฉะนั้น ผู้ที่เป็นพระอรหันต์ กามาวจรจิตมีน้อยกว่าผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์

เป็นเรื่องซึ่งดูเหมือนเป็นตัวเลข แต่ที่เป็นตัวเลขนั้นเป็นขณะจิตจริง ๆ ซึ่งเกิดเข้าไปซ้ำมาวนไปเวียนมาในวันหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้น ควรที่จะทราบว่า แต่ละท่านมี กามาวจรจิตมากหรือน้อย ซึ่งสำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์มีกามาวจรจิตทั้งหมด ไม่เกิน ๔๕ ประเภท ที่ใช้คำว่าไม่เกิน แสดงว่ามีน้อยกว่านั้นก็ได้อีก สำหรับบางท่าน มีน้อยกว่า ๔๕ และบางท่านมีครบทั้ง ๔๕

เป็นเรื่องที่ละเอียดที่ควรจะได้ทราบ แต่ก่อนที่จะได้ทราบ ควรที่จะชินหูกับ กามาวจรจิตทั้ง ๓ หมวดนี้

สำหรับผู้ที่เป็นพระอรหันต์ มีกามาวจรจิต ๓๔ ประเภท เว้นอกุศลจิต ๑๒ และกุศลจิต ๘ รวมเว้น ๒๐ เพราะฉะนั้น ผู้ที่เป็นพระอรหันต์มีกามาวจรจิตเพียง ๓๔ น้อยกว่าผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์

ท่านผู้ฟังอยากจะขาดกามาวจรจิตประเภทไหนบ้าง ใน ๔๕ ประเภทที่ท่านมี

อกุศลจิต ๑๒ ไม่มีทางจะดับได้ ถ้าไม่ได้อบรมเจริญปัญญาถึงความ เป็นพระอรียบุคคลตามลำดับขั้น ไม่มีอำนาจใด ๆ ทั้งสิ้นที่จะดับการเกิดดับของอกุศลจิต ซึ่งอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น นอกจากการอบรมเจริญปัญญารู้สภาพธรรมตามความเป็นจริง จนกว่าจะถึงความ เป็นพระอรียบุคคล จึงจะดับอกุศลจิตได้ตามขั้นของความ เป็นพระอรียะ

สำหรับอเหตุกจิต ๑๘ จำแนกเป็นอกุศลวิบาก ๗ กุศลวิบาก ๘ และกิริยา ๓

สำหรับอกุศลวิบาก ๗ ทุกท่านมีครบ คือ จักขุวิญญาณอกุศลวิบาก ๑ เห็นสิ่งที่ไม่ดีในวันหนึ่ง ๆ โสตวิญญาณอกุศลวิบาก ๑ ในขณะที่ได้ยินเสียงไม่ดี ฆานวิญญาณอกุศลวิบาก ๑ ในขณะที่ได้กลิ่นไม่ดี ชิวหาวิญญาณอกุศลวิบาก ๑ ในขณะที่ลิ้มรสไม่ดี กายวิญญาณอกุศลวิบาก ๑ ในขณะที่กระทบสัมผัสสิ่งที่ไม่ดี

เพราะฉะนั้น ถ้าศึกษาปริยัติธรรมและสติระลึก จะรู้ได้ว่า ขณะที่กำลังเห็น ในขณะนั้น สภาพของจิตที่เห็นสิ่งที่ไม่ดีนั้นเป็นอกุศลวิบาก ที่กล่าวว่า ไม่ใช่สัตว์

ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เพราะว่าเป็นอกุศลวิบากเกิดขึ้นทำให้เห็นสิ่งที่ไม่ดี ทางตา จันใด ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ก็ฉันนั้น

นี่เป็นอกุศลวิบาก ๕ ประเภทแล้ว แต่ว่ากรรมไม่ได้ทำให้เพียงอกุศลวิบาก ๕ ประเภทนี้เกิด แต่ยังทำให้วิบากจิตเกิด รับอารมณ์ต่อจากจิตเห็น ต่อจากจิตได้ยิน ซึ่งภาษาบาลีใช้คำว่า สัมปฏิจฉันนะ

ถ้าจักขุวิญญาณเห็นสิ่งที่ไม่ดีดับไป สัมปฏิจฉันนะที่เป็นอกุศลวิบากเกิด รู้อารมณ์ที่ไม่ดีต่อ เมื่อจักขุวิญญาณเป็นอกุศลวิบาก สัมปฏิจฉันนะต้องเป็น อกุศลวิบากด้วย ถ้าจักขุวิญญาณเป็นอกุศลวิบาก จะให้สัมปฏิจฉันนกุศลวิบากเกิด เป็นไปไม่ได้ เพราะว่าจิตแต่ละขณะต้องเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย หรือเมื่อ จักขุวิญญาณดับแล้ว ให้โลกมูลจิตเกิดต่อทันที ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ เพราะการที่จิต แต่ละประเภทจะเกิดขึ้นและดับไป ต้องเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยทั้งนั้น

เพราะฉะนั้น ควรที่จะทราบว่า ในขณะที่ทุกท่านกำลังเห็นในขณะนี้ ไม่ใช่มีแต่ จักขุวิญญาณเท่านั้น ทันทีที่จักขุวิญญาณดับไป สัมปฏิจฉันนจิตเกิดต่อ เป็นวิบากจิต ประเภทเดียวกัน และเมื่อสัมปฏิจฉันนจิตดับ จิตที่เกิดต่อ คือ สันตிரณจิต ถ้าเห็น สิ่งที่ไม่ดี สัมปฏิจฉันนะที่เป็นอกุศลวิบากดับไป สันตிரณะที่เป็นอกุศลวิบากต้องเกิดต่อ

นี่คืออกุศลวิบากที่เป็นเหตุกะ คือ ไม่ประกอบด้วยโลกเจตสิก โทสเจตสิก โมหเจตสิก หรืออโลภเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก จึงเป็นเหตุกจิต ซึ่งมีเป็น ปกติในชีวิตประจำวัน เพราะฉะนั้น ไม่ใช่มีแต่จิตที่เป็นเหตุเท่านั้น ยังมีจิตที่ไม่เป็นเหตุ คือ เป็นเหตุกจิตด้วย

สำหรับกุศลวิบาก ๘ ต่างกับอกุศลวิบาก ๗ ตรงที่ว่า สันตிரณจิตมี ๒ ไม่ใช่ มี ๑ เหมือนทางฝ่ายอกุศลวิบาก คือ สันตிரณจิตอกุศลวิบากมี ๑ แต่สันตிரณจิต- กุศลวิบากมี ๒ คือ ดวงหนึ่งเกิดกับอุเบกขาเวทนา อีกดวงหนึ่งเกิดกับโสมนัสสเวทนา เพราะว่าอารมณ์ที่เป็นฝ่ายดี ที่เป็นอิฏฐารมณ์ มีทั้งอารมณ์ที่ดีปานกลาง และ อารมณ์ฝ่ายดีที่ประณีต เพราะฉะนั้น ขณะใดที่มีการเห็น หรือการได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัสที่ประณีตจริง ๆ ไม่มีใครจะยับยั้งการเกิดขึ้นของ

โสมนัสสันตிரณกุศลวิบากได้ เพราะว่าไปไปตามอารมณ์ซึ่งเป็นไปตามกรรม เพราะฉะนั้น ทางฝ่ายอเหตุกกุศลวิบากจึงมี ๘ ไม่ใช่มี ๗

เป็นชีวิตประจำวัน ซึ่งทุกท่านจะสังเกตได้ว่าเป็นวิบากประเภทใด

ขณะนี้มัสันตริณจิตใหม่ มี

มีสัมปฏิจฉันนจิตใหม่ มี

สำหรับอเหตุกวิบาก มี ๑๕ ประเภท ซึ่งทุกท่านมีครบ แต่อเหตุกกิริยาจิต ๓ ได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิต เป็นอเหตุกกิริยาจิต เกิดก่อนจักขุวิญญาณ หรือ โสตวิญาณ ฆานวิญาณ ชิวหาวิญาณ กายวิญาณ เพราะฉะนั้น ก่อนเห็น ซึ่งกำลังเห็นในขณะนี้ จะต้องมปัญจทวาราวชชนจิตซึ่งเป็นอเหตุกกิริยาจิตเกิดก่อน ๑ ขณะ และดับไปก่อน จักขุวิญญาณในขณะนี้จึงเห็นได้

ไม่ว่าจะเป็นปุณฺชน หรือพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ ก็มีจิตดวงนี้ คือ ปัญจทวาราวชชนจิต ซึ่งเป็นอเหตุกกิริยาจิต เกิดก่อน จักขุวิญญาณ โสตวิญาณ ฆานวิญาณ ชิวหาวิญาณ กายวิญาณ

เวลาที่หลับสนิท มีปัญจทวาราวชชนจิตใหม่ ไม่มี

จะรู้ได้อย่างไรว่ามีปัญจทวาราวชชนจิต ถ้าขณะที่นอนหลับสนิทไม่มี ปัญจทวาราวชชนจิต ขณะไหนจึงจะรู้ได้ว่ามีปัญจทวาราวชชนจิต ก็คือ ขณะที่ไม่ใช่ หลับสนิท ขณะที่มอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใด คือ สี หรือเสียง หรือกลิ่น หรือรส หรือ โผฏฐัพพะ เพราะชื่อของจิตดวงนี้บอกแล้วว่า ปัญจทวาราวชชนจิต จิตที่รำพึงถึง อารมณ์ที่กระทบทางทวารหนึ่งทวารใดใน ๕ ทวาร

เพราะฉะนั้น จิตดวงนี้จะไม่ทำหน้าที่เกี่ยวกับทางมโนทวารเลย แต่ขณะใด ก็ตามที่จะมีการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส จะขาดจิตดวงนี้ไม่ได้ เพราะจิตดวงนี้ต้องเกิดก่อน และเป็นกิริยาจิต

๑๒๕๖

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๒๖

ปัญจทวาราวัชชนจิต มีอีกชื่อหนึ่งว่า วิถีปฏิบัติทมนสิการ หมายความว่า เป็นวิถีจิตดวงแรก ขณะแรก หรือเป็นจิตซึ่งกระทำทางให้วิถีจิตอื่น ๆ เกิดต่อ

กำลังหลับสนิท ยังไม่เห็น ภาวังคจิตเกิดดับอยู่ มีอารมณ์กระทบทางหนึ่งทางใด เช่น เสียงกระทบกับโสตปสาท ทำไมจึงมีการได้ยิน ถ้ายังคงเป็นภาวังคจิตอยู่จะไม่มี การได้ยินเสียงเลย แต่ที่มีการได้ยินเสียง เพราะว่าโสตปสาทเกิด ยังไม่ดับ เสียงเกิด ยังไม่ดับ และเสียงที่ยังไม่ดับนั้นก็กระทบกับโสตปสาทที่ยังไม่ดับ และไม่ใช่เพียง กระทบเฉย ๆ ต้องทำให้ภาวังคจิตไหวด้วย เนื่องจากว่าจิตเกิดดับเป็นภาวังคตราบเท่าที่ ไม่มีอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดกระทบทวารหนึ่งทวารใด และเมื่อมีอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใด กระทบทวารหนึ่งทวารใด ภาวังคจิตไหวแล้ว (คือ ภาวังคจลนะ) แต่ก็ยังคงเป็นภาวังค ต่อไปอีก ๑ ขณะ คือ ภาวังคุปัจเฉทะ

จะหยุดการเป็นภาวังคทันทีไม่ได้ เพราะกระแสของภาวังคที่เกิดดับสืบต่อมีปัจจัย ว่า เมื่อภาวังคจิตเกิดและดับไป ก่อนที่จะรู้อารมณ์อื่นทางหนึ่งทางใดต่อได้ ต้องมีการ กระทบระหว่างอารมณ์อื่นกับทวารหนึ่งทวารใดทำให้ภาวังคจลนะเกิดก่อน และเป็น ปัจจัยให้ภาวังคุปัจเฉทะ คือ ภาวังคดวงสุดท้ายของกระแสภาวังคเกิดขึ้นและดับไป ต่อจากนั้น วิถีจิต คือ เปลี่ยนจากอารมณ์ของภาวังคมารำพึงถึงอารมณ์ที่กระทบที่ ทวารหนึ่งทวารใด มิฉะนั้นก็ไม่มี การตื่น ไม่มีการเห็น ไม่มีการได้ยิน แม้ว่าอารมณ์จะ กระทบกับทวารแล้ว คือ จะต้องมิจิตซึ่งเป็นเหตุกิริยาจิต รำพึงถึงอารมณ์ที่กระทบ ทวาร

เพราะฉะนั้น ปัญจทวาราวัชชนจิต ไม่ใช่ภาวังค จิตใดก็ตามที่ไม่ใช่ภาวังคเป็น วิถีจิต แต่เพราะปัญจทวาราวัชชนจิตเป็นวิถีจิตขณะแรก จึงยังไม่เห็น ยังไม่ได้ยิน เพียงแต่รำพึงถึงอารมณ์ที่กระทบที่ทวารหนึ่งทวารใดใน ๕ ทวาร เพราะฉะนั้น

ปัญจทวาราวชชนจิตจึงชื่อว่า วิถีปฏิบัติทกมนสิการ หมายความว่า เป็นจิตซึ่งกระทำทางให้วิถีจิตต่อ ๆ ไปเกิดขึ้น ถ้าปัญจทวาราวชชนจิตไม่เกิด จักขุวิญญาณเกิดไม่ได้ โสทวิญาณเกิดไม่ได้ ฌานวิญาณเกิดไม่ได้ ชิวหาวิญาณเกิดไม่ได้ กายวิญาณเกิดไม่ได้ โลภมูลจิตเกิดไม่ได้ กุศลจิตเกิดไม่ได้ วิถีจิตทั้งหลายเกิดไม่ได้ ทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย เพราะฉะนั้น จึงต้องมีเหตุกิริยาจิตหนึ่งขณะเกิดก่อน ซึ่งวิริยเจตสิกไม่เกิดร่วมกับปัญจทวาราวชชนจิต

อเหตุกจิตทั้งหมด มี ๑๘ ประเภท วิริยเจตสิกไม่เกิดกับอเหตุกจิต ๑๖ ประเภท ถ้าศึกษาเรื่องของสภาพธรรมละเอียดขึ้น ๆ โดยจุดประสงค์ที่จะให้เห็นว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน จะเห็นเหตุผลที่ละเอียดขึ้นว่าเพราะเหตุใดจิตประเภทนั้นจึงประกอบด้วยเจตสิกประเภทนั้น ๆ หรือไม่ประกอบด้วยเจตสิกประเภทนั้น ๆ ซึ่งเมื่อกล่าวถึงสัมมปปธานซึ่งเป็นโพธิปักขิยธรรม ได้แก่ วิริยเจตสิก ก็จะต้องรู้ว่าขณะใดจิตมีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย ขณะใดไม่มีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย ซึ่งจำนวนก็ไม่มากและไม่ยาก คือ ถ้าทราบว่อกเหตุกจิตมี ๑๘ วิริยเจตสิกไม่เกิดกับอเหตุกจิต ๑๖ เพราะฉะนั้น เกิดกับอเหตุกจิตเพียง ๒ ดวง ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

สำหรับอเหตุกจิต ๑๘ เป็นวิบากจิต ๑๕ ไม่มีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย ขณะที่กำลังเห็นจริง ๆ จักขุวิญญาณกำลังทำทสสนกิจ คือ กิจเห็นในขณะนี้ ไม่ต้องมีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย สัมปฏิจฉันนจิตซึ่งเกิดต่อ เกิดขึ้นเพราะกรรมเป็นปัจจัย คือ เมื่อจักขุวิญญาณเกิดแล้ว สัมปฏิจฉันนจิตซึ่งเป็นวิบาก เป็นผลของกรรมที่เป็นไปในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ต้องเกิดขึ้นรับรู้อารมณ์ต่อจากจักขุวิญญาณ ไม่ต้องมีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย แม้สันตிரณจิตซึ่งเกิดต่อก็ไม่ต้องมีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย เมื่อเหตุกิริยาจิตดวงแรก คือ ปัญจทวาราวชชนจิต ก็ไม่ต้องมีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย

วิริยเจตสิกจะเกิดกับอเหตุกจิตเพียง ๒ ดวงเท่านั้น คือ มโนทวาราวชชนจิต และหสิตุปปาทจิต

ทุกท่านไม่มีหสิตุปปาทจิต เพราะไม่ใช่พระอรหันต์ แต่มีมโนทวาราวชชนจิต คือ จิตที่เกิดทางมโนทวาร ไม่ได้อาศัยตา หู จมูก ลิ้น กาย ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ลิ้มรส ไม่ได้กระทบสิ่งหนึ่งสิ่งใด แต่คิด

ขณะที่คิด ให้ทราบว่า จิตที่คิดต้องเป็นกุศลหรืออกุศลสำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ แต่แม้กระนั้นก่อนที่การคิดคำหนึ่งคำใดจะเกิดขึ้น จะต้องมียเหตุกจิตซึ่งเป็นมโนทวาราวชชนจิตเกิดก่อน เพราะฉะนั้น อีกชื่อหนึ่งของมโนทวาราวชชนจิต คือ ชวนปฏิบัติทกมนสิการ หมายความว่า เป็นจิตซึ่งกระทำทางให้ชวนจิตเกิดต่อ ชวนจิตได้แก่ กุศลจิตหรืออกุศลจิตนั่นเอง

ในวันหนึ่ง ๆ จะเห็นความเกิดดับสืบต่อกันระหว่างภวังคจิต กิริยาจิต วิบากจิต กุศลจิตหรืออกุศลจิต และกิริยาจิต กิริยาจิต สลับกันไปเรื่อย ๆ

สำหรับมโนทวาราวชชนจิต ผู้ใดจะทราบหรือไม่ทราบก็ตาม ขณะที่คิดเรื่องหนึ่งเรื่องใด วิริยเจตสิกต้องเกิดกับมโนทวาราวชชนจิตด้วยในขณะนั้น ต่างกับปัญจทวาราวชชนจิต เพราะปัญจทวาราวชชนจิตอาศัยทวาร คือ ต้องมีอารมณ์กระทบทวารเป็นปัจจัยให้ปัญจทวาราวชชนจิตรำพึงถึงอารมณ์ ไม่ใช่เพราะวิริยะ แต่เพราะอาศัยทวารกระทบกับอารมณ์ ทำให้ปัญจทวาราวชชนจิตเกิดขึ้น รำพึงถึงอารมณ์ที่กระทบ

แต่มโนทวาราวชชนจิต แม้ไม่มีตากระทบกับอารมณ์ คือ สิ่งที่ปรากฏทางตา หรือว่าเสียงไม่ได้กระทบกับหู โสตปสาท แต่ทำไมจึงคิด เพราะฉะนั้น ขณะที่คิดนั่นเอง ต้องอาศัยวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย

สำหรับยเหตุกจิต ๑๘ ประเภท มีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๒ ประเภท คือ มโนทวาราวชชนจิต และหสิตุปปาทจิต เป็นจิตที่ทำให้เกิดการแหย่หรือยั้มเพียงเห็นไรฟันของพระอรหันต์ ซึ่งขณะนั้นต้องมีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วยแล้ว แม้ว่าจะเป็นไปอย่างรวดเร็วเกิดดับสลับกัน แต่ปัจจัยที่ปรุงแต่งสภาพของจิตแต่ละขณะก็ต่างกัน

มโนทวาราวชชนะและโฏฐัพพะเป็นจิตประเภทเดียวกัน ประกอบด้วยเจตสิกเท่ากัน เป็นชาติเดียวกัน คือ เป็นชาติกิริยา ไม่ใช่กุศลและไม่ใช่อกุศล เป็นยเหตุกะ

แต่กระทำกิจต่างกัน คือ ถ้ากระทำกิจทางปัญจทวาร เมื่อสันตிரณจิตดับแล้ว วัฏฐัพพนจิตเกิดขึ้นก่อนกุศลหรืออกุศล เพราะฉะนั้น วัฏฐัพพนจิต อีกชื่อหนึ่งคือ ชวนปฏิบัติาทกมนสิการ เป็นจิตซึ่งกระทำทางให้ชวนจิตเกิดต่อ ไม่ใช่ว่ากุศลจิตและอกุศลจิตจะเกิดได้ตามใจชอบ อย่างท่านผู้ฟังถามเสมอว่า เป็นกุศลหรืออกุศล ทำอย่างนี้เป็นกุศลหรืออกุศล ดูเสมือนว่าอยากจะทำให้กุศลจิตเกิด แต่ทำไม่ได้ ต้องแล้วแต่วัฏฐัพพนจิต ถ้าเป็นทางปัญจทวารที่เห็น ท้นที่ที่เห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด ถ้าสติไม่ระลึก จะไม่ทราบว่าเป็นกุศลจิตเกิดต่อแล้ว

เมื่อปัญจทวารารักษจิตดับไป จักขุวิญญาณดับไป สัมปฏิจฉนจิตดับไป สันตிரณจิตดับไป วัฏฐัพพนจิตดับไป กุศลหรืออกุศลเกิดแล้ว โดยที่ยังไม่รู้เลยว่า สิ่งที่เราเห็นทางตาเป็นอะไร หรือว่าเสียงที่ได้ยินทางหูเป็นอะไร แต่กุศลหรืออกุศลก็เกิด เพราะวัฏฐัพพนจิตซึ่งเกิดก่อน เป็นชวนปฏิบัติาทกมนสิการ คือ เป็นจิตที่กระทำทางให้ชวนจิตเกิดต่อเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล โดยไม่มีใครยับยั้งได้เลย

ถ. วัฏฐัพพนจิตมีวิริยะเกิดร่วมด้วยไหม

สุ. วัฏฐัพพนจิตต้องมีวิริยะเกิดร่วมด้วย

มโนทวารารักษจิต อีกจิตหนึ่ง คือ วัฏฐัพพนจิตทางปัญจทวาร จะเรียกว่า วัฏฐัพพนะก็ได้ จะเรียกว่า มโนทวารารักษนะก็ได้ แต่ควรจะเรียกตามทวาร เมื่อไม่ได้เกิดทางมโนทวาร ไม่ได้ทำกิจของมโนทวารเลย จึงไม่ชื่อว่ามโนทวารารักษนะ ในขณะที่ทำวัฏฐัพพนกิจทางปัญจทวาร แต่ที่ใช้ชื่อประจำว่า มโนทวารารักษนะ เพราะว่ามีมโนทวารารักษจิตเกิดได้ทุกภูมิ ไม่ว่าจะในกามภูมิ หรือในรูปพรหมภูมิ หรือในอรูปพรหมภูมิ เพราะฉะนั้น จึงใช้ชื่อประจำว่า มโนทวารารักษนะ แต่ถ้าโดยกิจ เมื่อเกิดทางมโนทวารก็ดับทางมโนทวาร เมื่อเกิดทางปัญจทวารก็ดับทางปัญจทวาร และเมื่อเกิดทางปัญจทวารไม่ได้ทำอาวัชชนกิจ แต่ทำวัฏฐัพพนกิจ

จะเห็นได้ว่า มโนทวารารักษจิตเกิดก่อนชวนจิต คือ เกิดก่อนกุศลจิตและอกุศลจิตทุกครั้ง และเมื่อเกิดทางมโนทวารกระทำอาวัชชนกิจ จึงเป็นมโนทวารารักษจิต กระทำทางให้ชวนจิตซึ่งเป็นกุศลหรืออกุศลทางมโนทวารเกิดต่อ

เพราะฉะนั้น มโนทวาราวชชนจิตจึงเป็นชนวนปฏิปาทกมณสิการ เป็นจิตที่กระทำทางให้ชวนะซึ่งเป็นกุศลหรืออกุศลเกิดทุกครั้ง ไม่ว่าจะเป็นทางปัญจทวารหรือทางมโนทวาร

ถ. ต่อจากชวนะเป็นตทาลัมพนะ ใช่ไหม

ส. ใช่

ถ. ที่ว่ายึดห่วงอารมณ์ ไม่ทราบว่ายึดห่วงอารมณ์ต่อจากชวนะหรืออย่างไร

ส. ท่านผู้ฟังกล่าวถึงจิตที่เกิดต่อจากชวนะ คือ เกิดต่อจากกุศลหรืออกุศลก่อนที่จะเป็นภวังค์ นี่คือชีวิตจริง ๆ ในขณะนี้ เมื่อมีการเห็น หรือการได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส รูป ๆ หนึ่งมีอายุเท่ากับการเกิดดับของจิต ๑๗ ขณะ เพราะฉะนั้น ในขณะที่กระทบกับจักขุปสาทที่ดี หรือโสตปสาทที่ดี และจิตเกิดดับสืบต่อตั้งแต่ภวังคเจตนะ ภวังคุปัจเจตนะ อวชชนจิต ถ้าเป็นทางปัญจทวารก็เป็นปัญจทวาราวชชนจิต จากนั้นเป็นจักขุวิญญาณ หรือโสตวิญญาณ แล้วแต่ว่าเป็นอารมณ์ใด สัมปฏิจฉันนจิตดับแล้ว สันตึรณจิตดับแล้ว โภกขุพพจิตดับแล้ว ชวนจิต ๗ ขณะดับแล้ว อารมณ์ยังไม่ดับ ยังมีเหลือต่ออีก ๒ ขณะจิต เป็นปัจจัยอีกแล้วที่จะให้วิตติจิต คือ จิตที่ไม่ใช่ภวังค์ เกิดขึ้นรู้อารมณ์ต่อจากชวนจิต

สำหรับกามบุคคล คือ ผู้ที่เกิดในกามภูมิ ผู้ที่ยังไม่สามารถออกไปจากกามภูมิได้ จะต้องมีการมซึ่งเนื่องกับรูป เสียง กลิ่น รส โภกขุพพะ แล้วแต่ที่จะเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมก็ตาม เป็นปัจจัยที่ทำให้วิบากจิตเกิดขึ้นอีกต่อจากชวนะเพื่อที่จะรู้อารมณ์หลังจากที่ชวนจิตเกิดและดับไปแล้ว เพราะฉะนั้น เมื่อจิต ๒ ขณะนั้นเกิดขึ้นรู้อารมณ์ต่อจากชวนะโดยที่ไม่ใช่ภวังคจิต จึงกระทำตทาลัมพณกิจหมายความว่า มีอารมณ์เดียวกับชวนะ เท่านั้นเอง

ไม่ควรจะแปล ตทาลัมพนะ เป็นอย่างอื่น เพราะโดยชาติเป็นวิบาก จิตที่เป็นวิบากเมื่อเกิดขึ้นและหมดไป ไม่สามารถกระทำให้วิบากอื่นเกิดอีก เพราะสภาพของวิบากจิตเป็นผลของกรรม

วิบากจิตจะเกิดได้ต้องอาศัยกรรม เมื่อกรรมหนึ่งกรรมใดมี พร้อมด้วย เหตุปัจจัยที่จะให้ผล ก็ทำให้วิบากจิตนั้นเกิดขึ้นได้ และเมื่อจิตที่เป็นวิบากเกิดแล้ว ดับแล้ว ก็หมดเรื่อง ไม่เหมือนกุศลและอกุศลกรรมซึ่งถึงแม้ว่าจะดับไปแล้ว ก็ยังเป็น ปัจจัยให้วิบากจิตเกิดขึ้นซ้ำหน้าได้

เพราะฉะนั้น สำหรับตทาลัมพนจิตซึ่งเป็นวิบากจิต ไม่สำคัญเท่ากับชวนจิต เพราะว่าอาศัยกรรมจึงเกิด ซึ่งต้องเป็นกรรมประเภทกามาวจรด้วย และบุคคลนั้นต้อง เป็นกามบุคคล คือ เกิดในกามภูมิ และอารมณ์ซึ่งกำลังรู้ ต้องเป็นกามอารมณ์ด้วย คือ จะต้องเป็นรูปทางตา หรือเสียงทางหู หรือกลิ่นทางจมูก หรือรส หรือโผฏฐัพพะ เท่านั้น ที่วิบากนี้จะเกิดขึ้น โดยชาติเป็นกาม เพราะฉะนั้น ก็เกิดขึ้นรับกามอารมณ์ ตามที่เคยสะสมมา ไม่ทิ้งไปเลย แม้ว่าอารมณ์จะเหลือเพียง ๒ ขณะ รูปทางตา เหลือ ๒ ขณะ เสียงทางหูเหลือ ๒ ขณะ หลังจากชวนจิตซึ่งเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล ดับไปแล้ว แต่กามบุคคลซึ่งเกิดเพราะกามาวจรกุศลหรืออกุศลเป็นปัจจัย ทำให้ วิบากจิตไม่ทิ้งอารมณ์นั้น

เห็นความเหนียวแน่นใหม่ว่า กามบุคคลต้องติดในกาม รูปเหลือชนิดเดียว เพียงชั่ว ๒ ขณะจิต ก็ไม่ผ่านไป ยังเป็นปัจจัยให้กามวิบากเกิดขึ้นกระทำตทาลัมพนกิจ คือ ไม่ใช่ภวังคจิต ไม่ใช่ภวังคกิจ

ข้อความในอรรถกถาอุปมาตทาลัมพนจิต เหมือนอย่างว่า เวลาที่ท่านผู้ฟัง บริโภคอาหารแล้วเคยกลืนน้ำลายต่อใหม่ หรือว่ามีอะไรที่ยังค้างอยู่ในปากหรือในคอ ก็ไม่ใช่จะทิ้งไป นั่นคือขณะที่ตทาลัมพนะเกิดขึ้นรู้อารมณ์ต่อจากชวนะ คือ ไม่ยอมทิ้ง กามอารมณ์นั้นไป เมื่อยังเหลืออยู่ ก็เป็นปัจจัยให้กามวิบากเกิดขึ้นรู้อารมณ์นั้นต่อ

ถ. โลกมูลจิตจำแนกโดยชาติแล้ว ได้แก่ชาติอะไร

สุ. ชาติอกุศล

การศึกษาเรื่องจิต จำเป็นต้องทราบชาติ เพราะว่าจิตที่เป็นเหตุไม่ใช่จิตที่เป็นผล จิตที่เป็นเหตุมี ๒ คือ กุศลเหตุและอกุศลเหตุ เพราะฉะนั้น อกุศลจิต โดยชาติเป็นอกุศล ไม่ใช่ชาติวิบาก ไม่ใช่ชาติกุศล และไม่ใช่ชาติกิริยา

ถ้าโดยชาติ มีเพียง ๔ ชาติ

ชาติ หมายถึงการเกิดขึ้นของจิต จิตที่เกิดขึ้นเป็นกุศล จึงเป็นชาติกุศล จิตที่เกิดขึ้นเป็นอกุศล ก็เป็นชาติอกุศล จิตที่เกิดขึ้นเป็นวิบาก ก็เป็นชาติวิบาก ตามการเกิดขึ้น จิตที่ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล ไม่ใช่วิบาก ก็เป็นกิริยา สำหรับผู้ที่ไม่ใช่ พระอรหันต์มีกิริยาจิต ๒ ประเภทเท่านั้น คือ ปัญจทวาราวชชนจิต เกิดก่อน จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ และ มโนทวาราวชชนจิต เกิดก่อนชวนจิต

ถ. ถ้าจำแนกโดยภูมิ ได้แก่ภูมิอะไร

ส. ถ้ากล่าวโดยภูมิ มี ๔ ภูมิ คือ ระดับชั้นของจิต ขั้นต่ำสุด คือ กามภูมิ สูงขึ้นไปเป็นรูปาวจรภูมิ พวกรูปฌาน สูงขึ้นไปอีก คือ อรูปาวจรภูมิ พวกรูปฌาน และสูงที่สุด คือ โลกุตตรภูมิ

เพราะฉะนั้น สำหรับโลกมูลจิต หรืออกุศลทั้งหมด เป็นกามภูมิ ไม่ว่าจะเกิด ในสวรรค์ หรือในรูปพรหมภูมิ หรือในอรูปพรหมภูมิ โดยชาติ โลกมูลจิตต้องเป็น กามาวจรภูมิ คือ ระดับชั้นของจิตประเภทนี้ต้องเป็นชั้นกาม

ถ. จำแนกเป็นโสภณะและอโสภณะ โลกมูลจิตเป็นโสภณะหรืออโสภณะ

ส. ต้องเป็นอโสภณะแน่นอน เพราะไม่ประกอบด้วยเจตสิกซึ่งเป็นโสภณะ ด้วยเหตุนี้จิต ๘๙ ประเภท จึงเป็นอโสภณะ ๓๐ เพราะไม่ประกอบด้วยโสภณเจตสิก

ถ. จำแนกโดยโลกียะและโลกุตระ โลกมูลจิตเป็นโลกียะหรือโลกุตระ

ส. เป็นโลกุตระไม่ได้แน่ ต้องเป็นโลกียะ เมื่อได้ศึกษาธรรมละเอียดขึ้น ๆ เป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วยเหตุผลขึ้นทีละน้อย จะทำให้ตอบปัญหาได้ด้วยตนเอง

ถ. จำแนกโดยเหตุ โลกมูลจิตเป็นสเหตุกะหรืออเหตุกะ

ส. จำแนกโดยเหตุ ชื่อบอกแล้ว โลกมูล เพราะฉะนั้น ต้องประกอบด้วย โลกเจตสิกซึ่งเป็นเหตุ และโมหเจตสิกซึ่งเป็นเหตุ ซึ่งเป็นอกุศลเหตุ

เพราะฉะนั้น โลกมูลจิต โดยเหตุ เป็นสเหตุกะ คือ ประกอบด้วยเหตุ และเป็นทวิเหตุกะ เพราะประกอบด้วย ๒ เหตุ คือ จะมีแต่โลกเจตสิกเท่านั้นไม่ได้ ต้องมี

โมหเจตสิกเกิดร่วมด้วย ซึ่งในบางแห่งเมื่อกล่าวถึงเหตุจะแสดงว่า โลกมูลจิตเป็น
ทวิเหตุกะ หรือบางแห่งจะใช้คำว่า ทุเหตุ ทุ คือ ๒

ถ. จำแนกโดยเวทนา โลกมูลจิตประกอบด้วยเวทนาเท่าไร อะไรบ้าง

ส. โลกมูลจิต ๘ โลกมูลจิต ๔ เกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา โลกมูลจิตอีก ๔
เกิดร่วมกับอุเบกขาเวทนา

ถ. จำแนกโดยสัมปยุตต์ โลกมูลจิตเป็นสัมปยุตต์หรือวิปยุตต์

ส. โลกมูลจิตที่เป็นสัมปยุตต์มี ๔ เป็นวิปยุตต์มี ๔ โดยความหมายที่ว่า
ถ้าโลกมูลจิตเกิดร่วมกับทวิฐฐิ เป็นทวิฐฐิคตสัมปยุตต์ ถ้าโลกมูลจิตนั้นไม่เกิด
ร่วมกับทวิฐฐิ ก็เป็นทวิฐฐิคตวิปยุตต์

ถ. จำแนกโดยสังขาร โลกมูลจิตเป็นอสังขารหรือเป็นสสังขาร

ส. เป็นสังขาริก ๔ เป็นอสังขาริก ๔

๑๒๕๗

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๒๖

ส. เรื่องของอกุศลจิตไม่ยากเท่ากับเรื่องของเหตุกจิต โดยชื่อ
บางท่านก็สงสัยว่า ทำไมชื่อเหตุกะ พังดูเหมือนกับว่าจิตทุกดวงที่จะเกิดขึ้นได้
ต้องประกอบด้วยเหตุ เพราะเราใช้คำว่า สังขารธรรมทั้งหลายที่จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัย
เหตุปัจจัย แต่อย่าลืมว่า คำว่า เหตุ และคำว่า ปัจจัย เป็นคำที่กว้าง

ถ้ากล่าวโดยเจาะจง โดยนัยของพระอภิธรรม เหตุ ต้องได้แก่ เจตสิกเพียง ๖
ประเภทเท่านั้น คือ โลกเจตสิก ๑ โทสเจตสิก ๑ โมหเจตสิก ๑ เป็นอกุศลเหตุ
และอโลกเจตสิก ๑ อโทสเจตสิก ๑ อโมหเจตสิก ๑ เป็นโสภณเหตุ

ชื่อก็ผิดกันแล้ว ตามความสมบูรณ์ของพยัญชนะ ที่ไม่ใช่คำว่า กุศลเหตุ
แต่ใช้คำว่า โสภณเหตุ เพราะคำว่า โสภณะ กว้างกว่าคำว่า กุศล

กุศล หมายความว่าถึงสภาพธรรมที่ต้องเป็นเหตุ ที่ทำให้เกิดวิบากได้ แต่สภาพ
ของวิบากซึ่งเป็นผลของกุศลไม่ใช่ตัวกุศล แต่เป็นผล จึงเป็นวิบาก เป็นผลของกุศลนั้น
ก็ประกอบด้วยโสภณเหตุ คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ เพราะฉะนั้น สำหรับ
อโลกเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก จึงใช้คำว่า โสภณเหตุ ไม่ใช่คำแคบว่า
กุศลเหตุ เพราะทั้งอโลกเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก สามารถเกิดกับจิตที่เป็น
กุศลก็ได้ วิบากก็ได้ กิริยาก็ได้ และเวลาที่อกุศลวิบากเกิดขึ้นเป็นผลของอกุศลใช้คำว่า
อกุศลวิบากเท่านั้น

อเหตุกวิบาก มีทั้งที่เป็นกุศลวิบากและอกุศลวิบาก ถ้าพูดกว้าง ๆ ว่า
อเหตุกวิบาก จะหมายความว่าอกุศลวิบาก ๗ และกุศลวิบาก ๘ ดังนั้น จึงจำเป็นต้อง
ใช้คำว่า อเหตุกกุศลวิบาก แต่ไม่จำเป็นต้องใช้คำว่า อเหตุกอกุศลวิบาก เพราะว่า
อกุศลจิต ๑๒ เป็นเหตุทำให้เกิดอกุศลวิบากจิตเพียง ๗ เท่านั้น ไม่ว่าจะใน
ภุมิมนุษย์ หรือในอบายภูมิ ในนรก หรือเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน เป็นเปรต เป็นอสุรกาย

หรือถ้าเกิดในสววรรค์และมีอกุศลวิบาก อกุศลวิบากทั้งหมดนั้นจะไม่เกิน ๗ เพราะฉะนั้น สำหรับอกุศลวิบากจึงใช้คำว่า อกุศลวิบาก เท่านั้น

ถ. ผมฟังอาจารย์บรรยายไม่ทัน ที่ว่าปุณณมมเหตุกจิต ๑๕

สุ. อเหตุกจิตทั้งหมดมี ๑๘ เป็นอกุศลวิบาก ๗ เป็นกุศลวิบาก ๘ เป็นกิริยา ๓ สำหรับปุณณมมอกุศลวิบากครบ ๗ มีกุศลวิบากครบ ๘ สำหรับกิริยา มีเพียง ๒ เท่านั้น คือ ปัญจทวารารักษณจิตกับมโนทวารารักษณจิต ไม่มีหสิตุปปาทจิต ซึ่งเป็นจิตเฉพาะของพระอรหันต์

ถ. ปกติปุณณเวลานอนหลับสนิท ก็ไม่มีปัญจทวารารักษณจิต

สุ. เวลาหลับสนิท ไม่รู้อารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดทางทวารหนึ่งทวารใด เป็นภวังคจิต เพราะจิตเกิดขึ้นทำกิจภวังค์ ไม่ใช่วิถิจิต เพราะฉะนั้น ถ้าจะแยกอย่างใหญ่ ก็แยกจิตได้อีกนัยหนึ่ง คือ โดยเป็นวิถิจิต กับวิถีมุตตจิต

จิตใดซึ่งไม่มีการรู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จิตนั้นเป็นภวังคจิต เป็นวิถีมุตตจิต คือ ไม่ใช่วิถิจิต จิตใดก็ตามที่รู้อารมณ์ทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ จิตเหล่านั้นเป็นวิถิจิต เพราะฉะนั้น ขณะที่นอนหลับสนิท หมายถึงขณะที่ไม่รู้อารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดทางทวารหนึ่งทวารใด เป็นวิถีมุตตจิต ไม่ใช่วิถิจิต

แต่อย่าลืม แม้ในขณะนี้เอง เห็น อาศัยทวารตา ไม่ว่าจะเป็นจิตที่ดวงที่ประเภท ตั้งแต่ปัญจทวารารักษณจิต จักขุวิญญาณ สัมปฏิจฉันนจิต สันตிரณจิต ไวภูรूपพนจิต ชวนจิต ตทาลัมพนจิต ดับไปแล้ว ทางหู โสตวิญญาณยังเกิดต่อทันที ไม่ได้ ต้องเป็นภวังค์คั่นอยู่ เพราะฉะนั้น ก็แยกเป็นจิตซึ่งเป็นวิถิจิต และจิตซึ่งไม่ใช่วิถิจิต

และอเหตุกจิตที่เป็นกิริยา คือ เมื่อเป็นวิถิจิต รู้อารมณ์ทางทวารหนึ่งทวารใด ต้องมีกิริยาที่เป็นอเหตุกกิริยาจิตเกิดก่อน คือ ถ้าเป็นทางตา ปัญจทวารารักษณจิต ต้องเกิดก่อน ถ้าเป็นทางใจ มโนทวารารักษณจิตต้องเกิดก่อนกุศลหรืออกุศลทุกครั้ง

เพราะฉะนั้น เป็นจิตประเภทที่ไม่มีการรู้มาก่อนเลยถ้าไม่ได้ศึกษา แม้แต่ที่กำลังเห็น ก็ยากที่จะเข้าใจได้ว่าเป็นจิต เมื่อฟังแล้วก็เข้าใจโดยชื่อว่า เป็นจิตขณะหนึ่ง ที่ทำทสสนกิจ คือ ทำกิจเห็น แต่ยังไม่เข้าถึงสภาพที่เป็นอนัตตา คือ เป็นเพียงนามธรรม ภาตรู้ทางตาในขณะที่เห็น เพราะฉะนั้น การศึกษาธรรมต้องละเอียดขึ้น จนกระทั่งสามารถพิสูจน์พระธรรมได้ โดยสติระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ แม้ว่าไม่อาจจะรู้ปัญจทวาราวชชนจิต สัมปฏิจฉันนจิต สันตிரณจิต วัฏฐัพพนจิตก็ตาม แต่โดยการศึกษาก็ยังเห็นความเป็นอนัตตาว่า แต่ละขณะต้องเกิดดับอย่างรวดเร็วมาก

เช่นในขณะนี้ ต้องมีปัญจทวาราวชชนจิต สัมปฏิจฉันนจิต สันตிரณจิต วัฏฐัพพนจิต แต่ใครจะบอกได้ ถึงแม้ว่าสติระลึก จะบอกได้ใหม่ว่า ขณะไหนเป็นปัญจทวาราวชชนะ ขณะไหนเป็นจักขุวิญญาณ ขณะไหนเป็นสัมปฏิจฉันนะ ขณะไหนเป็นสันตிரณะ ขณะไหนเป็นวัฏฐัพพนะ แต่ขณะที่เป็นกุศลหรืออกุศลพอจะรู้ได้ เพราะว่าเกิดดับสลับต่อกันถึง ๗ ขณะ จึงปรากฏให้รู้ลักษณะของอกุศลแต่ละประเภทได้

ถ. ขณะที่สติปัญฐานเกิดแล้ว รู้สภาพธรรมคลาดเคลื่อนได้ไหม

ส. คลาดเคลื่อน หมายความว่าอย่างไร

ถ. รู้ผิด

ส. หมายความว่าอย่างไร

ถ. คิดว่า โลกะเป็นโทสะ โลกะเป็นโมหะ เป็นต้น

ส. คำตอบก็บอกแล้ว คิด ไม่ใช่รู้ เพราะฉะนั้น สภาพธรรมตรงตามความเป็นจริงทุกอย่าง ถ้าสติระลึก มีลักษณะของสภาพธรรมแน่นอนที่ปรากฏ แต่เมื่อยังไม่ได้ศึกษา ก็ยังไม่สามารถรู้ในลักษณะนั้น เพราะรูปธรรมเกิดดับเร็วมาก นามธรรมยิ่งเกิดดับเร็วกว่ารูปธรรม เพราะฉะนั้น ต้องอาศัยระลึกรู้บ่อย ๆ จนกว่าจะชินในลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม แต่ไม่ใช่การคิด ซึ่งผิดได้ สติไม่ใช่คิด แต่ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

ถ. ผู้ปฏิบัติเขาบอกว่า เขารู้ คิดนี้ผมพูดเอง คือ ผมถามผู้เจริญสติปัฏฐานบางท่านว่า ขณะที่ยังงว ขณะนั้นจิตเป็นอะไร ท่านผู้นั้นตอบว่า เมื่อเจริญสติปัฏฐาน พิจารณาว่าขณะที่ยังงวเป็นโมหะ แต่ตามปริยัติ ถิทุกะ ๒ นี้ เกิดกับโมหมูลจิตไม่ได้ จึงสงสัยว่า ขณะที่มีสติปัฏฐานเกิดขึ้น รู้สภาพธรรมที่ผิดได้ไหม

ส. นี่เป็นเหตุที่จะต้องศึกษาพระธรรม มิฉะนั้น ใครจะบอกขณะจิตซึ่งเกิดดับสลับกันอย่างรวดเร็วได้ เช่น ในขณะนี้ท่านหนึ่งอาจจะบอกว่า เป็นสัมปฏิจฉันนะ อีกท่านบอกว่า เป็นสันตிரณะ และอีกท่านบอกว่า ไม่ใช่ ต้องเป็นสัมปฏิจฉันนะ

ก็เป็นเรื่องของชื่อ ไม่ใช่เป็นเรื่องของการรู้ลักษณะจริง ๆ เพราะฉะนั้น แม้แต่สภาพธรรมที่ปรากฏมีลักษณะอย่างนั้น แต่จะบอกได้ใหม่ว่าชื่ออะไร แต่ว่าลักษณะนั้นปรากฏ

ทุกท่าน รู้สีกสภาพที่ยังงว เพราะว่าทุกคนงว ลักษณะที่ยังงวมีจริง ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล เป็นสภาพธรรม ก่อนที่จะรู้ชื่อว่าชื่ออะไร ก่อนที่จะกล่าวว่า เป็นเจตสิกดวงไหนหรือว่าเป็นจิตประเภทไหน ลักษณะนั้นเป็นนามธรรมหรือเป็นรูปธรรม แม้แต่ลักษณะที่ยังงว ก็ยังต้องอาศัยสติระลึกรู้ในสภาพงว มิฉะนั้น ก็คงจะเถียงกันว่า คนหนึ่งบอกว่างวต้องเป็นรูป อีกคนหนึ่งบอกว่างวต้องเป็นนาม

แต่ถ้าศึกษาปริยัติ ตอบได้ว่า สภาพงวเป็นนามธรรม เพราะว่าได้ะก้าอี่ไม่มีสภาพงวแน่ ๆ แต่ในขณะที่งวเกิดขึ้น และสติระลึกรู้ ระลึกตรงลักษณะที่ยังงวหรือเปล่า หรือว่าระลึกในลักษณะที่กำลังรำคาญใจ ไม่ชอบเลยงว ๆ อย่างนี้ จะทำอะไรก็ไม่ได้ ได้แต่งว ขณะนั้นอาจจะเป็นไม้อย่างงวก็ได้

เพราะฉะนั้น ก็มีสภาพธรรมที่เกิดดับสลับต่อกันอย่างรวดเร็วมากที่สติจะต้องระลึก และไม่ใช่เป็นการบอกชื่อ แต่เป็นการรู้ลักษณะที่ไม่ใช่ตัวตน ซึ่งเป็นสภาพของนามธรรมและรูปธรรม

สำหรับเหตุกจิต ๑๘ ทราบแล้วว่า มีวิริยเจตสิกเกิดร่วมกับอเหตุกิริยาจิต ๒ ประเภทเท่านั้น คือ มโนทวาราวชชนจิตกับหสิตุปปาทจิต ซึ่งมโนทวาราวชชนจิตต้องอาศัยวิริยเจตสิก เพราะไม่ได้อาศัยทวารและอารมณ์ที่กระทบกัน

อกุศลจิต ๑๒ เป็นอโสมณจิต มีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย อเหตุกจิต ๑๘ เป็นอโสมณจิต มีวิริยเจตสิกเกิดกับอเหตุกจิตเพียง ๒ เว้นไม่เกิดกับอเหตุกจิต ๑๖

เพราะฉะนั้น เพียงพอใจขณะหนึ่งซึ่งเกิด ยังไม่ได้กระทำอะไรเลย วิริยเจตสิกก็เกิดร่วมกับโลภมูลจิตในขณะนั้นแล้ว

วันหนึ่ง ๆ ระดับของจิต ชั้นของจิต กิจการงานของจิต และเจตสิกที่เกิดร่วมด้วยต่างขณะกัน ไม่ใช่เป็นจิตประเภทเดียวกันเลย อาศัยเหตุปัจจัยจึงเกิดขึ้น ถ้าสังเกตต่อไป จะเห็นลักษณะของวิริยเจตสิกเวลาที่ลักษณะของวิริยะกำลังปรากฏ ในขณะที่เพียงโลภะเกิดขึ้นเท่านั้นเอง ยังไม่ได้แสวงหาอะไร เพียงแต่นั่งเฉย ๆ และรู้สึกต้องการสิ่งหนึ่งสิ่งใดเกิดขึ้น ในขณะนั้นวิริยเจตสิกก็เกิดกับจิตแล้ว

ถ้าเป็นผู้ที่สังเกตจริง ๆ จะค่อย ๆ ชื่นขึ้นกับลักษณะของสภาพธรรมแต่ละลักษณะ

ทุกท่าน ใช้คำที่ชินตั้งแต่เล็กแต่น้อย อย่างคำว่า ชยัน คนชยันก็มี คนขี้เกียจก็มี ถ้าไม่ได้ศึกษาธรรม เราบอกว่าคนนั้นขี้เกียจ แต่ความจริงวิริยเจตสิกกำลังเกิดกับคนที่เราใช้คำว่า ขี้เกียจ เพราะขณะใดที่ไม่ใช่ขอเหตุกจิต ๑๖ ขณะนั้นมีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย

การที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรม ต้องรู้ตามขั้นที่สภาพธรรมแต่ละอย่างมีกำลังเกิดขึ้นปรากฏ และสำหรับแต่ละท่านที่เจริญสติปัฏฐาน ถ้าท่านกำลังเพียรทำอย่างหนึ่งอย่างใดและสติระลึกได้ ในขณะนั้นจะเห็นลักษณะของวิริยเจตสิกซึ่งเป็นความเพียร แม้แต่ขณะที่เป็นอกุศล เพียรทางอกุศล มีไหม วันหนึ่ง ๆ มีแน่ ๆ เพราะฉะนั้น สติระลึก จะสามารถรู้ลักษณะของวิริยเจตสิกซึ่งเกิดกับอกุศลจิตในขณะนั้นได้

ถ. เรื่องของจุติจิตกับปฏิสนธิจิต ขณะที่จุติจิตเกิดขึ้นนั้น คือ ตาย ใช่ไหม

ส. ถ้าจุติจิตยังไม่เกิด ยังไม่ตาย เพราะฉะนั้น ขณะที่ตาย คือ สภาพของจิตที่เป็นวิบากประเภทเดียวกับภวังค์เกิดขึ้นเป็นดวงสุดท้าย แต่ไม่ได้กระทำภวังค์อีกต่อไป ทำจุติกิจ คือ กิจเคลื่อนจากความเป็นบุคคลนั้น เพราะฉะนั้น จิตนั้นจึงชื่อว่าจุติจิต เมื่อจิตนั้นดับ บุคคลนั้นก็ตาย

ถ. ขณะที่จิตเกิดขึ้นนั้น ผู้ที่เจริญสติปัฏฐานอยู่ จะกำหนดต่อไปได้ไหม

ส. ไม่มีทาง เพราะว่าเป็นดวงสุดท้ายแล้ว

ถ. ผมเคยทราบว่า ผู้ที่สะสมบารมีมาก ๆ ขนาด ๓๐ ทัศ ก่อนจะเข้าสู่
กรรมมารดา ก็รู้ ขณะที่อยู่ในกรรมมารดา ก็รู้ ออกจากกรรมมารดา ก็รู้ ผมเข้าใจว่า
สภาพจิตอาจจะมีพิเศษเกิดขึ้นกระมัง จึงมีสภาพรู้ไม่เหมือนคนธรรมดา

ส. สติสัมปชัญญะเกิดขณะชวนจิต ก่อนจิตได้

ถ. แสดงว่าผู้ที่เจริญสติปัฏฐานนั้นสามารถจะรู้ได้

ส. เกิดก่อนจิต แต่ไม่ใช่จิตแล้ว หรือไม่ใช่ในขณะที่จิตเกิด เพราะจิตเกิด
เพียงขณะเดียว แต่ชวนจิต ๗ ขณะก่อนที่จิตเกิดจะเกิด กุศลจิตหรืออกุศลจิตต้องเกิด
สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ สำหรับพระอรหันต์ไม่มีกุศลหรืออกุศลแล้ว เพราะฉะนั้น
ก่อนจิตเกิด จิตของพระอรหันต์เป็นกิริยาจิต จึงไม่มีปฏิสนธิจิตต่อจากจิตเกิด แต่
สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ ก่อนจิตจะเกิดทุกครั้ง ต้องมีกุศลจิตหรืออกุศลจิตเกิด

ถ. หมายความว่า จิตเกิดขึ้นแล้ว จึงตาย

ส. จิตเกิด และดับ ตายเลย จิตเกิดขึ้นทำกิจเคลื่อน พันเลย
ดับเลย

ถ. และปฏิสนธิจิตก็เกิดขึ้นต่อ

ส. สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์

เรื่องของเหตุกจิต ถ้าท่านผู้ฟังจะคิดถึงชีวิตประจำวันจริง ๆ โดยไม่จำเป็นต้อง
กล่าวถึงตัวเลขซึ่งอาจจะรู้สึกลำบาก ถ้าเป็นชีวิตหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ และกล่าวถึง
เหตุกจิตประกอบด้วย จะทำให้เข้าใจเหตุกจิตได้

ถ. ในขณะที่ยืน

ส. เป็นเหตุกจิตหรือเปล่า ทุกครั้งที่จะมีการรู้อารมณ์ทางทวารหนึ่ง
ทวารใด ต้องมีปัญจทวาราวชชนจิตหรือมโนทวาราวชชนจิต เกิดก่อนทุกครั้ง
เพราะฉะนั้น ในขณะที่มโนทวารวิถีจิตเกิด นี่ถึง หรือที่เราเรียกว่าผัสสะ ขณะนั้นต้องมี

มโนทวาราวชชนจิตซึ่งเป็นเหตุกิริยาจิตเกิดก่อนทางมโนทวาร รู้อารมณ์ทางมโนทวาร

อยู่ดี ๆ กุศลจิตหรืออกุศลจิตจะเกิดขึ้นที่ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ไม่ได้ ต้องมีวิธีปฏิบัติบาทกมณสิการ ซึ่งได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิตเกิดก่อน ถ้าเป็นทางปัญจทวาร หรือถ้าเป็นทางมโนทวาร ก็ต้องมีมโนทวาราวชชนจิตเกิดก่อน ๑ ขณะ ต่อจากนั้นจึงจะเป็นกุศลจิตหรืออกุศลจิต

ถ. บรรดาพระโพธิสัตว์หรือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เวลาที่จะจุติ เคลื่อนย้ายจากภพชาติ มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ หมายถึงมีในขณะมรณาสันนชวนะ ๕ ขณะนั้น ใช่ไหม

ส. ก่อนจุติจะเกิด ต้องมีชวนะเกิดก่อน และชวนะนั้นก็เป็มหากุศลญาณสัมปยุตต์ ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ แม้แต่ผู้ที่อบรมเจริญสติปัฏฐาน สติปัฏฐานก็เกิดได้ในขณะนั้น ขณะที่มรณัตถธรรม มีรูปเป็นอารมณ์ และมีการรู้ในลักษณะของรูป หรือมีการรู้ในลักษณะของนามธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนั้น และจุติจิตก็เกิดต่อไป

ถ. เพราะฉะนั้น ชวนะที่เกิด หมายถึงมรณาสันนชวนะ ๕ ขณะนั้น ใช่ไหม

ส. แน่นนอน

ถ. ที่จะเป็นกุศลญาณสัมปยุตต์

ส. ใช่

ถ. วิริยะที่เกิดในโลภะขณะครั้งแรก วิริยะในที่นั้นทำหน้าที่อะไร

ส. ทำหน้าที่ของวิริยะเจตสิก ประคอง ค้ำจุนสหชาตธรรม กิจของวิริยะต้องประทับประคองเจตสิกและจิตให้ดำเนินไป

ถ. เพียงแค่ประคองให้ดำเนินไป ให้ทำหน้าที่ของตน

ส. ใช่

ถ. เป็นแบบอินทริยปัจจัย

ส. ค่อย ๆ เพิ่มขึ้น และถ้ากล่าวโดยนัยของอินทรีย์ปัจจัย ก็ต้องแล้วแต่ว่า สภาพที่มีลักษณะเป็นใหญ่ จะเป็นใหญ่ถึงขั้นไหน ยังไม่ถึงขั้นที่เป็นอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักขิยธรรม แต่ถ้าจำแนกเจตสิกแต่ละประเภทออกแล้ว ลักษณะของเจตสิก ประเภทใดเป็นอินทรีย์ สภาพของอินทรีย์นั้น ก็ต้องเป็นลักษณะประจำของเจตสิกนั้น เพียงแต่ว่ายังไม่ใช่โพธิปักขิยธรรม

๑๒๕๘

ที่ห้องประชุมตึกสภากาชาดศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๖๖

ถ. ที่อาจารย์ยกตัวอย่างว่า วิริยะที่เกิดกับโลภะในขณะแรก เพียงแค่จิตยินดี เป็นโลภมูลจิต มีวิริยะประกอบ วิริยะนั้นทำหน้าที่เพียงชวนขวายให้จิตทำหน้าที่ คือ ทำให้จิตมีความโลภ ไซ้ไหม

สุ. ทำกิจของวิริยะ ชั่วขณะนิดเดียวที่เกิดร่วมด้วย

ถ. สติสามารถระลึกได้ตามหลังหรืออย่างไร

สุ. แล้วแต่กำลังของสติปัญญา ถ้าลักษณะของวิริยะไม่ปรากฏชัด ไม่ปรากฏมาก ที่จะรู้ว่าขณะนี้วิริยะเจตสิกเกิดขึ้น ก็เป็นไปได้ แต่ถ้าใครกำลังเพียร กำลังทำอย่างหนึ่งอย่างใดด้วยความตั้งใจเหลือเกิน ทุกท่านต้องมีความขยันในเรื่องหนึ่งเรื่องใดในสิ่งที่ยาก แต่กำลังพยายามที่จะทำ ในขณะนั้นถ้าสติจะระลึก ลักษณะของวิริยะ ย่อมได้ เพราะปรากฏให้รู้ได้

แต่ถ้าขณะใดที่วิริยะไม่ปรากฏ เช่น ขณะนี้ นั่ง และหลงลืมสติ และเกิดมีการเห็น การได้ยิน เกิดโลภะขึ้น หรือเกิดกุศลขึ้นอย่างหนึ่งอย่างใด วิริยะเจตสิกก็เกิดกับจิตนั้นแล้ว แต่เมื่อไม่ปรากฏให้สติระลึก สติก็ระลึกไม่ได้ สติจะระลึกได้ต่อเมื่อสภาพธรรมนั้นปรากฏ

ในการที่จะเข้าใจในลักษณะของสภาพธรรม ไม่ว่าจะโดยนัยของปัจจัย หรือว่าโดยนัยของการเจริญสติปัฏฐานก็ตาม ควรจะเข้าใจลักษณะของจิตในขั้นกามภูมิ คือ กามาวจรจิตให้ละเอียดขึ้น เพื่อที่จะเป็นปัจจัยเกื้อกูลให้สติระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏได้ถูกต้อง

ขณะนี้ทุกท่านอยู่ในภูมิมนุษย์ ซึ่งเป็นภูมิหนึ่งในกามภูมิ ๑๑ เพราะฉะนั้น ควรที่จะได้พิจารณาศึกษาลักษณะสภาพของกามาวจรจิตเพิ่มขึ้น

สำหรับกามาวจรจิต ขอบททวนจำนวนและประเภทของจิตอีกครั้งหนึ่ง คือ กามาวจรจิต ๕๔ มี ๓ ประเภท คือ อกุศลจิต ๑๒ อเหตุกจิต ๑๘ และกามโสภณจิต ๒๔

สำหรับชื่อของอกุศลจิตได้กล่าวบ่อย ๆ แล้ว สำหรับอเหตุกจิตก็ได้กล่าวถึงแล้ว สำหรับกามโสภณจิต ๒๔ มี ๓ ประเภท คือ เป็นกามาวจรกุศล หรือที่เรียกว่า มหากุศล ๘ เป็นผลของมหากุศล คือ มหาวิบาก ๘ และเป็นจิตของพระอรหันต์ เป็นมหากิริยา ๘

จะใช้คำว่า กามาวจรกุศล หรือมหากุศลก็ได้ เพราะจิตประเภทนี้เป็นจิตที่ดีที่เป็นไปทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เป็นไปทั้งในการอบรมเจริญความสงบของจิต เป็นไปทั้งในขณะที่กำลังอบรมเจริญสติปัฏฐาน ซึ่งเป็นการอบรมเจริญปัญญา ด้วยเหตุนี้กามาวจรจิตที่เป็นโสภณะ ที่เป็นกุศล แทนที่จะใช้คำว่า กามาวจรกุศล จะใช้คำว่า มหากุศล ก็ได้

สำหรับกามาวจรโสภณจิต ๒๔ มี ๘ ประเภท ที่เป็นมหากุศล คือ

ประเภทที่ ๑ ชื่อว่า โสมนัสสสหคตัง ญาณสัมปยุตตัง อสังขาริกัง คือ มหากุศลที่เกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา ประกอบด้วยปัญญา มีกำลังกล้า เป็นอสังขาริก

ประเภทที่ ๒ ชื่อว่า โสมนัสสสหคตัง ญาณสัมปยุตตัง สสังขาริกัง คือ มหากุศลที่เกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา ประกอบด้วยปัญญา แต่เกิดเพราะอาศัยการชักจูง เป็นสสังขาริก

ประเภทที่ ๓ ชื่อว่า โสมนัสสสหคตัง ญาณวิปยุตตัง อสังขาริกัง คือ มหากุศลที่เกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา ไม่ประกอบด้วยปัญญา แต่มีกำลังกล้าด้วยตนเอง เป็นอสังขาริก

ประเภทที่ ๔ ชื่อว่า โสมนัสสสหคตัง ญาณวิปยุตตัง สสังขาริกัง คือ มหากุศลที่เกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา ไม่ประกอบด้วยปัญญา และอาศัยการชักจูง เป็นสสังขาริก

รวมเป็นมหากุศล ๔ ซึ่งเกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา เกิดร่วมกับปัญญา ๒ อีก ๒ ไม่เกิดร่วมกับปัญญา และเป็นอสังขาริก คือ เกิดโดยไม่อาศัยการชักจูง ๒ เป็นสังขาริก ๒

สำหรับมหากุศลอีก ๔ เกิดร่วมกับอุเบกขาเวทนา โดยนัยเดียวกัน คือ

อุpekขาสหคตัง ญาณสัมปยุตตัง อสังขาริกัง

อุpekขาสหคตัง ญาณสัมปยุตตัง สสังขาริกัง

อุpekขาสหคตัง ญาณวิปยุตตัง อสังขาริกัง

อุpekขาสหคตัง ญาณวิปยุตตัง สสังขาริกัง

สำหรับมหาวิบาก ๘ และมหากิริยา ๘ ก็โดยนัยเดียวกันกับมหากุศล ๘

เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะเป็นจิตดวงไหน ควรจะทราบว่า จิตประเภทนั้นเกิดกับเวทนาใด เช่น โภกมุลจิต เวลาที่เกิดร่วมกับโสมนัส ก็เป็นโสมนัสสสสคตัง เวลาที่เกิดร่วมกับอุเบกขา ก็เป็นอุpekขาสหคตัง เวลาที่เป็นโทสมุลจิต จะเกิดร่วมกับโสมนัส หรืออุเบกขาไม่ได้ ต้องเกิดร่วมกับโทมนัส เพราะฉะนั้น สำหรับโทสมุลจิตก็เป็นโทมนัสสสสคตัง เท่านั้นเอง

สำหรับเวทนาที่เกิดกับจิตทุกดวง ควรจะทราบว่า จิตดวงไหนเกิดร่วมกับเวทนาใดได้ และเกิดร่วมกับเวทนาใดไม่ได้ คือ ใช้ชื่อของเวทนานั้นนำหน้า และตามด้วยคำว่า สหคตัง ซึ่งโดยนัยของเวทนา ๕ มีโสมนัสสสสคตังบ้าง อุpekขาสหคตังบ้าง โทมนัสสสสคตังบ้าง ทุกขสคตังบ้าง หรือสุขสคตังบ้าง

นอกจากนั้น ถ้าจิตดวงนั้นมีเจตสิกใดที่เกิดร่วมด้วยแน่นอน ก็ใช้คำว่า สัมปยุตตัง เช่น สำหรับโภกมุลจิตเกิดร่วมกับทิวฐิขณะใด ขณะนั้นเป็นทิวฐิคตสัมปยุตตัง ทางฝ่ายมหากุศลไม่มีมิจฉาทิวฐิเกิดร่วมด้วย แต่จะเป็นญาณสัมปยุตต์ หรือญาณวิปยุตต์ เพราะว่ากุศลมี ๒ พวก คือ กุศลที่เกิดร่วมกับปัญญาพวกหนึ่ง และกุศลที่ไม่เกิดร่วมกับปัญญาอีกพวกหนึ่ง

เรื่องของกามาวจรจิต โดยประเภท โดยชื่อ ได้กล่าวถึงแล้วทั้งหมด แต่มีปัญหามากมายหลายประการในเรื่องของจิตที่ได้ศึกษาไปแล้ว โดยเฉพาะเรื่องของ

อเหตุกจิต ซึ่งเป็นจิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ และถ้าจะเพียงกล่าวถึงประเภทของจิตว่ามีกี่ดวง ก็ประเภท ก็ไม่ทำให้เข้าใจได้ชัดเจนเท่ากับในชีวิตประจำวัน ซึ่งไม่พ้นไปจาก กามาวจรจิต ๕๔ ประเภท ที่ได้กล่าวถึงแล้วว่า สำหรับผู้ที่เป็นปุถุชนมีกามาวจรจิตไม่ครบ ๕๔ หรือแม้แต่ผู้ที่เป็นพระอรหันต์ ก็มีกามาวจรจิตไม่ครบ ๕๔

ถ. ผู้มีรูปร่างพิการแต่กำเนิด เป็นวิบากหรือไม่

ส. เป็นผลของกรรม แต่ไม่ใช่วิบาก ต้องแยกว่า กรรมที่ได้กระทำแล้ว เป็นนามธรรม คือ เป็นเจตนาเจตสิก เมื่อได้กระทำกรรมนั้นสำเร็จลงไปแล้วเป็นปัจจัยให้สภาพธรรมประเภทเดียวกันเกิดขึ้นเป็นวิบาก

เมื่อผู้กระทำกรรมเป็นนามธรรม วิบากที่เกิดขึ้นเป็นผลของกรรมนั้น ต้องเป็นนามธรรมด้วย เพราะฉะนั้น จิตและเจตสิกเป็นวิบาก

แต่กรรมไม่ได้ทำให้เฉพาะจิตและเจตสิกที่เป็นวิบากเกิดเท่านั้น กรรมยังทำให้รูปเกิดขึ้นด้วย และเนื่องจากรูปไม่ใช่สภาพรู้อารมณ์ รูปจึงไม่ใช่วิบาก แต่รูปเป็นผลของกรรม

ถ้าเป็นผู้ที่เกิดมามีร่างกายพิการพิการ ใครเห็น เมื่อศึกษาปรมัตถธรรมแล้ว ใครเห็นรูปร่างที่พิการนั้น

ถ. คนทั่วไปเห็น

ส. จักขุวิญญาณเห็น เป็นวิบากจิต แล้วแต่ว่าจะเป็นจักขุวิญญาณเกิดขึ้นเมื่อไร ขณะไหน จะเป็นของใครก็ตามแต่ จะเป็นของบุคคลนั้นเอง หรือว่าจะเป็นบุคคลอื่นที่เห็น ก็เป็นจักขุวิญญาณ ซึ่งเป็นอกุศลวิบากที่เห็นสิ่งที่ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ

ตัวรูปเองไม่ใช่วิบาก แต่รูปเป็นผลของกรรม ถ้ารูปใดเกิดขึ้นเป็นผลของกุศลกรรม รูปนั้นก็เป็นที่น่ายินดีพอใจ ถ้ารูปใดเป็นผลของอกุศลกรรม รูปนั้นก็เป็นที่ไม่น่ายินดีพอใจ แต่เพราะรูปไม่เห็น รูปไม่ได้ยิน รูปไม่รู้อะไรเลย เพราะฉะนั้น รูปจึงไม่ใช่วิบาก แต่วิบากจิตของใครก็ตาม ขณะใดก็ตาม ที่กำลังเห็นสิ่งที่ไม่น่าพอใจ ขณะนั้นเป็นวิบาก เป็นผลของกรรม

เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาโดยละเอียด เพราะบางท่านอาจจะรู้สึกโหม่นงำมีรูปที่พิกลพิการ หรือมีรูปที่ไม่งาม แต่ให้ทราบว่า ไม่มีบุคคลอื่นกระทำให้

แต่ละภพ แต่ละชาติ บางภพบางชาติก็มีรูปงาม บางภพบางชาติก็มีรูปที่ไม่น่าดู แม้แต่พระผู้มีพระภาคเองก็เคยเกิดเป็นบุรุษไม่งาม และถึงแม้เป็นผู้ที่มีรูปงาม ก็เป็นเพียงผลของกุศลกรรม แต่รูปนั้นไม่สามารถที่จะรู้อะไรได้

เพราะฉะนั้น การศึกษาเรื่องของจิตโดยละเอียด จะทำให้ทราบว่า ขณะใดเป็นผลของกรรม เพียงแค่เห็น แต่เวลาที่รู้สึกโหม่นงำหรือโสมนัส ขณะนั้นไม่ใช่ผลของกรรม ไม่ใช่วิบากจิต ต้องเป็นกุศลจิตหรืออกุศลจิต จึงจะเป็นเหตุให้เกิดผลต่อไปข้างหน้า

ถ. เรื่องเหตุกจิต ผู้ปฏิบัติจะทราบได้อย่างไร ขณะที่เห็นเดี๋ยวนี้ เช่น เห็นแก้วเดี๋ยวนี้ เป็นอกุศลวิบาก หรือเป็นกุศลวิบาก

ส. เรื่องศึกษาจากตำราเป็นเรื่องหนึ่ง และเรื่องที่รู้ด้วยปัญญาของตนเอง ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง เพราะฉะนั้น คำถามของท่านผู้ฟังแสดงว่า คงไม่มีใครสามารถจะรู้ได้แน่ว่า ในขณะที่เห็นสิ่งต่าง ๆ ขณะใดเป็นกุศลวิบาก ขณะใดเป็นอกุศลวิบาก เพราะโดยมากจะยึดถือชวนจิต คือ กุศลจิตหรืออกุศลจิตที่เกิดต่อจากที่เห็น

วิบากจิตทางตา ได้แก่ จักขุวิญญาณ ๑ สัมปฏิจฉันนจิต ๑ สันตிரณจิต ๑ ซึ่งเกิดก่อนโงฐฐัพพนจิตและชวนจิต แต่เวลาที่เกิดความไม่พอใจ เป็นโหม่นงำ เป็นโทสมูลจิต ในขณะนั้นเป็นอกุศลจิต ไม่ใช่เป็นวิบากจิต

เพราะฉะนั้น จะรู้ได้อย่างไรว่า จิตที่เห็น ก่อนที่จะเกิดความไม่พอใจนั้น เป็นวิบากประเภทใด ก็เป็นการยากที่ผู้หนึ่งผู้ใดจะรู้ได้ แต่สำหรับการอบรมเจริญสติปัฏฐาน ปัญญาจะต้องค่อย ๆ เกิด และรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน โดยน้อมศึกษาลักษณะที่เป็นนามธรรมเพื่อที่จะรู้ว่ ลักษณะนั้นไม่ใช่เราก่อน ไม่ใช่ว่าทรงแสดงไว้อย่างไรโดยละเอียดในพระอภิธรรม เวลาที่สติระลึกก็จะรู้ได้ทันทีว่า ขณะที่เห็นในขณะนี้ เป็นกุศลวิบาก หรืออกุศลวิบาก แต่ก็พอที่จะประมาณได้จากสิ่งที่ปรากฏ

ถ้าเป็นสิ่งที่สวยงามประณีตเป็นที่พอใจ ซึ่งส่วนใหญ่ทุกท่านก็ยินดีพอใจในสิ่งที่น่าดูทางตา ไม่ว่าสิ่งที่น่าดูนั้นจะเป็นเพชรนิลจินดา เป็นดอกไม้ เป็นเครื่องประดับอะไรต่าง ๆ ก็แล้วแต่ ซึ่งส่วนใหญ่ทุกคนมีความโน้มเอียงสะสมมาที่จะพอใจในสิ่งที่น่าดู เพราะฉะนั้น ถ้าขณะใดเกิดโสมนัส หรือว่าเกิดติด หรือว่าเกิดเพิลิดเพลินยินดีพอใจในสิ่งที่ปรากฏทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ในขณะนั้นก็พอจะอนุมานได้ว่า เป็นกุศลวิบาก เพราะได้รู้อารมณ์ที่น่ายินดีทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย

ถ. ในครั้งพุทธกาลที่พวกอัญญเดียรถีย์ทั้งหลายเมื่อเห็นพระผู้มีพระภาคและเกิดความโกรธ ไม่พอใจ ไม่ชอบใจ อย่างนั้นจะเป็นกุศลวิบากหรืออกุศลวิบาก

ส. ท่านผู้ฟังจะพิจารณาได้ว่า พระรูปกายของพระผู้มีพระภาคเป็นผลของกุศลแน่นอน ทรงอบรมพระบารมีมามาก เพราะฉะนั้น มหาบุริสลักษณะก็เป็นอติอริยธรรม ซึ่งไม่ใช่สาธารณะทั่วไปกับบุคคลอื่น ๆ

ข้อความในพระไตรปิฎกที่ได้กล่าวถึงพระฉวี คือ ผิวพรรณของพระผู้มีพระภาคเป็นผิวที่ละเอียดแม้ฝุ่นละอองก็ไม่จับ สีของพระฉวี คือ ผิวของพระองค์ ก็เป็นสีทองในบางครั้ง เช่น เมื่อทรงตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ หรือเมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระฉวีของพระผู้มีพระภาคก็ยิ่งงามเปล่งปลั่งเป็นพิเศษ เหมือนกับผลพุทราสุก เพราะฉะนั้น ต้องเป็นอติอริยธรรมแน่นอน

แต่แม้กระนั้น ผู้ที่สะสมความเห็นผิด แทนที่จะเกิดโสมนัสยินดีในผลของกุศลกรรมที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีมา กลับเกิดโทสมูลจิต ไม่พอใจ มีความโกรธ มีความขุ่นเคืองใจ ถ้าเทียบกับกามาวจรจิต ๕๔ จะเห็นได้ว่าในขณะที่พวกอัญญเดียรถีย์ คือ ผู้ที่มีความเห็นอย่างอื่นนอกพระพุทธศาสนา เมื่อได้เห็นพระผู้มีพระภาคทางตา หลังจากที่ถูกอุปสาทกระทบกับรูปารมณแล้ว ภาวังคจลนะไหวดับไป ภาวังคบุ้งเฉพะเกิดต่อและดับ ปัญจทวาราวชชนจิตซึ่งเป็นเหตุกิริยาจิตเกิดต่อและดับ จักขุวิญญาณกุศลวิบากเกิดต่อและดับ สัมปฏิจฉันนกุศลวิบากจิตเกิดต่อและดับ สันติริณกุศลวิบากจิตเกิดต่อและดับ โวฏฐัพพนจิตซึ่งเป็น

อเหตุกิริยาจิตเกิดและดับ เพราะว่ามีทวาราวชชนจิตหรือโวกุฏัพพนจิตซึ่งทำ
โวกุฏัพพกิจทางปัญจทวาร เป็นชนวนปฏิปาทกมมนสิการ คือ มนสิการหรือกระทำทาง
ให้ชนวนจิตเกิดต่อ ถ้าเป็นโยนิโสมนสิการ จิตที่เกิดต่อก็เป็นมหากุศล แต่สำหรับ
พวกอัญญเดียรถียซึ่งได้สะสมอกุศลไว้มากในชาติก่อน ๆ เพราะฉะนั้น โวกุฏัพพนจิต
ของอัญญเดียรถียก็เป็นโยนิโสมนสิการ กระทำทางให้อกุศลชนวนะเกิดต่อ คือ
โทสมูลจิต ๗ ชณะ

ถ. ถ้าพวกสุนัขเห็นคุณ หรือพวกแร้งเห็นหมาเฒ่า เกิดความดีใจชอบใจ
ขณะที่สุนัขเห็นคุณก็ดี แร้งเห็นหมาเฒ่าก็ดี เป็นกุศลวิบากหรืออกุศลวิบาก

ส. อกุศลวิบาก แต่โยนิโสมนสิการ ทำให้โวกุฏัพพจิตเกิดต่อจาก
โวกุฏัพพจิต

ถ. ถ้าพวกอัญญเดียรถียได้ยินเสียงสวดมนต์ เกิดไม่พอใจ เป็นกุศลวิบาก
หรืออกุศลวิบาก

ส. ถ้าเป็นสมัยนี้ ไม่พูดถึงพวกอัญญเดียรถียในสมัยก่อน จิตของท่านผู้ฟัง
เกิดดับสลับกันเร็วมาก เพราะฉะนั้น ควรที่จะได้พิจารณาว่า เวลาที่ได้ยินเสียงอย่าง
นั้น จิตของแต่ละท่านเป็นอย่างไร ฉันทะ ในกาลสมัยนี้ ในกาลสมัยก่อนก็เช่นเดียวกัน
บางคนอาจจะเกิดกุศลจิต บางคนอาจจะเกิดอกุศลจิต

ถ. โสตวิญญูณเป็นกุศลวิบากหรือเป็นอกุศลวิบาก ในขณะที่ได้ยิน

ส. เสียงดีไหม

ถ. ดี

ส. เพราะฉะนั้น จิตอะไรเกิดขึ้น ถ้าเสียงดี

ถ. หมายความว่า วิบากจิตขึ้นอยู่กับอารมณ์ที่ดีหรือไม่ดี

ส. แน่นนอน

ถ. ถ้าอย่างนั้น ถ้าเราได้กลิ่นจีวรที่เหม็นสาบ ฆานวิญญูณเป็นกุศลวิบาก
หรืออกุศลวิบาก

ส. กลิ่น ต้องใส่ชื่อจีวรหรือเปล่า

- ถ. ก็เป็นกลิ่นจืดรแท้ ๆ
- ส. แต่ลักษณะของกลิ่น ต้องมีชื่อใหม่ว่าเป็นกลิ่นอะไร
- ถ. ลักษณะของกลิ่น ก็ไม่มีชื่อ
- ส. เพราะฉะนั้น เพียงกลิ่นกระทบกับฆานประสาท ถ้าเป็นกลิ่นที่ไม่น่าพอใจ
จิตที่เกิดก็เป็นฆานวิญญานอกกุศลวิบาก

๑๒๕๙

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๖๖

ถ. ทำไมอกุศลจิต ๑๒ ให้วิบากเพียง ๗ แต่มหากุศล ๘ ให้วิบากถึง ๑๖

ส. เพราะว่าอารมณ์ทางฝ่ายกุศลที่ประณีตมีมาก

ถ. อกุศลวิบาก ๗ พุดว่าอกุศลวิบาก แต่กุศลวิบาก ทำไมต้องเติมคำว่า
อเหตุกกุศลวิบาก

ส. เพราะเวลาที่กุศลกรรมให้ผล ให้ผลทั้งที่เป็นอเหตุกกุศลวิบาก และ
สเหตุกกุศลวิบาก เช่น กามโสภณะ ๒๔ เป็นมหากุศลจิต ๘ เป็นมหาวิบาก ๘
เป็นมหาภิกขุ ๘ มหาวิบากเป็นผลของมหากุศล เกิดพร้อมกับโสภณสเวทนา
เกิดร่วมกับปัญญา และเป็นอสังขาริกก็ได้ หรือจะเป็นมหาวิบากดวงอื่น ๆ ซึ่งจำนวนก็
ตรงเท่ากับของมหากุศลทั้ง ๘ แต่นอกจากจะให้ผลเป็นมหาวิบาก ๘ แล้ว มหากุศล
ยังให้ผลเป็นอเหตุกกุศลวิบาก คือ เห็นสิ่งที่ดีทางตา ๑ ได้ยินเสียงที่ดีทางหู ๑
ได้กลิ่นที่ดีทางจมูก ๑ ลิ้มรสที่ดีทางลิ้น ๑ กระทบสัมผัสสิ่งที่ดีทางกาย ๑
สัมปฏิจฉันนจิต ๑ สันตிரณจิต ๒ มิฉะนั้น ขณะที่เห็นสิ่งที่ดีจะเป็นผลของกรรมอะไร
ก็ต้องเป็นผลของมหากุศลนั่นเอง

ถ. ฆานวิญญาน ๒ ชิวหาวิญญาน ๒ กายวิญญาน ๒ ไม่เกิดใน
รูปพรหมภูมิ อรูปพรหมภูมิ และโลกุตตรภูมิ เพราะเหตุใด

ส. ที่อบรมเจริญความสงบ ก็เพราะละความยินดีพอใจในรูป ในเสียง
ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ แต่ที่รูปพรหมยังมีจักขุวิญญานและโสตวิญญาน
ก็เพราะจักขุวิญญานและโสตวิญญานนั้นสามารถเกื้อกูลในการเจริญกุศล

ถ. อเหตุกจิต ๑๘ มีมโนธาตุ คือ สัมปฏิจฉันนจิต ๒ ปัญจทวาราวชชนจิต
๑ ซึ่งเรียกว่า มโนธาตุ ๓ แต่สันตிரณจิต ๓ มโนทวาราวชชนจิต ๑ หสิตุปปาทจิต ๑
เป็นมโนวิญญานธาตุ มโนธาตุกับมโนวิญญานธาตุต่างกันอย่างไร

ส. ถ้าจะกล่าวโดยนัยของวิญญานธาตุ คือ ธาตุรู้ จะเห็นได้ว่า จิตต่างกันไปถึง ๘๘ ประเภท เพราะฉะนั้น ถ้าจำแนกความต่างของวิญญานธาตุ ออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ก็จำแนกวิญญานธาตุ คือ จิตทั้งหมด เป็นวิญญานธาตุ ๗ ซึ่งท่านผู้ฟังอย่าคิดว่าเป็นเรื่องไกลตัว แม้แต่ในขณะนี้เองก็กำลังเป็นวิญญานธาตุ ๗

วิญญานธาตุ ๗ ได้แก่

จักขุวิญญานธาตุ ที่กำลังเห็นทางตา เป็นเพียงวิญญานธาตุเท่านั้น เป็น วิญญานธาตุประเภทที่เห็นเท่านั้นเอง ไม่สามารถได้ยิน ไม่สามารถคิดนึก ไม่สามารถทำกิจอื่นได้เลย นามธรรมประเภทนี้เมื่ออาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้นแล้ว เป็น วิญญานธาตุประเภทหนึ่ง ชนิดหนึ่ง ซึ่งทำกิจเห็นกิจเดียว ไม่ว่าจะเป็นในภพภูมิไหน ทั้งสิ้น จะเป็นที่ภูมิมนุษย์ หรือในสวรรค์ หรือในรูปพรหมภูมิ หรืออบายภูมิก็ตาม เมื่อจักขุวิญญานธาตุเกิดขึ้นแล้ว เป็นธาตุเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ๑ ประเภท

โสตวิญญานธาตุ ก็เป็นวิญญานธาตุ คือ เป็นนามธาตุ เป็นจิตประเภทหนึ่ง เมื่ออาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้นแล้ว ก็เกิดขึ้นทำกิจได้ยิน จะทำกิจอื่นไม่ได้เลย เพราะฉะนั้น ขณะที่กำลังมีเสียงปรากฏ ให้ทราบว่าเป็นเพราะวิญญานธาตุชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นกระทำกิจได้ยิน จะไม่ทำกิจอื่นเลย

ฆานวิญญานธาตุ ก็เป็นวิญญานธาตุที่เกิดขึ้นได้กลิ่น

ชีวหาวิญญานธาตุ เป็นวิญญานธาตุที่เกิดขึ้นลิ้มรส แม้ว่าจักขุวิญญานธาตุ จะเห็น ไม่มีทางลิ้มรสสิ่งที่ปรากฏ ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าสิ่งที่ปรากฏเป็นอาหารชนิดใด มีรส อย่างไร เนื่องจากเคยบริโภค เคยรับประทานแล้วก็จริง แต่จักขุวิญญานธาตุไม่มี โอกาสที่จะลิ้มรสนั้นได้เลย เพราะสภาพธรรมที่เป็นนามธรรมซึ่งกระทำกิจลิ้มรส คือ ชิวหาวิญญานธาตุ เมื่อมีเหตุปัจจัยเกิดขึ้น ชิวหาวิญญานธาตุนั้นเป็นสภาพธรรมที่ ลิ้มรส ที่กระทบกับชีวหาปสาท

สำหรับทางกาย ก็เช่นเดียวกัน ทุกคนกำลังมีกายะ คือ รูปธรรมซึ่งประชุม รวมกันหลายรูป แต่กายปสาทรูปเป็นรูปที่กระทบกับสิ่งที่อ่อนหรือแข็ง เย็นหรือร้อน

ตั้งหรือไหว เป็นปัจจัยให้กายวิญญูณธาตุซึ่งเป็นจิตเกิดขึ้น รู้สิ่งที่กระทบทางกาย ที่เย็นหรือร้อน อ่อนหรือแข็ง ตั้งหรือไหวได้

สำหรับวิญญูณธาตุอีก ๒ คือ มโนธาตุ และมโนวิญญูณธาตุ

มโนธาตุ เป็นจิตที่สามารถรู้อารมณ์ได้ถึง ๕ อารมณ์ และสามารถเกิดได้โดย อาศัย ๕ ทวาร ซึ่งต่างกับจักขุวิญญูณธาตุ โสทวิญญูณธาตุ ฆานวิญญูณธาตุ ชิวหาวิญญูณธาตุ กายวิญญูณธาตุ ที่รู้อารมณ์ได้เพียงอย่างละ ๑ อารมณ์ แต่จิต หรือวิญญูณธาตุที่เป็นมโนธาตุนั้น สามารถรู้อารมณ์ได้ทั้ง ๕ อารมณ์ ซึ่งได้แก่ ปัญจทวารารวัชชนจิต เป็นจิตที่เกิดก่อนทวิปัญจวิญญูณ คือ เกิดก่อนจิตเห็น จิตได้ยิน จิตได้กลิ่น จิตลิ้มรส สามารถร่ำฟังถึงอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดที่กระทบ ทวารหนึ่งทวารใดใน ๕ ทวาร เพราะฉะนั้น ปัญจทวารารวัชชนจิตจึงเป็นมโนธาตุ เพราะสามารถรู้อารมณ์ได้ทั้ง ๕ ทวาร

เช่นเดียวกับสัมปฏิจฉันนจิต ซึ่งเกิดต่อจากจักขุวิญญูณที่กำลังเห็นเดี๋ยวนี้ หรือโสทวิญญูณที่กำลังได้ยินเดี๋ยวนี้ สัมปฏิจฉันนจิตสามารถที่จะเกิดต่อจาก จักขุวิญญูณก็ได้ เกิดต่อจากโสทวิญญูณ ฆานวิญญูณ ชิวหาวิญญูณ กายวิญญูณก็ได้ เพราะฉะนั้น สัมปฏิจฉันนจิตทั้ง ๒ คือ กุศลวิบาก ๑ อกุศลวิบาก ๑ จึงเป็นมโนธาตุ

สำหรับมโนวิญญูณธาตุ ได้แก่ จิตอื่นทั้งหมด เช่น โลภมูลจิตก็ดี โทสมูลจิต ก็ดี โมหมูลจิตก็ดี มหากุศลจิตก็ดี หรือจิตอื่นทั้งหมด เป็นมโนวิญญูณธาตุ

ถ. วิบากเป็นปัจจัย หมายถึงเป็นปัจจัยให้แก่วิบาก ไข่ใหม่

สุ. โดยเป็นวิปากปัจจัย สภาพธรรมที่เป็นวิปากนั่นเอง เป็นปัจจัยให้ วิปากอื่นเกิดขึ้นร่วมด้วย

ถ. เช่น จักขุวิญญูณเป็นวิปาก เป็นปัจจัยให้เกิดสัมปฏิจฉันน ไข่ใหม่

สุ. ไม่ใช่ ต้องในจิตดวงเดียวกัน เช่น จักขุวิญญูณเป็นวิปาก เพราะฉะนั้น อะไรเกิดร่วมกับจักขุวิญญูณ เจตสิกซึ่งเป็นวิปากที่เกิดร่วมกัน

เพราะฉะนั้น จักขุวิญญูญาณเป็นวิปากปัจจัยแก่วิปากเจตสิก ๗ ประเภทที่เกิดร่วมด้วย คือ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา เอกัคคตา ชีวิตินทรีย์ มนสิการ และเจตสิกทั้ง ๗ ซึ่งเป็นวิปากเกิดขึ้นเพราะกรรมเป็นปัจจัยนี้ ก็เป็นวิปากปัจจัยแก่อัจขุวิญญูญาณด้วย หมายความว่า วิปากจิตเป็นปัจจัยให้วิปากเจตสิกเกิดขึ้นร่วมกัน และวิปากเจตสิกก็เป็นปัจจัยให้วิปากจิตเกิดร่วมกัน โดยเป็นวิปากปัจจัย

ท่านผู้ฟังถามว่า จักขุวิญญูญาณเป็นปัจจัยให้สัมปฏิจจันนจิตเกิดได้ไหม เนื่องจากว่าจักขุวิญญูญาณเป็นวิปาก สัมปฏิจจันนจิตที่เกิดต่อก็เป็นวิปาก เพราะฉะนั้น จักขุวิญญูญาณเป็นวิปากปัจจัยให้สัมปฏิจจันนจิตเกิดได้ไหม

ตอบว่า ไม่ได้ แต่จักขุวิญญูญาณเป็นปัจจัยให้สัมปฏิจจันนจิตเกิดได้ โดยอนันตรปัจจัยและสมนันตรปัจจัย ไม่ใช่โดยวิปากปัจจัย

เพราะฉะนั้น คำว่า วิปากปัจจัย หมายความว่าถึงสภาพธรรมที่เป็นวิปากเป็นปัจจัยให้สภาพธรรมอื่นที่เป็นวิปากเกิดร่วมด้วย เช่น ขณะที่จักขุวิญญูญาณเกิดขึ้นเป็นวิปากจิต เกิดพร้อมกับวิปากเจตสิก ๗ ประเภท ผัสสเจตสิกที่เกิดกับจักขุวิญญูญาณเป็นวิปาก ถ้ายกผัสสเจตสิกซึ่งเป็นวิปากขึ้นเป็นปัจจัย เจตสิกอื่นอีก ๖ ซึ่งเกิดร่วมด้วย และจักขุวิญญูญาณที่เกิดในขณะนั้น เป็นปัจจัยอุปัน

ถ้ายกเวทนาซึ่งเป็นวิปากที่เกิดร่วมกับจักขุวิญญูญาณเป็นปัจจัย ผัสสะ สัญญา เจตนา เอกัคคตา ชีวิตินทรีย์ มนสิการ และจักขุวิญญูญาณที่เกิดในขณะนั้น ก็เป็นปัจจัยอุปัน

เพราะฉะนั้น วิปากปัจจัย หมายความว่าถึงสภาพธรรมที่เป็นวิปากเป็นปัจจัยแก่สภาพธรรมที่เป็นวิปากที่เกิดร่วมกัน เมื่อยกสภาพธรรมหนึ่งเป็นวิปากปัจจัย สภาพธรรมอื่นที่เกิดร่วมด้วยก็เป็นวิปากปัจจัยอุปัน

ในขณะนี้ ไม่มีใครที่จะสร้างผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา เอกัคคตา ชีวิตินทรีย์ มนสิการเจตสิกให้เกิดพร้อมกับจักขุวิญญูญาณได้ แต่เพราะจักขุวิญญูญาณนั่นเองเป็นวิปากปัจจัยให้เจตสิกอีก ๗ ประเภท ซึ่งเป็นวิปากเกิดร่วมด้วย และโดยนัยเดียวกัน วิปากเจตสิกแต่ละดวงก็เป็นปัจจัยให้วิปากเจตสิกอื่นและจักขุวิญญูญาณ

เกิดพร้อมกันในขณะที่นั้นโดยวิปากปัจจัย คือ ต่างก็เป็นวิปากปัจจัยซึ่งกันและกัน ต้องเกิดร่วมกัน

ถ. ในชีวิตประจำวัน อเหตุกจิตเกิดอยู่ตลอดเวลา ทั้งการเห็น การได้ยิน การรู้กลิ่น การลิ้มรส การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส เราจะทราบได้อย่างไรว่า อย่างไหนเป็น วิปากของกรรมที่ได้กระทำมาแล้ว

ส. ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิดจะไม่ทราบเลย แต่เวลาที่สติปัฏฐานเกิด ก็เริ่มเห็น ความต่างกันว่า ขณะที่เห็น ไม่ใช่ขณะที่ไม่แหลมขึ้น ชุ่นเคื่องใจ เพราะฉะนั้น ลักษณะของสภาพที่ชุ่นเคื่องใจไม่พอใจในขณะที่นั้น ต่างกับขณะที่เห็น นี่เป็นทางที่จะทำให้รู้ว่า จิตที่ชุ่นเคื่องใจเป็นอกุศล แต่จิตที่เห็นไม่ใช่อกุศล เพราะฉะนั้น ก็เริ่มรู้ลักษณะที่ต่างกันของจิตประเภทที่เป็นวิปาก กับจิตที่เป็นกุศลและอกุศล

ถ. จะรู้ได้จากการเจริญสติปัฏฐาน ใช่ไหม

ส. ใช่ สำหรับการศึกษาปริยัติ โดยอาศัยการฟังว่า จิตที่เป็นกุศล อกุศล มีเท่าไร จิตที่ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศลมีเท่าไร แต่การที่จะรู้จริง ๆ ได้ ต้องในขณะที่ สติระลึก และจะรู้ในลักษณะประเภทของจิตซึ่งต่างกันอย่างกว้าง ๆ เช่น วิปากจิตกับ กุศลจิตหรืออกุศลจิต ไม่เหมือนกันเลย

ถ. ในขณะที่ยืนอยู่อย่างนี้ หรือเดิน หรือนั่ง หรือนอน ถ้าเราจะพิจารณา รูปยืน รูปนั่ง รูปนอน จะเป็นการพิจารณาที่ถูกต้องไหม ได้ฟังจากบางแห่งที่แสดงไว้ มีความสงสัยว่า ขณะที่รูปยืนอยู่ จะโยนิโสอย่างไร โยนิโสทั้งก่อนทั้งหลังอย่างนี้หรือ

ส. นี่เป็นเรื่องของการใช้พยัญชนะ คือ โยนิโส พยายามจะโยนิโส แต่ต้องเข้าใจว่า ถ้ามีผู้หนึ่งผู้ใดบอกให้พิจารณาอย่างนั้น ก็เป็นโยนิโสมนสิการที่จะพิจารณาว่า คำบอกเล่านั้นถูกหรือผิด ถ้าเป็นผู้ที่สะสมความเห็นผิดมามาก ฟังแล้ว เชื่อทันที

ขณะนั้นแม้จะมีผู้กล่าวว่า เป็นโยนิโสมนสิการ แต่สภาพจริง ๆ ในขณะนั้น เมื่อเป็นอกุศล เพราะเป็นความเห็นผิด ขณะนั้นแม้จะใช้คำว่า โยนิโสมนสิการ แต่ลักษณะที่แท้จริง คือ อโยนิโสมนสิการ เพราะเป็นการเข้าใจผิด ไม่ใช่เป็นการระลึกรู้

ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏและดับไปทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย
จริง ๆ

ถ. การพิจารณารูปนั่ง รูปนอน รูปยืน รูปเดิน จะพิจารณาได้ไหม ขณะที่
ยืนก็พิจารณารูปยืน หรือในขณะที่นั่งก็พิจารณารูปนั่ง

ส. พิจารณาเพื่ออะไร

ถ. เพื่อละกิเลส จะถูกต้องไหม

ส. เป็นเพียงการคิดนึก แต่ไม่ใช่หนทางที่จะประจักษ์แจ้งในลักษณะของ
นามธรรมและรูปธรรมที่เกิดขึ้น

ทางตาเห็น ดับแล้วในขณะที่ทางหูได้ยิน ขณะที่กำลังกระทบสิ่งที่อ่อนหรือแข็ง
ขณะนั้นไม่ใช่ขณะที่ได้ยิน ไม่ใช่ขณะที่เห็น เพราะฉะนั้น ลักษณะของปริตตธรรม คือ
อารมณ์ที่เล็กน้อย เพราะถูกบั่นทอนรอบด้าน ทางตาเห็นนิดเดียว ยังไม่ทันไรเลย
ทางหูได้ยินแล้ว จะห้าม ไม่ให้ได้ยินไม่ได้ ใครเป็นคนทำให้ได้ยินเกิดขึ้น ใครเป็นคน
ทำให้เห็นนิดเดียวและกดับ และจึงมีการได้ยิน นี่เป็นลักษณะของสภาพธรรมซึ่ง
เกิดดับ ถ้าไม่ประจักษ์ในลักษณะของสภาพธรรมที่เกิดขึ้นและดับไป ไม่สามารถเห็น
ไตรลักษณ์ทั้ง ๓ ของสังขารธรรมได้ เพราะสภาพธรรมที่ปิดบังไตรลักษณ์ ได้แก่
สันตติ การเกิดดับสืบต่อกัน ปิดบังอนิจจัง สภาพธรรมที่กำลังเกิดดับสืบต่อกัน
ทำให้ไม่เห็นว่าเป็นสภาพธรรมอย่างหนึ่งเกิดขึ้นและดับไป สภาพธรรมอื่นจึงเกิดต่อ

อิริยาบถปิดบังทุกข์ ถ้ายังคงมีรูปร่างกายที่ยึดถือควบคุมประชุมรวมกันเป็น
กลุ่มก้อนอยู่ในท่าทางอิริยาบถหนึ่งอิริยาบถใด ย่อมไม่เกิดการเกิดดับซึ่งเป็นทุกข์
และเป็นอนัตตา เพราะไตรลักษณ์ เป็นลักษณะทั้ง ๓ ของสังขารธรรม ฉะนั้น
การที่จะประจักษ์ลักษณะที่เป็นไตรลักษณ์ของสังขารธรรม ต้องไม่มีสิ่งที่ปิดบังทั้ง ๓ นี้
เพราะฉะนั้น ต้องเพิกอิริยาบถ โดยเห็นสภาพธรรมแต่ละอย่าง ไม่ใช่รวมกันเป็นกลุ่ม
เป็นก้อน เป็นพณัสัญญา

เนื่องจากสมณสัญญาปิดบังอนัตตา ทำให้ไม่เห็นว่าเป็นลักษณะนั้นไม่ใช่ตัวตน เพราะรวมกันอยู่ เพราะฉะนั้น ถ้ายังรวมกันอยู่ อริยาบถยังไม่เพิก สมณสัญญายังไม่ทำลาย การเกิดดับก็ไม่ปรากฏ

ถ. การพึงธรรมจากผู้ที่มีความเห็นผิด และประพฤติปฏิบัติผิด และนำไปสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติผิดตาม พระผู้มีพระภาคทรงแสดงใหม่ว่า ความผิดนี้จะรุนแรงขนาดไหน

สุ. เป็นโทษมาก เพราะไม่ใช่เป็นความเห็นผิดเฉพาะตน แต่ยังทำให้ความเห็นผิดนั้นกว้างขวางไปถึงบุคคลอื่นด้วย

ถ. ที่ว่าเป็นโทษหนักกว่าอนันตริยกรรม นิยตมิจฉาทิฏฐิที่ประพฤติปฏิบัติผิด และแนะนำให้ผู้อื่นประพฤติปฏิบัติผิดตามไปด้วย จะหนักกว่าไหม

สุ. ข้อความในพระไตรปิฎกแสดงว่า มีโทษมาก

อนันตริยกรรม หมายความว่าเมื่อจิตของชาตินี้ดับไปแล้ว ต้องไปสู่อบายภูมิทันที แม้ว่าจะได้กระทำกุศลมากมายสักเท่าไรก็ตาม ก็ไม่สามารถกันไม่ให้ไปสู่อบายภูมิได้ นั่นคือความหมายของอนันตริยกรรม

๑๒๖๐

ที่ห้องประชุมตึกสภาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๖๐

ส. การศึกษาเรื่องของจิต ต้องมีพื้นฐานที่มั่นคง โดยจะต้องรู้ว่า จิตที่เกิดขึ้นขณะหนึ่งดวงหนึ่งนั้น เป็นจิตชาติอะไร เป็นจิตภูมิไหน เป็นจิตที่เป็นวิถิจิต หรือว่าไม่ใช่วิถิจิต เกิดขึ้นโดยอาศัยทวารใด รู้อารมณ์ใด และอาศัยวัตถุใด จึงจะรู้ชัด จริง ๆ ในลักษณะของจิตแต่ละประเภท

สำหรับเรื่องของกิจต่าง ๆ ของจิต ถ้ากล่าวถึงในชีวิตประจำวันจริง ๆ พร้อมทั้งตัวอย่างด้วย จะทำให้เข้าใจเรื่องของเหตุกะ เช่น การเกิด มีอยู่เป็นปกติทุกวัน แต่ถ้าไม่ศึกษาเรื่องจิต ก็เป็นคนเกิด สัตว์เกิด สัตว์ดิรัจฉานเกิด แต่ถ้าศึกษา ปรมาัตถธรรมแล้ว ต้องมีปฏิสนธิจิต ซึ่งปฏิสนธิจิตที่เกิดเป็นมนุษย์และเกิดเป็น สัตว์ดิรัจฉาน จะเป็นจิตประเภทเดียวกันได้ไหม นี่เป็นสิ่งที่จะต้องคิดพิจารณา

เมื่อการเกิดต่างกัน เป็นมนุษย์เกิด กับสัตว์ดิรัจฉานเกิด ในภูมิที่เห็นได้ คือ ภูมิมนุษย์กับภูมิดิรัจฉาน แม้อยู่ในโลกนี้ด้วยกัน ปฏิสนธิจิตก็ต้องต่างกัน อกุศลจิต ทำปฏิสนธิกิจไม่ได้ กุศลจิตทำปฏิสนธิกิจไม่ได้ กิริยาจิตทำปฏิสนธิกิจไม่ได้ เพราะฉะนั้น มีจิตเพียงชาติเดียวเท่านั้นที่ทำปฏิสนธิกิจ คือ ชาติวิบาก

การเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน เป็นผลของกุศลกรรม หรืออกุศลกรรม เป็นสิ่งที่ จะต้องพิจารณา เป็นอบายภูมิ เป็นภูมิซึ่งไม่สามารถจะอบรมเจริญกุศล จะพึงธรรม ให้เข้าใจรู้เรื่อง อบรมความสงบของจิต หรือว่าอบรมเจริญปัญญา รู้แจ้งอริยสัจธรรม ก็กระทำไม่ได้ในภูมิหรือในชาติซึ่งเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน แม้ม้ากัณฐกะ จูติจากชาติที่เป็น ม้ากัณฐกะแล้วเป็นเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ลงมาเฝ้าพระผู้มีพระภาค พังธรรม รู้แจ้งอริยสัจธรรมเป็นพระโสดาบัน แต่ไม่ใช่ในชาติที่เป็นม้ากัณฐกะ

เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะเป็นมัจฉาสกฺขะ เป็นสุณฺหะ เป็นแมว เป็นมด เป็นไก่ เป็น สัตว์ดิรัจฉานประเภทหนึ่งประเภทใดก็ตาม การเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานหรือเกิดในนรก เกิดเป็นเปรต เกิดเป็นอสุรกายในอบายภูมิ ๔ ต้องเป็นผลของอกุศลกรรม

อกุศลกรรมที่ได้กระทำแล้ว อาจจะเป็นปาณาติบาต หรืออทินนาทาน หรือ กาเมสุมิจจาราก็แล้วแต่ที่ได้กระทำไปในสังสารวัฏฏ์ สามารถเป็นปัจจัยทำให้ ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นภพไหนก็ได้ชาติไหนก็ได้ในอบายภูมิ ตราบใดที่ยังไม่เป็น พระโสดาบันบุคคล อกุศลกรรมนั้นก็ยังเป็นปัจจัยที่จะให้เกิดในอบายภูมิได้

เพราะฉะนั้น การเกิดในอบายภูมิ ต้องเป็นผลของอกุศลกรรมหนึ่งใน สังสารวัฏฏ์

จิตทั้งหมด มี ๘๘ ดวง หรือ ๘๘ ประเภท ที่เป็นอกุศลวิบาก คือ เป็นผลของ อกุศลกรรม มีเพียง ๗ ดวงเท่านั้น และเป็นอเหตุกจิต คือ ไม่ประกอบด้วยเหตุ เป็นอกุศลวิบากจิต ๗ ดวง ในอเหตุกวิบากจิต ๑๕ ดวง

สำหรับอกุศลวิบากจิต ๗ ดวง ควรจะทราบว่า ดวงไหนทำกิจปฏิสนธิ

อกุศลวิบากจิต ๗ ดวง คือ จักขุวิญญาณอกุศลวิบาก ๑ ทำกิจปฏิสนธิไม่ได้ โสตวิญญาณอกุศลวิบาก ๑ ทำกิจปฏิสนธิไม่ได้ ฆานวิญญาณอกุศลวิบาก ๑ ทำกิจปฏิสนธิไม่ได้ ชิวหาวิญญาณอกุศลวิบาก ๑ ทำกิจปฏิสนธิไม่ได้ กายวิญญาณอกุศลวิบาก ๑ ทำกิจปฏิสนธิไม่ได้

รวมอกุศลวิบากจิต ซึ่งเป็นปัญจวิญญาณ ๕ ดวง ทำกิจปฏิสนธิไม่ได้

เหลืออกุศลวิบากจิตอีกเพียง ๒ ดวงเท่านั้น คือ สัมปฏิจฉันนอกุศลวิบาก ๑ และสันต็รณอกุศลวิบาก ๑

สำหรับสัมปฏิจฉันนะ เป็นมโนธาตุ สามารถรู้อารมณ์ต่อจากจักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณได้ เกิดขึ้นทำกิจ สัมปฏิจฉันนกิจเดียว ทำกิจอื่นไม่ได้เลย และดับไป เพราะฉะนั้น สัมปฏิจฉันนจิต ทำกิจปฏิสนธิไม่ได้

เหลืออกุศลวิบากจิตอีกประเภทเดียว คือ สันตிரณอกุศลวิบากจิต ทำกิจปฏิสนธิในอบายภูมิ เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ประเภทหนึ่งประเภทใดที่เกิดขึ้นข้างตัวใหญ่ มดตัวเล็ก จิตขณะแรกของสัตว์ดิรัจฉานทั้งหมดเป็นสันตிரณอกุศลวิบากที่ทำปฏิสนธิกิจ

เมื่อปฏิสนธิจิตดับไปแล้ว กรรมไม่ได้ทำให้เพียงปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นเท่านั้น กรรมนั้นยังทำให้จิตขณะต่อไปเป็นวิบากจิตเกิดสืบต่อ คงความเป็นสัตว์ประเภทนั้น ๆ ต่อไป โดยเป็นภวังคจิต เกิดต่อจากปฏิสนธิจิต เพราะฉะนั้น ภวังคจิตก็คือ สันตிரณอกุศลวิบาก ในขณะที่สัตว์ดิรัจฉานนั้นยังไม่เห็น ยังไม่ได้ยิน ยังไม่ได้กลิ่น ยังไม่ได้ลิ้มรสอะไรเลย เมื่อปฏิสนธิจิตที่เป็นสันตிரณอกุศลวิบากดับไปแล้ว ภวังคจิตของสัตว์ดิรัจฉานก็เป็นสันตிரณอกุศลวิบากเกิดสืบต่อ จนกว่าจะมีรูปกระทบทางตา เสียงกระทบทางหู กลิ่นกระทบทางจมูก รสกระทบทางลิ้น สิ่งกระทบสัมผัสกระทบทางกาย

สำหรับสัตว์ดิรัจฉาน จะมีกุศลวิบากเกิดได้ไหม

เสียงที่เราได้ยิน สัตว์ดิรัจฉานได้ยินด้วยหรือเปล่า ในโลกอันเดียวกัน หรือว่า ปิดกั้นไม่ให้สัตว์ได้ยินเสียงที่เราได้ยิน ที่มนุษย์ได้ยิน สัตว์ดิรัจฉานได้ยินเสียงอย่างที่เราได้ยิน ได้ไหม เพราะฉะนั้น สัตว์ดิรัจฉานจะมีโสทวิญญูณกุศลวิบากได้ไหม ได้ แต่หลังจากนั้นแล้ว มหากุศลจะเกิดเหมือนอย่างมนุษย์ที่ฟังรู้เรื่อง รู้ความหมาย และถือบรมเจริญความเข้าใจต่อไปได้ไหม ก็ไม่ได้

นี่เป็นการแสดงประเภทว่า ปฏิสนธิจิตของแต่ละบุคคล ย่อมประมวลกรรมที่จะให้ผลข้างหน้าโดยไม่สูญหายไปเลย เพราะฉะนั้น ทุกชีวิตต่างกันตามการสะสมตามเหตุปัจจัยที่จะให้กรรมที่ได้สะสมมาแล้วมีโอกาส มีปัจจัยที่จะเกิดขึ้น ทำให้วิบากจิตต่าง ๆ เกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายต่างกัน รวมทั้งการสะสมของกุศลและอกุศล ก็ต่างกันด้วย

ถ. ที่ว่าสัตว์ดิรัจฉานไม่สามารถถือบรมปัญญาได้ แต่ทำไมในชาดก็มีสัตว์ดิรัจฉานที่แสดงธรรมได้

ส. ไม่ถึงกับจะรู้แจ้งอริยสัจธรรม

ถ. เมื่อคนอื่นเขาทำความดี จิตเราเกิดอกุศล อกุศลที่คิดไม่ดีจะเกิดวิบากได้ ใช่ไหม

ส. เป็นการสะสม ถ้าไม่ถึงขั้นที่เป็นอกุศลกรรม

ถ. เราคิดในทางอิจฉาริษยา เป็นอกุศลหรือเปล่า

ส. ถ้าไม่ถึงขั้นที่เป็นอกุศลกรรม เป็นเพียงอกุศลจิต ก็เป็นการสะสมอุปนิสัยที่จะเป็นผู้ที่ริษยาแม้ผู้ที่ทำความดี ซึ่งอกุศลจิตก็มีกำลังตามลำดับขั้นด้วย

ถ. จะส่งผลให้เรา มีความทุกข์ทางกาย ทางใจได้ไหม คือ เป็นวิบาก

ส. ถ้าเป็นวิบาก จำกัดประเภทว่าต้องได้แก่ ถ้าเป็นเหตุวิบาก ก็มี จักขุวิญญาณ โสทวิญาณ ฆานวิญาณ ชิวหาวิญาณ กายวิญาณ สัมผัสจิตฉันทะ สันตிரณะ คือ ขณะใดที่เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ขณะนั้นเป็นวิบาก ถ้าไม่ใช่ขณะนั้น คือ หลังจากทีวิบากจิตดับไปแล้ว อกุศลจิตหรืออกุศลจิตไม่ใช่วิบาก แต่จะเป็นเหตุใหม่ที่สะสมสืบต่อไปทำให้เกิดอุปนิสัยต่าง ๆ กัน และเกิดการกระทำกรรมต่าง ๆ กันด้วย ตามอุปนิสัยที่สะสมมา

ถ. เพราะฉะนั้น กรรมที่เป็นทางใจ ที่จะส่งผลให้เกิดทุกข์ทางกาย หรือทางใจ เป็นอย่างไร

ส. ต้องถึงขั้นอกุศลกรรมบถ การคิดฆ่าเป็นพยาบาท ไม่ใช่เพียงแค่ ชวนเคืองใจเฉย ๆ ใช่ไหม ทุกท่านจะมีความชวนใจ จะมีความโกรธที่แรงขึ้น แต่ยังไม่ถึงกับกระทำการหนึ่งกรรมใดก็ได้ หรือถึงกับเตรียมแผนการที่จะกระทำการ ซึ่งต่างกับขณะที่เพียงโกรธ เพราะฉะนั้น ก็เห็นกำลังของอกุศลที่เพิ่มขึ้นจนกระทั่งสำเร็จเป็นอกุศลกรรมที่ให้ผลทำให้วิบากจิตเกิดได้ แต่ถ้ายังไม่ถึงขั้นที่เป็นอกุศลกรรมบถ ก็สะสมเป็นอุปนิสัย

ถ. ก่อนที่ผมจะขึ้นมาถามอาจารย์ จิตมีความกลัว ความหวาดหวั่น หวั่นไหว เป็นอกุศลใช่ไหม

ส. เป็นโทสมูลจิต

ถ. มีวิธีแก้อย่างไร

ส. เป็นพระอริยบุคคล

ถ. อย่างเรา ๆ ท่าน ๆ มีคนที่เขาไม่กลัว ถ้ามีสติ จะหาย ไข้ไหม

ส. แต่ไม่ได้ดับเป็นสมุจเฉท

ถ. ที่เราอธิบายยาคนที่ทำความดี ถ้าเรามีสติ ก็ไม่เป็นกรรม ...

ส. ขณะที่กุศลจิตเกิด ขณะนั้นไม่ใช่อกุศล นี่เป็นความต่างกันของ
กุศลจิตกับอกุศลจิต

ถ. ขณะที่จักขุวิญญาณเกิด เป็นสภาพธรรมนามธรรมที่รู้ ก็รู้เพียงสี ยังไม่
รู้เรื่อง ยังไม่รู้ว่ามันเป็นสีอะไร แต่ก็เกิดโยนิโสมนสิการในจิตดวงที่เป็นวิภูษัพพะแล้ว
เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ชวนะเกิดเป็นกุศล ผมสงสัยว่า ยังไม่รู้ว่ามันเป็นอะไร รู้แต่เพียง
ปรมาตมธรรมอย่างเดียว ไข้ไหม

ส. น่าสงสัย ไข้ไหม เพราะปกติแล้ว ปุถุชนมักจะเป็นผู้ที่ตกจากกุศล
ใช้คำว่า ตกจากกุศล บ่อย ๆ เนื่อง ๆ ไม่ใช่เป็นผู้ที่พร้อมด้วยกุศลที่จะเกิด สำหรับ
ผู้ที่เป็นปุถุชน จะเห็นได้ว่า วันหนึ่ง ๆ ตกไปในทางโลกะ อยากจะได้สิ่งที่ปรากฏ
ทางตาบ้าง เสียงบ้าง กลิ่นบ้าง รสบ้าง โผฏฐัพพะบ้าง เพราะฉะนั้น ตกจากกุศล
บ่อยเหลือเกิน

ถ้าเป็นผู้ที่อบรมเจริญสติปัฏฐาน อย่าลืม หนทางเดียวที่จะรู้ได้ว่า ทางตาที่
กำลังเห็น แม้ยังไม่รู้ว่ามันเป็นอะไร กุศลจิตก็เกิดได้ คือ เมื่อเป็นผู้ที่มีปกติ
เจริญสติปัฏฐาน แต่ถ้าไม่ใช่ผู้ที่มีปกติอบรมเจริญสติปัฏฐาน เห็นแล้วก็ไปเป็นอกุศล
ประเภทหนึ่งประเภทใดเป็นประจำ ไม่ว่าจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม

เสียงดังที่เกิดขึ้น ตกใจกลัว ยังไม่รู้เลยว่าเสียงอะไร ต้องรู้ก่อนหรือเปล่าจึง
จะกลัว จะตกใจ แต่เสียงอย่างนั้นเป็นปัจจัยให้อกุศลจิตเกิดแล้ว เป็นโทสมูลจิต โดย
ยังไม่ต้องรู้เลยว่าเสียงอะไร

ถ้าในขณะที่อบรมเจริญสติปัฏฐาน สติก็ระลึกลึบเนื่องต่อกันทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจเป็นปกติ เป็นปกติเมื่อไร เมื่อนั้นแม้เห็น กุศลจิต ก็เกิดได้ โดยที่ยังไม่รู้ว่าส่งที่เห็นเป็นอะไร ไม่จำเป็นต้องรู้ก่อนว่าส่งนั้นเป็นอะไร

เพราะฉะนั้น ชีวิตของแต่ละบุคคล เป็นเครื่องพิสูจน์ธรรมตามความเป็นจริงว่า ปกติของผู้ที่ไม่ได้ศึกษาธรรม หรือว่าไม่ได้ประพฤติปฏิบัติธรรม ไม่ได้อบรมเจริญ สติปัฏฐาน ก็เป็นอย่างหนึ่ง คือ จะเกิดกุศลได้อย่างไรทั้ง ๆ ที่ทางตาเห็น จะทำ อย่างไร มนสิการอย่างไร จึงจะเป็นกุศล

แต่ไม่ใช่ให้ใครไปมนสิการ หรือไม่ใช่เพียงใช้ชื่อว่า โยนิโสมนสิการ ซึ่งตาม ความจริงเป็นโยนิโสมนสิการ เพราะเป็นความเข้าใจผิด เป็นความเห็นผิด แม้จะใช้ คำว่า โยนิโสอย่างนั้น โยนิโสอย่างนี้ ก็ไม่ใช่ว่าใครจะสามารถทำได้ตามใจชอบ

ขอย้อนกลับไปที่สันตிரณอกุศลวิบาก ซึ่งท่านผู้ฟังก็ได้ทราบกิจของจิตที่เป็น อกุศลวิบากแล้วว่า จักขุวิญญาณอกุศลวิบากทำกิจเห็นสิ่งที่ไม่ดี โสตวิญญาณ- อกุศลวิบากทำกิจได้ยินเสียงที่ไม่ดี ฆานวิญญาณอกุศลวิบากทำกิจได้กลิ่นที่ไม่ดี ชิวหาวิญญาณอกุศลวิบากทำกิจลิ้มรสที่ไม่ดี กายวิญญาณอกุศลวิบากทำกิจกระทบ สัมผัสสิ่งที่ไม่ดี สลับกันไม่ได้ และจิตแต่ละประเภทนี้ทำกิจอื่นไม่ได้เลย ทำกิจได้ เฉพาะของตน ๆ รู้อารมณ์เฉพาะของตน ๆ เช่น โสตวิญญาณ ได้ยินแต่เสียงเท่านั้น ไม่สามารถลิ้มรส หรือกระทบสิ่งที่สัมผัสกายได้ เพราะฉะนั้น อกุศลวิบากจิตทั้ง ๕ นี้ เป็นวิญญาณาตตุ ๕

สำหรับสัมปฏิจฉันนจิต ไม่ได้ทำปฏิสนธิกิจ และเป็นมโนธาตุ เพราะสามารถรู้ อารมณ์ได้ทั้ง ๕

สันตிரณอกุศลวิบากจิต ทำปฏิสนธิกิจ ๑ ทำภวังคกิจ ๑ ทำจุติกิจ ๑ เพราะว่่า จิตใดก็ตามที่ทำปฏิสนธิกิจ จิตประเภทเดียวกันนั้นแหละทำภวังคกิจ และจิตประเภท เดียวกันนั้นแหละทำจุติกิจ

สันตிரณอกุศลวิบาก นอกจากจะทำกิจปฏิสนธิเป็นสัตว์ดิรัจฉาน หรือสัตว์ ประเภทหนึ่งประเภทใดในอบายภูมิ ทำภวังคกิจ ทำจุติกิจ ยังทำสันตிரณกิจ และทำ

ตทาลัมพะนกิจหลังจากชวนจิตดับไปแล้วด้วย เพราะฉะนั้น ในจิตทั้งหมด ๘๙ อุกเขขาสันติริณะทำกิจได้ ๕ กิจ

ถ. ผู้ที่พิจารณาแต่กำเนิด หรือเป็นผู้ที่มีปัญญาน้อย เจ็บไข้ได้ป่วยเป็นประจำ เพราะว่ากุศลกรรมนั้นมีกำลังน้อย ไข้ไหม

สุ. สำหรับการเกิดในอบายภูมิ เป็นผลของอกุศลกรรม แต่สำหรับการเกิดเป็นมนุษย์พิจารณาตั้งแต่กำเนิด เป็นผลของกุศลกรรม นี่คือความต่างกัน

ถ้าเป็นผลของอกุศลกรรม ทำให้เกิดในอบายภูมิ ๔ ถ้าเป็นผลของกุศลกรรม ไม่ทำให้เกิดในอบายภูมิ แต่ทำให้เกิดในสุคติภูมิ แต่เพราะกุศลนั้นมีกำลังอ่อนมาก จึงทำให้เป็นผู้ที่พิจารณาตั้งแต่กำเนิด

บางท่านอาจจะพิจารณาหลังจากโตแล้ว เช่น บางคนอาจจะตกใจมากทำให้เป็นไข้ หรืออาจจะได้รับอุบัติเหตุ รับประทานยาต่าง ๆ ทำให้ร่างกายพิกลพิจารณาไป และไม่ถือในระหว่างที่อยู่ในครรภ์ แต่ถือกรรมที่ทำให้ปฏิสนธิว่า กรรมที่ทำให้ปฏิสนธินี้ ทำให้บุคคลนั้นพิจารณา เมื่อถึงเวลาที่จักขุประสาทจะเกิด ก็ไม่มีจักขุประสาทเกิดขึ้น นั่นจึงจะนับว่าเป็นการพิจารณาตั้งแต่กำเนิด เพราะฉะนั้น การเกิดเป็นมนุษย์ในสุคติภูมิ ต้องเป็นผลของกุศลกรรม แต่เป็นกุศลกรรมอย่างอ่อน เพราะจิตที่ทำการปฏิสนธิในภูมิมนุษย์ ไม่ใช่มีประเภทเดียว แต่จำแนกออกไปตามกำลังของกุศลกรรม

กุศลจิตมี ๘ ดวง หรือ ๘ ประเภท เป็นปัจจัยให้กุศลวิบากซึ่งเป็น กามาวจรกุศลวิบากหรือมหาวิบาก ๘ ดวงเกิดขึ้น มหาวิบาก ๘ แต่ละดวงทำการ ปฏิสนธิได้ สำหรับผู้ที่พิจารณาตั้งแต่กำเนิดไม่ได้ปฏิสนธิด้วยมหาวิบากดวงหนึ่งดวงใด ใน ๘ ดวง แต่สันติริณกุศลวิบากทำการปฏิสนธิ เป็นบุคคลที่ไข้ บำ บอด หนวก ตั้งแต่กำเนิด

ถ. ตรงกันข้ามกับบุคคลอีกประเภทหนึ่ง ที่ตั้งแต่เกิดมาก็ได้รับความ สุข ความสบายจนกระทั่งตาย มีทั้งทรัพย์สมบัติ รูปสมบัติ บริวารสมบัติ ได้รับแต่อาภรณ์ ที่ดีอยู่เป็นประจำ ต้องกล่าวว่าบุคคลผู้นั้นได้สะสมกุศลกรรมที่มีกำลังมาก ไข้ไหม

ส. เพราะฉะนั้น ผลของกุศลกรรม จำแนกชีวิตของมนุษย์ในโลกนี้ให้ต่างกันไป ตามปฏิสนธิจิต

การเกิดเป็นมนุษย์ มีจิตที่ทำปฏิสนธิกิจ ๙ ดวง ไม่ใช่แต่เฉพาะมหาวิบากจิต ๘ ดวงเท่านั้น แม้สันตிரณกุศลวิบากก็ทำกิจปฏิสนธิได้ เพราะฉะนั้น บุคคลใดเป็นผู้ที่พิจารณาตั้งแต่กำเนิด ปฏิสนธิจิตของบุคคลนั้นเป็นสันตிரณกุศลวิบาก แต่ถ้าไม่ใช่เป็นผู้ที่พิจารณาตั้งแต่กำเนิด ปฏิสนธิจิตต้องเป็นมหาวิบากดวงหนึ่งดวงใดใน ๘ ดวง

สำหรับมหาวิบากที่ยอดเยี่ยมที่สุด ต้องเป็นจิตที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัสเวทนา ญาณสัมปยุตต์ และอสังขาริก ซึ่งเป็นมหาวิบากดวงที่ ๑

เพราะฉะนั้น แล้วแต่แต่ละบุคคลจะมีกรรมใดที่ได้กระทำแล้ว สะสมมาเป็นปัจจัยทำให้มหาวิบากจิตดวงหนึ่งดวงใดเกิดขึ้นเป็นบุคคลนี้ในชาตินี้

บางคนเกิดมาเป็นผู้ที่เฉลียวฉลาดจริง แต่ในทางโลก ไม่ใช่ในทางธรรม ปฏิสนธิจิตของบุคคลนั้นจะเป็นมหาวิบากญาณสัมปยุตต์ คือ มีปัญญา ได้ไหม

ความเฉลียวฉลาดในทางโลก ต่างกับความเฉลียวฉลาดในทางธรรม ถ้าไม่ได้สะสมปัญญาในทางธรรมที่จะพิจารณาเหตุผลโดยรอบคอบ โดยถี่ถ้วน โดยถูกต้อง อาจจะมีปัญญาฉลาดในทางโลก แต่ไม่สามารถที่จะเข้าใจเหตุผลในทางธรรมได้เลย เพราะไม่ได้สะสมมาที่จะเข้าใจเหตุผลในทางธรรม

บางท่านศึกษาวิชาทางโลกไม่เก่ง คำนวณไม่ชอบเลย ยาก ยิ่งจริง ๆ แต่ท่านสะสมมาในการพิจารณาศึกษาธรรม เพราะฉะนั้น ท่านก็สามารถที่จะเป็นญาณสัมปยุตต์ คือ มีปัญญา เข้าใจเรื่องของธรรมได้

